

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

ЛЮДИ І ТВАРИНИ

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

Ukrainian Literary Library

Volume 11

Sophie Parfanowycz

Edited by Wasył Lew

PEOPLE AND ANIMALS

Short Stories and Sketches

New York, N. Y. 1969

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Українська Літературна Бібліотека, том 11

Софія Парфанович

ЛЮДИ І ТВАРИНИ

ОПОВІДАННЯ І НАРИСИ

Нью Йорк, Н. Й. 1969

ВСІ ПРАВА ЗАСТЕРЕЖЕНИ

Редактор проф. д-р Василь Лев

Ілюстрації виконала Оксана Мошинська

Тираж – 1000

Publisher Petro Yamniak, 9 Lincoln Pl., N. J. 07011, USA

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

В С Т У П

ЧОМУ ПРО ЗВІРІВ?

Багато людей, що знають, яке в мене звання, дивуються, що пишу про звірів. Дехто знову, що читав мої книжки про людей, думає, що писати про тварини я не повинна, бо цим я обнижу рівень моєї творчості. І запитують: навже авторка покинула людську тематику і в цілості та на постійно перейшла до тваринної?

Постараюся їм усім дати відповідь у короткому вступі до цієї книжки.

Завжди, ще з малечкою я любила тварин. Вони були моїми наймилішими приятелями, моїми іграшками і моїми сторожами під час хвороби чи нічних страхів. Не так, як інші діти, я не любила ляльок та інших неживих іграшок. Натомість з котом, чи кицю я дружила і я любила їх. Вони були живі і їхне життя приносило й мені багато нового й цікавого. Так часто вони потребували від мене захисту й тепла, як під час їхньої хвороби, так і тоді, коли інші діти дошкулювали їм. Тоді я жалувала й пестила їх. Але я теж потребувала від них тепла й ласки. Давала їх мені киця моого дитинства, давав чорний Піці, а згодом усі інші домашні звірі, яких у нас ніколи не бракувало. Моїми іграшками були теж звірі, зроблені з дерева чи бляхи, навіть з паперу. В тих часах не було таких розкішних іграшок як тепер. З ними я говорила, переживала їхне життя та його події, що їх я найчастіше придумувала сама. Так було і згодом, коли я вже була зрілою людиною, і ми обидвое з Романом іздили до нашого дімка на Бойківщині. Було там завжди багато різних звірів. Про них я мусіла розказувати йому, і то не казки, а події справжнього життя. Коли пси брехали, він питав мене:

— Що він сказав?

Завжди я мусіла знати, що сказав: пес, кіт, корова, кінь чи яка інша тварина. Про багато з них я написала згодом у моїй книжці „У лісничівці“. Там усі вони, хоч і не говорять, але діють, живуть і беруть участь у житті людей.

Люди думають, що моїми улюбленицями були пси. Може тому,

що я написала книжку про пса „Такий він був”, і вони, чомусь, думають, що це був мій пес. Але Фік, як я заздалегідь познайомила читачів, не був моїм псом і нічого він не мав з розпещеною пса-іграшки. Він, як на пса, був дуже і дуже поважний і проводив він у житті те все, що й люди, його господарі: переслідування, війну й голод і безdomність, а потім мандрівку в чужину. Аж поки не опинився в Америці.

Моїм був кіт Бицьо. Наймиліший, найніжніший, прив'язаний, розумний; бідний мій Бицьо! Він теж прошов війну й горе та ще й не пощастило йому мандрувати з господарями: залишився у чужих і на певну загибіль.

Цю саму ніжність, що нею я оточувала моїх, домашніх тварин я переносила на всіх їх, навіть диких. На „Сюйчиних дітей”, як я назвала їх. Тих, що жили у лісничівці і в обидвох „Діброзвах”. Я писала про них під час хвороби і вони приносили мені розраду й давали тепло, а писання про них заповнювало пусті, темні дні.

Я читала багато про звірів. Наймилішою моєю книжкою була „У джунглях” Кіплінга й менші оповідання того самого автора. Були й залишились. І тепер я радо беру до рук ці книжки і ще і ще раз читаю їх, любі книжки моого дитинства, моєї молодості. Читуючи їх, я завжди мріяла про своїх звірів, про свої книжки, що їх напишу.

Всі ці мрії я здійснила в моїх книжках про звірів. Я любила й люблю їх. І дала читачам оповідання про них, щоб несли їм розраду. Але я не покинула людей. Особливо тих, що хворіють, що заповнюють шпитальні кімнати і простягають руки до сонця і моляться за здоров'я. Моя перша книжка про них – „Ціна життя”. Тепер я повернуся до них, після того, як мої звірі пішли в світ і стали приносити розраду моїм читачам. Як дуже я хотіла б, щоб ними, окрім батьків, були ще й діти, була молодь! Бо, якраз для неї оповідання про звірів, хоч не казки, а дійсність. Писали про них такі поважні й відомі письменники як Кіплінг, Лондон, Кервуд, Колет, Аксель Мунте та наш сучасник Пол Галіко; а з українських письменників: Іван Франко, Василь Кархут та дехто з сучасних письменників. Тож і для мене честь знайтися в їхньому товаристві. Аж ніяк воно не обнижує рівня моєї творчості.

СЮЙКА. ЯСНИЙ СПОГАД ДИТИНСТВА

Ніч. У дитячій кімнаті темно. Тільки мала нічна лямпочка кидає тонку смужку світла, там у кутку. Марійці здається, що це зірка, і що її світло долітає відкілясь із зоряного простору. Вона наводить сон на дитячі очі.

В сумежній кімнаті гомонить машина до шиття. То мама обшиваває своїх п'ятеро дітей. Темноволоса, худа, вона хилиться над шитвом. Час від часу розпростовує спину або розтирає пальці, що замліли від роботи. Марійка любить гомін машини. Він наче одноманітна колискова пісня – усилює. Він повчає, що мама ще не спить і нічого боятися. Марійка бойтися. Теміні і ночі і страхіть, що причайлісь у густих, ворожих сутінках. Вона старається заснути поки мама ще шиє. Але, трапляється, що вона процидається в ночі. І зараз наслухує, чи мама ще шиє. Але, проте вона не може заснути. Повертається з боку на бік, нудьга проганяє сон. Встає, загортается в коц і малими ніжками дрібить до швальні. Сідає на стільці, мама висипає перед неї шпильки, гудзики, затріски, голки. Марійка порядкує їх і складає. Шпильки такі гарні! Вони мають кольорові скляні голівки. А вже, коли найдеться червона чи синя голівка! Марійка добирає голівки за своєю вподобою і вколоє шпильки в папірець. На ньому вони рядками, а їхні голівки наче квіточки на городі.

Гудзики теж гарні. Вони дуже різноманітні: круглі й гранясті, зі скла й перлової маси, з ушками і з дірками. І кольори у них теж різноманітні. Їх дівчинка складає до коробочок, або насилює на ниточки. Поки Марійка поскладає одне й друге, втомується, і добрий сон знову нагадається дівчинці.

Буває, що мама висипає на землі обсяг мішечка. В ньому окрайці матерій, що залишились після шиття. Марійка запорупується в їхню теплу різноманітність і поринає в теплий, чарівний край казок. Он голубий шовк. Такий гладкий і сяйний. З такого

шовку царівна носить сукню. А тут зелений, м'який оксамит. Наче травичка на полі. Стасе на нього ніжкою: він так любо лоскоче босі пальчики. Дівчинка сміється щасливо.

Кусочки білого й чорного вона згортасе у клубки. То овечки. з білого й чорного Марійка робить пастуха. Шматок бурого – собачка. На зеленій травичці пасуться овечки.

Багато, багато чудесного можна знайти в маминому мішку з шматинами. Ale найкращий з усього червоний оксамит. Ця шматинка гріє, палає, чарує. З неї король має плащ обшиваний смушком, набиваний самоцвітами й вишитий золотом. То лелітки та кусочки стрічки. З них Марійчині пальчики роблять оцей плащ та ще й золоту корону на нього.

Казки і сонність змішуються, і Марійка засипляє між шматинами. Відтіля її відносять до ліжка.

Ale, буває, що глибока ніч покриває все: кімнати і спальню. Уже не гомонить машина. Марійка сідає на ліжку. На щастя світить ще мала нічна лямпочка. Ale в її никлому світлі предмети видовжуються й набирають потворних виглядів. Хто зна, що за ними чаїться?

Трісь, трісь! Хруп, хруп!

Хтось іде! Може з кутка зараз таки вийдуть дванадцять розбійників?

Бавх, бабавх!

Марійка затулює очі, обгортас ковдрою голову і вся дрижить. Під щільно зачиненими повіками появляються червоні іскорки. Вони кружляють настирливо, вони шораз ближче. Вони шораз страшніші, вони вибухають і загоряють полум'ям.

Горить! Марійка підривається і скрикує. Ale ніхто не чує її крику. Всі сплять глибоким сном. Марійка широко розплющає очі, але вогню немає. Там за вікнами певно горить! По сусідньому даху стрибає полум'я, зараз перекинеться сюди. Славко, Марійчин старший братчик, теж бачить огонь. Марійка навчилась бачити з тої пори, коли під час забави Славко скрикнув: горить, горить! і впав на землю та дістав приступ страшних корчів. Його підняли, роздягнули й повинули в холодний оклад. Лежав у ньому довго, інколи скрикував і знову діставав конвульсій.

З тої пори Славко нераз діставав такі приступи. Його крик: горить, горить! залишився у Марійчинах вухах і глибоко врився в пам'ять. Правда, вогню вона тоді не бачила, але вистачить, щоб Марійка закрила очі: під ними іскорки, що можуть змінитися в полум'я. Марійка вдивляється в темряву й наслухує. Здається: чує палахотіння; певно вже за стіною. Щось тріщити, щось валиться! зараз завалиться дах!

Марійка зривається, біжить до їдалні. Там тихо, полум'я вже немає. Замість того є страшна, глуха темінь. З неї виринають потвори, темні з'яви гонять за Марійкою. Велетенські простягаються до дівчини лапи, готові кожної хвилі задавити її.

Марійка вже не видержує. Зривається з ліжка, бере подушку і коц і йде до когось „проситися в гості”.

Всі сплять. Не можна будити батьків, зморених працею. Все ж таки інколи Марійка осмілюється впроситись до одного з них. Зібгавшись у клубок, засипляє в затишному батьківському ліжку, десь у ногах, щоб не заважати. Туди вже страхи не мають доступу. Буває, що боязку, нервову дівчинку спросоння змучені батьки проженуть. Йде тоді до Славка і тонким, несміливим голоском просить:

— Славку, я боюся, я не можу спати! — При тому поплакує стиха. Часом Славко вилає, мовляв, нічого боятися, вона дурна, і прожене її. Але, буває він змілосердиться і прийме Марійку на ніч.

Бідна, бідна Марійка! Така маленька, а вона вже додає що-вечора до молитви прохання:

— І прошу Тебе, Боже, дуже прошу, хорони мене від безсонниці.

Найчастіше Марійка боялася будити батьків і соромилася йти до Славка. Він зараз уранці розказував дітям про Марійчині нічні мандри, і всі сміялися, прозиваючи її боягузом, сновидою, і ще як там. Тому Марійка найчастіше мучилася сама і змагалася з страхами так довго, аж утома брала гору над страхом і Марійка засинала.

Якже добре було в таку пору почути Сюйчині легкі кроки і її заспокійливе мурликання. Як добре було пригорнутися до неї і

знати, що вона не спить, що разом з Марійкою дивиться у темінь ночі. Марійка знала з казок, що коти дуже мудрі і що в небезпеку помічають швидше, як люди. Коли появиться дух, вони їжать шерсть, чарівниць проганяють грізним сичанням, коли горить, стрибають у вікно. Але Сюйка дрімала спокійно і шерсть у неї була гладенька і м'яка як шовк. Сюйка молилася крізь сон, а її пальчики місили Марійчин бік. Вона єдина не спала. Марійка цілувала її сиву лапку з вдякою і безмежним теплом шептала:

— Ти одна, ти єдина, моя кохана Сюечко!

Тримаючи її лапку в своїй руці, Марійка засипляла спокійно й без тривоги.

Окрім безсонниці й страхів Марійці зганяв сон з очей біль зубів. У ті часи молочних зубів не лікували. Тож, коли вони псуvalisya дитина страждала поки їй зуби не викришилися самі, або їх не вирвано. В міжчасі їх лікували домашніми засобами. Шалвія пахнула ароматично і приємно і мала трохи гіркавий смак. Від полоскання нею біль начеб затерпав. Йодина, що її мама вкладала на ватці у хвворий зуб, була прикра: вона пекла. Лице натирали гірчичним спіртом і він грів приємно, але пахнув гостро часником, чи хроном. До вуха вливали м'який і теплий камфоровий спірт. Потім повивали лице м'якою, вовняною хустиною і клали дитину до ліжка, щоб огрілася.

Як же часто всі ці засоби не помогали, і бідна Марійка ходила по хаті, плакала й мучилася. Або, лежачи в ліжку, припадала до подушки і жалібно плакала. Як же добре було, коли до неї приходила Сюйка і ніжним мурканням заспокоювала. Лягала біля її болячого личка і своїм теплом зогрівала його. Давала дитині материнську ласку, давала тепло, якого дівчинка так дуже потребувала.

* * *

Марійка не пам'ятає, коли Сюйка з'явилась у них, у дома. Певно, як інших котенят мама — киця — принесла її в зубах з пивниці. Або хтось підкинув мале, квиляче котеня. Ще з тих часів, коли Марійка, намагаючись назвати її Щурік, вимовляла цю назву Сюйик. А, коли у Сюйика з'явились малі, став він Сюйкою. Двічі до року вона приводила котенят. Мама казала, що нахо-

дила вона їх у пивниці. Були такі малі й безпомічні, сліпенькі. Сюйка позносила їх у зубах до кошичка, що був у кухні, тут вилизувала їх дбайливо, годувала їх і піклувалася ними. Згодом навчала їх грatisя й ловити все, що котиться. Це бо наука ловів.

Діти любили Сюйку, що мала завжди малих, веселих котят. Їх найчастіше роздавали знайомим. Але, бувало, що залишали одне, найкраще. Тоді діти діставали нового товариша забав.

Сюйка проводила багато часу на вікні, вигрівалася до сонця і дрімала. Ввечорі прокидалася, вилизувалася і крізь вікно вистрибувала на ґанок. Йшла десь за нічними пригодами. Мама казала, що Сюйка пішла до школи. Це така школа для котів. І тому її так часто не було в хаті, оціє пильної учениці, Сюйки. За деякий час з цієї школи вона приводила котенят. Та це, очевидно, такий рід школи.

Бували довші проміжки в ходженні по-ночах. Певно Сюйка мала вакації або свята. Сиділа вдома, спала з дітьми. Наймолодший з нас усіх, Кольо не хотів засипляти без Сюйки. Перед сном йому мусіли принести кицю. В ліжку вона притулювалася до нього, він пригортав її ручкою за шию і щойно тоді засинав. Сюйка муркотіла йому свою ніжну колискову. Діти казали, що вона молиться.

Поки лягати спати, мама обходила ліжка дітей, поправляла ковдри й подушки, інколи прикладала руку до чола, пробуючи, чи в дитини немає гарячкі. В таку пору вона визволювала Сюйку з надто тісних обіймів Коля. Киця ледве дихала у тісному стиску його плеча. Розкривши ротик, вона тяжко віддихала, а її червоний язичок рухався ритмічно разом з віддихом. Сюйка приспала малого, і мати забирала її з його ліжка, боячись, щоб він не задушив киці.

Визволена з Кольових обіймів, Сюйка вистрибувала на стіл і приглядалася шитву. Підібравши під себе лапки, вона знову муркотіла – приспівувала. З-під примкнених повік вона стежила за рухами своєї пані, що бігали за шитвом. Швидкий рух машинового колеса збуджував її ловецький інстинкт. Тоді зачіпала лапкою колесо, завжди з далеку й обережно і зараз таки забира-

ла ніжку назад, начеб розуміла, що це небезпечна гра. До того ж пані остерігала її:

— Уважай, Сюйка, колесо може тобі скрутити лапку! — і зараз стримувала біг машини.

Куди прикріша справа виходила для Сюйки з Славком. Він відробляв вечорами лекції. Своїм одноманітним голосом вивчав німецьку граматику, а потім, таким самим голосом читав літературні матеріали. Його читання уприємлювало мамі працю. Славко із своїми чотирнадцятьма роками був надто розвинений, надто поважний і здібний. Був гордістю батьків. Коли другі діти вже спали, він сидів над зшитками й книжками, читав, або писав.

Але траплялося, що з першої дріманки виридав Марійку його тривожний і розпусливий лемент:

— Їй, йой, йой! Ой, йой, йой!

Всім було відоме, що сталося. Сюйка лежала на столі, вигріваючи до лямпи спину — в ті часи світили нафтовими лямпами. Вона дрімала, а Славко писав домашню задачу. Писав дуже дбайливо і майже по мистецьки виводив круглі, рівні букви. Шкрябання по папері зацікавило Сюйку. Своєю м'якою, сірою лапкою вона посягнула по чорний предмет, що бігав по папері.

— Ой, йой, йой! — лементував Славко над своїм замазаним писанням, над свою зруйнованою працею. Сюйка діставала кілька ляпасів по спині і втікала зо столу, а Славко, лементуючи, пускав у рух гумку, ножик та інше рятівниче приладдя.

Вилизавшися під столом, Сюйка покидала кімнату, де такі недобре діти. Крізь щілину між дверима вона вкрадалася до дитячої. Уже на порозі казала свое доброзичливе „Мр!”

Діти спали. Але Марійка підводила голову і кликала стиха свою любимицю:

— Сюйко, киць, киць, ходи сюди!

Киця вистрибувала на ліжко, власила під ковдру та притулювалася до Марійки. Вона гладила її, пестила й жалувала за штурханці. І приговорювала стиха:

— Дорога, люба Сюечко! За що він тебе набив? І що злого ти йому зробила? Така писанина! Але ти, Сюечко, спи коло Марійки. Марійка ніколи не вдарить тебе. Вона завжди боронитиме

тебе і твоїх дітей. Взявші її лапку у свою ручку, Марійка відчуваала такий приплів добра й ніжності, таку дружність і співчутливість, що все зло розпливалось у м'якій теміні і, тримаючи Сюйчину лапку, Марійка засипляла щасливо й спокійно.

У день Сюйка брала участь у забавах дітей, коли не йшла за своїми справами, або не гралася з своєю малечею. Часто воно тільки приглядалася іграм дітей, сидячи на причілку ліжка або на стільці. Її жовті очі з чорною щілиною зіниць слідкували пильно за дитячими грами. Інколи вона зістрибувала і ловила м'ячик чи яблуко прив'язане шнурочком за хвостик. Коли діти гралися у залізницю, Сюйка була одним і то єдиним живим пасажиром. Діти уставляли стільці один спинкою до одного, на сидженні були клунки і то головним чином лялячі. Дівчатка держали на колінах ляльок, Кольо навіть свого дерев'яного коня. Окремий переділ мала Сюйка. Хоч вона недолюблювала їзди, але була чесна й згідлива. Тож давала себе садовити в вагон, склада лапки та дрімала. Як старша пані, що подрімує під стукіт коліс. Їхній шум Славко наслідував ротом, пускав у рух і здергував потяг рухом татової палици. Викрикував зупинки. То були великі міста, то був Лондон і Париж і Віденсь, навіть була там Ніягара. Славко біг заздалегідь до кухні і відкручував кран і вода шуміла й бушувала, і в дитячій уяві то був справжній велинець-водоспад. Ясна річ, швидко потяг рухав і зараз таки спинувався у Ріо де Жанейро. Дуже швидкий потяг.

Та Сюйці було байдуже, куди їхати. Вона залюбки вмошувалася у Марійки в подолку і тоді дівчинка пояснювала їй, куди їдуть і що там чудового побачить киця. Певно Марійка придумувала пригоди сама, а може знала їх з дитячих книжок, чи розповідів няні. Киця слухала й подрімувала!

В інших забавах киця брала дуже мало участі. Всі ці біганини, ловлення, хованки, стрибання понад шнурок – не для киці. Інша справа – м'яч. Впрочім Сюйка мала багато своїх справ.

І так було довго. Так було роками. Бо Марійка бачила і бачила Сюйку і вона була й була. Вона належала до сім'ї, як інші діти, як усі і все, що оточувало Марійку. Може навіть більше.

**

Сьогодні Сюйка якась не своя. Ані обіду, ані вечері не хотіла їсти. Випила трохи води і лягла в кутку, на своєму матрацику. Там під бордовою занавісою була її кімната, там на гарно застеленому матрацику було її ліжко. До нього йшла рідко, ще найчастіше коли в неї були котенята. І то тільки з початку, коли були маленькі. Чого ж сьогодні Сюйка лежить на своєму ліжку і тяжко дихає?

Мама оглянула кицю і зажурилася. У кицьок таке тендітне здоров'я і вони здебільша не переносять хворіб. Хоч звірі вони сильні й відважні.

Мама поклала Сюйці у пахву термометер. На ньому було 41, це те, що в вас 104, – висока гарячка. Дітям при гарячці клали клізму і холодні оклади. Клізму мама зробила Сюйці малим дитячим бальоником, проти чого вона дуже боронилася. Але, мабуть гарячка обезсилювала її і вона розуміла, що люди бажають їй добра. Дивилась на них великими очима, повними переляку.

Тепер уже Марійка сиділа біля киці. Змочувала шматину і прикладала Сюйці до голови. Відхилювала їй ротик і вливала туди воду з аспіриною, що мама приготовила, і просила:

– Сюйко, бідна моя Сюйко, ти таки хвора! Що в тебе болить, моя бідна кицю? Ходи до мене! Ходи до моого ліжечка, я зогрію тебе. –

Але мама не дозволявала дитині брати хворе звіря до ліжка: може мати якусь заразливу хворобу, небезпечну для дитини. Тож Марійка сиділа біля киці, прикрила її теплим коциком, поїла й лікувала Сюйку.

Вранці стало киці ще гірше. Сюйка зовсім не підводилася з своєї лежанки, не пізнавала ані мами ані Марійки. Появились у неї корчі. Вони підкидали її і тоді голова вдаряла об підлогу і тільце скручувалось і билося безпереривно. Марійка плакала: вона не могла нічого допомогти своїй пестійці. Мама забрала її і казала йти гратися з дітьми, дитині не добре дивитися на муки й корчі у киці.

Але Марійка не гралася. Вона плакала, мама змірила їй га-

рячку, поклала її до ліжка і дала їй ліки. Так гарячкуючи і плачучи провела Марійка ніч.

Вранці, як тільки прокинулась побігла до Сюйчиного ліжечка. Але киці вже не було. Мама сказала, що вона померла.

Марійка ніколи не довідалася, що сталося з Сюйкою після того, як вона померла. Але завжди, продовж цілого життя вона бачила опустіле ліжко, на якому забракло когось любого і дорогоГО. Віяло від нього пусткою й невідклиичною втратою.

ПЕРШІ КРОКИ

Була зима.

Холодний, білий сніг не дозволяв Боїним лапкам на далекі проходи. Вони мерзли в подушечки. Боя стріпувала обережно сніжинки та верталася чимскорше в хату. Хоч її кожушок грів, але лапки таки мерзли. Цілі дні й ночі киця пересипляла на печі, а в її зелених очах дрімав сон далеких, теплих країн прабатьківщини.

Із сну будило її тричі в день журкотіння молока, що його переливали із скіпця до горщиків. Боя смаковито простягалася та пружко зіскакувала з печі. Ніжно муркотячи, ласилася до ніг господині. За хвилину її рожевий язичок хлептав тепле молоко.

В опівдні вона прикидалася від гомону ложок і тарілок. Спершу підводила голову і, прижмуривши очі, нюшила. В паҳощах їжі вона розбірала, що її пан мав на обід. М'ясо лоскотало її ніздрі і вона скоро зістрибувала з печі й за хвилину сиділа на беріжку стола.

Вузесенькими шпаринками зіниць водила пильно за пановими руками. Тут їй звичайно перепадало дешо смачне. Якже ждати було надто нудно, тоді Боя підходила до пана і тручала головкою його лікоть, приспівуючи ніжно відвічну пісеньку котячого голоду.

За хвилину пси гляділи заздро з-під стола, як Боя їла з панової руки соковиті кусочки м'яса.

Після обіду вона спала знову до вечірнього молока. На двох бушували сніги-негоди, припікали морози, але Бої було тепло й нудно-сонно. Інколи вона переривала собі нудьгу-сон невеличкими ловами на мишей. Робила це більше для розваги, як з голоду. Мабуть теж гаряча, жива кров була необхідним харчем для Боїного пружкого тіла. В коморі, стайні чи шпихлірі сіяла вона

пострах сірим метким мишкам. Нехай не забувають, що Боя неподільно володіє в цілому господарстві.

Настана весна. Вчасне, яскраве сонце заглянуло на піч. Боя прокинулася і, сидячи на печі, гляділа цілими годинами в вікно. Інколи сходила з печі, перейшла трохи по розмоклому полі, понюхала повітря, розглянула пусті поля і знову верталась у свояси. Скрутивши засипляла, ждучи повороту весни, мишей і пташні та нових пригод.

Як же часто від неї залежали важні господарські справи. Нехай спить скручені носом догори – люди кажуть: „Буде сніг – киця спить носом догори!“ Хай довше забавиться поза хатою, чи де в коморі – заглянувши пусте місце на печі, кажуть: „Ов! буде весна, бо кітка пішла на лови!“ Якже довгі слоти миють поля і куряться верхами гір, ніхто не вміє сказати, коли буде погода, тільки одна Боя. Вона злазить з печі, миється чистенько та збирається на прохід. Тоді всі тішаться, виглядають через вікна і певні, що буде погода. І е.

Так, Боя знала, що вона дуже важна особа в господарстві і це надавало їй самопевної поваги й котячої гідності.

Теплий, ясний березень збудив її до ловів і нового життя. Тепер Боїні ночі були далекими шляхами і незображенними пригодами. Вона несла дань відвічному інстинктові та жадобі. Вранці вона верталася змерзла, зарошена і стомлена. Після мисочки молока западала в сон. Може в ньому щераз переживала свої нічні пригоди? Може бачила бурого, тигросмуглого кота, що з'являвся в нічній глуші і зникав як привид?

У травні Боя привела котенят.

Звісно, скінчилися лови й проходи. Боя мусіла годувати малечу. Ставала знову мила й ніжна та ласкова до людей. Вона ж цілих два тижні залежала від їхньої волі та від їхніх харчів. І згодом не скоро могла покидати малих і йти самостійно шукати харчів. Тому й дозволяла брати малих до рук, не зводячи тільки з них очей. І зараз вилизуvalа їх дбайливо.

Цього року Бої залишили тільки однє. З ним вона примістилася в хаті своїх приятелів, псів. Вони мали теплу, затишну буду, а там і горище з малесеньким віконечком. На горищі було

трохи сіна, а головне: було захисно і безпечно від ворога. Все ж веселіше, бо можна бачити ціле подвір'я і поїсти дечого разом з собаками, зістрибнувши зо свого горища. От і замешкала Боя у віконечку собачої буди.

Мала тигросмуга Мицка ссала і росла. Вона вже небавом прозріла і сонними немовлячими очима стала глядіти в світ. Притулилася до маминого теплого боку і розглядала зелень та сонце й жмурила нові очка до моря блакиті, що її срібний ранок розливав на світ. Все таке нове і цікаве! Хвилюють трави, літають мухи й птахи, а пси і люди вештаються по подвір'ї. Ах, ці пси! Мама знає їх так добре і зжилася з ними. Але Мицонька принесла на світ страх і нехіть до собак. Вона має в крові котячу ворожнечу до собачого роду.

Буває: мама спить, але Мицка пильно розглядає світ.

Скоро біжать дні котячого немовлячого життя. Іншим разом уже котеня бігає. Але Мицонька виховувалася на горищі, де важко було повернутися. До землі – ж високо та ще й просто між псуів!

Частенько вже мама покидає малу, йдучи за власними ділами. А Мицка, якщо не спить, то нудьгує і жалісно нявчить. Так хочеться піти за мамою! Боя ставала під віконечком і кликала заохотливо. Вона й показувала Мицці, як скакути у долину. Ах! Алеж важко як, страшно і небезпечно! До того-ж просто між псуів...

Мицка росте, мами так часто немає в хаті! Мицонька мусить сидіти сама. Розглядає пильно собак та їхнє життя. Буває стане котрийсь на дві ноги та поцікавиться Мицкою. Мішенька навіть рад би полизати самотню Миценьку та попестити її своїм вогким, чорним носом. Стоячи на двох ногах, він скавучить ніжно і вкладає голову в віконечко горища. Але Мицка плює і задкує в темний куток.

Коли Боя вертається, Мицка успокоюється. Вона кидається передовсім сстати. А коли Боя втомлена, засипляє, Мицка стає при мамі сміливіша. Світ такий цікавий! Мицка стає у віконечку і пильно розглядає курчат, що з гамором пасуться на траві. Мицка чує в жилах кров тигросмуглого батька: стрибнути б та одне за шийку!

Врешті велика пригода: над самою головою заторохтили крила! Горобець летить! Мало того: він сів собі на дашку над Мицчиним носом, вертиться і поцьвірінькує. Він зовсім не боїться псів ні курок. Виїдає і цим і тим харчі з перед носа. Тепер сидить над Мицкою на досяг сивої лапки! Мицка: одна увага, запертий віддих! Ловецький інстинкт всевладно грає в жилах малої хижачки. Чатує...

Горобець підлітає та камінцем спадає на землю, на беріжок собачої миски. Мицка: забуває висоту, псів, страх і – стрибає в долину!

Як плаче бідна, мала Мицонька! Як товчеться серденько! Мицка робить кілька карбульців по траві, плачуши жалісно. Мама надбігає, викликана немовлячим квілінням. Теплим маминим язиком вилизує Мицоньку, повертає з боку на бік і пестить спину, животик і головку. Примуркує заспокійливо: нічого не сталося, а все ж не погано, що Мицонька вже на землі!

Мицка підводиться на смішні, куці лапочки і ставить перші несмілі кроки. Щастя, що псів нема близько!

Боя йде передом і милим, м'яким „mr, mr” кличе Мицку. Обі йдуть на поле, де хвилюють зелені трави. Перед ними світ і життя повне пригод і ловів.

НЕСДНАКОВІ

Стара мати собачого роду, Мімі, мешкала в кухні в дерев'яному ліжечку, вистеленому шматками. Влітку ця коробка стояла під ліжком господині, взимку її присували до печі, щоб стара не мерзла. Відтіля вона не виходила, хіба за їжею і на прохід, на подвір'я. Ліжко старої мами цуценят було предметом мрій її дітей; як тільки яке побачило порожню свою колиску (там родилися всі малі) вскачувало туди й смачно засипляло. Якби не було: розкішний сон у маминому ліжку довго не тривав. Хай тільки стара вернеться й загарчить, показуючи свої старечі зуби, кінчиться теплий, щенячий сон і, підібравши під себе хвоста, щеня втікає на двір. Зрештою, інші діти мають таке право до маминого ліжка як малий Мішенька: хай тільки побачать його там, зводять з ним боротьбу, гаркітню, торганину за вуха й кудлі і серед метушні та гризні вибігають усі разом на подвір'я. Правду кажучи, немалі права до ліжка має дочка, Боська, що родила й викормила в ньому двічі своїх щенят. Але стара **незгідлива** й дуже вже певна своїх прав. А вже найбільше пересердя, коли до її ліжка влізе яка кітка. Яким правом?!

Вона єдина з собачого роду не любила котів. Мало це свою причину: кітка, що кормила своїх малих, кинулась на неї, як тільки ввійшла в хату, й ганебно подрапала їй ніс. Чи можна після того любити таких поганих хижаків? Проте, інші пси любили обох кіток, з якими вирости й виховалися на господарстві. Шур (дурень) навіть любився в обох, напереміну. Пестив, вилизуваючи і спав з ними, своїм любовним, ніжним скавулінням зануджував то одну, то другу. Йому байдуже, що всі сміються з нього та лають: „Шур дурень, котячий пес”. М'яка, тепла, латаста Боя і тигросмуга (власне їй казали „він”) Фік, були панями його серця. Любив їх романтично, ідеальною любов’ю. Ах, Шур дурень, цеж відомо!

Вже підросли ярі жита й хвилювали в теплому червневому вітрі. Дрібний гірський вівсик бігав по жовтих скибах доганяючи один одного. Цвіли картоплі: широким теплим пахом стелили дорогу літу. Сонячне тепло обіймало запашні смерекові ліси, пестило молоді руна піль.

Виляглися жовті малесенькі курчатка, вже навіть тратили свій соняшний дитячий пух, і підстрибували за квочкою серед трав. Стара мати-свиня водила своїх рожевих поросят, похрунькуючи. Вони бігали так смішно на своїх товстеньких коротких ніжках, підвінувши куці хвостики. У Боськи нестримна охота вбігти за огорожу та хоч нагнати страху цій свинячій сім'ї! Аж світилися її розумні, веселі очі.

Обі кітки були повні й обважнілі. Ось за день – два в них з'явиться малеча. Старша, латаста Боя ввесь час поза хатою. Вона ходила на лови. Днями й ночами вона чайлася на горобців, ловила мишій, іла багато. Прийдуть же важкі дні... В хату заходила вранці, напитися теплого молока й поспати на печі. В той час Фік, повний як струк дорідного бобу, не покидав хати. Він цілий день вилігувався на сонці та дбайливо вилизував свій м'ягкий сірий животик. Під час обіду сидів на колінах своєї пані й обережно, м'якою, сірою лапкою посягав по куски м'яса на тарілці. Коли ж йому погрожували й лаяли, тручав пестливо лобиком і муркотів примирливо. Ця кіточка була пестійкою і їй усе було вільно. По обіді лягала знову в гарячому літньому сонці й годинами вилизувала себе, муркотячи привітно. Опісля дрімала із спокоєм сповненого лона. Й було байдуже до Боїних діл, до цього, що нераз вона приносила в зубах мишу, або її носик був замазаний кров'ю горобиних писклят. Фікові дні плили спокійно в сонній ситості дожидання.

* * *

Боя непокоїлася. Скочила на панові коліна, терлася до його ліктя й нявкотіла жалістно. Її гладили, просили покластися на коліна, принесли молока. Але вона не могла влежати, не хотіла їсти, а в її широко розкритих очах стояв тваринний, німий жах. Тривога й біль гнали її до людей, наче б мала в них знайти по-

міч. Так Боя мала родити, це зрозуміли люди, але й може скоріше від них, зрозуміли це інші тварини. Пси обнюхували Бою та занепокоїлися. Боська спочутливо гладила кітку по хребті й по голові, а вона терлася до її ноги та скаржилася. Щур лизав її та скавулів ніжно, розшибаючися в спочутливості й уважливості. Мішенька, малий, шмаркатий пестій, мабуть небагато розумів з усього. Він скакав кругом усіх, побрішкував весело, а його добродушні оченята були повні радости й шенячої безтурботності. Навіть стара, вередлива Мімі вилізла з свого ліжка й підійшла до цієї громадки приятелів. Докладно й поважно обнюхала Бою, при чому скидалася на стару, досвідну повитуху. Чхнула й байдуже вернулась у хату. Хіба ж їй це новина? Вона вже стільки разів переживала те саме...

Бою віднесли на оборіг, де на м'якому, запашному сіні привела троє котенят. Тепер для Бої настали дні материнства. З посвятою, в голоді плекала свою малечу. Ні на хвилину не сходила з оборога затривожена за життя дітей (попереднього разу їй відібрали їх, та потопили) . Треба було їй приносити їсти. Коли почула скрипіння драбини, зголошувалася муркотінням, а за миску теплого молока й кусень хліба (з маслом і завбільшки як для голодного робітника) її очі висказували зворушливу, майже людську вдячність.

Надолині скавуліли пси та побріхували. Вони скаржилися: їм так хотілося відвідати Боїних малих! Алеж драбина, страшна драбина!

За два дні Фік привів двоє тигренят. Ніхто не знов і не бачив, де й коли. Вранці Фік прийшов втомлений і порожній та ляг на печі. Там занесли йому молоко, він напився, вилизав смугасту шерсть та й заснув. А діти, Фіку, де діти? В шопі на трині мерзли та квили тонесенькими голосками. Такі тендітні, безпомічні котячі новородженці... Не помогло, що Фіка зачиняли з дітьми в шопі. Він нетерпляче струшував зі себе голодну малечу та втікав щілиною під дверима. Так, Фік заявив, що дітьми не буде піклуватися і загалом... свідоме материнство. Ліг на сонечку та вилизував свою шовкову шерсть.

Холодно було Боїним малим на оборозі. В горах ночі холо-

дні, з прохарчуванням клопіт. Хто хоче кілька разів денно виносити харчі на оборіг? Боя це зрозуміла. Одного ранку появилася в кухні. Прихапцем з'їла молоко, та стала кликати. Підходила до дверей, кличучи, поверталася що кілька кроків та вела до оборога. Мабуть чи не сталося що злого дітям? Але ні! Вони були цілі й здорові. Чого ж тоді треба Бої?... оборіг високий, а драбина стрімка...

На другий день вранці Боя поносила дітей до кухні та по складала до Міміного ліжка. – Не просила й не питала Міму чи вільно, зайніяла ії ліжко. Шаслива й рада цілому світові, годувала малих. Хай Мімі тільки спробує домагатися своїх прав! Але Мімі не пробувала. Вона знала чим то пахне...

Напів замерзлих і заморених Фікових дітей принесли до хати. Їх віddали під Боїну опіку. О, вона чудова мати. Не даром же її малеча вилизана, чиста й сита. Як незрілі каштани, латасті й лискучі три валочки тулилися до теплого маминого черева. Рожевими, малесенькими лапочками місili мамину грудь, а смішні, червоні губки сслили тепле молоко.

Боя вилизала, огріла й пригорнула Фікових котенят. Два тигрики жадібно присалися до матірних грудей.

Фік зблишився з байдужою цікавістю й заглянув у Боїне гніздо. Боя завуркотіла та плюнула. Фік утратив усі права до своїх малих.

Пси відвідували Бою та її дітей. Верткі, меткі, крикливи й веселі, гавкуни й розбишаки, вбігали до хати з гамором і гаркітнею. Але до Боїного ліжка підходили поволі й обережно, ніжно скавучачи. Боська запхала свою малу бронзову голову між котенят та лизала їх вміло своїм теплим язиком. Щур, безуспішно залюблений Щур, підпovз до пачки видаючи найніжніший, найтонший, ледве вловимий скавучок. Коли ж Боя дозволила (псові завжди небезпечно зближатися до котячого гнізда), лизав дітей і тішився ними. Он який Щур! Проте йому не шкодило, що його люба привела котенят. Ех! Щур! Відомо, дурень. Махає радісно хвостом і пестить Боїних дітей.

Фік лежить під хатою й гріється до теплого сонечка. Маніжиться, муркотить і тре носик до Мішного вогкого, чорного но-

сика. Сонце грає в його жовтих зіницях. Перевертается з боку на бік, мюшить неспокійно й накликує. Припадає до землі, причаїться. Знечев'я підстрибує вгору як прудкий, дикий звірок. Очі поширені, вуха нащурені, ніздря втягають гарячі паході літа.

Тепла літня ніч. Червоний великий місяць випливає на небесні простори. Ніч стелить темні тіні дебрами, лісом. Одурює пах цвітучого жита, кличе шум літа...

З села виходить кіт. В темні простори ночі, назустріч місячному дразливому сяйву, кидає самчий зов. Спершу кричить глухо, горляно, придавлено. Наче б готовився до стрибка. Далі крикнув гострим могутнім голосом жадоби. Погрозливий, дикий лемент хижака перейшов у низький стогін самоти й скарги...

Фікові очі світять зелено, шерсть їжиться. Кидає тонкий, гострий нявкіт у нічну глибину.

Фік виходить назустріч нічним, новим пригодам.

ПРИЯТЕЛЬ

Жили один з одним, як звичайно: кіт з псом. То не значить, що ненавиділи один одного. Навпаки, вони терпіли один одного, бо обидвое були господарськими тваринами і змалку жили в цьому господарстві. Один поруч одного. Все ж, любові між ними не було тільки холодна байдужість. Можна б навіть сказати, що Лиско заздрив Варці ласки, яку їй виказували господарі. Їй вільно було вистрибнути на стіл та лаштитися до господаревого ліктя і дістати навіть який кусок м'яса з його тарілки. Але Лискові треба було в той час сидіти під столом і терпеливо ждати, поки господиня не покличе його до миски. Найчастіше вертівся під столом, інколи відзвивався тонким голосом, при чому облизував пашу і з його язика скапували каплі слини. Знак, що пес не лише голодний, але має великий апетит на їжу. З того й пішла поговірка про людину. Коли її приваблює запашний харч, кажуть: аж слина йде. Того, мабуть люди набралися від Бровка чи Сірка.

А таки обидвое: пес і кіт жили своїм способом. Пес тримався господаря і хати, а киця ходила на лови й за своїми пригодами. Впрочім, у неї було постійне завдання хоронити хату перед мишами. Виловлювати їх – незмінне та любе завдання кожного кота. Найчастіше він виконує його поночі, коли то оживає світ гризунів. Раннім ранком Варка появлялася біля дверей і чекала, щоб їх відчили. Ввійшовши в хату муркала й терлася до ноги господині. Випивши мисочку свіжого молока, милася дбайливо. Зараз же, помившися, вистрибувала на м'який стілець, звивалась у колісце і засипляла.

Так жили киця й пес одне поруч одного і їхні дні проходили рівно й спокійно.

Двічі на рік Варка приводила котенят. Вишукувала собі для цього сховок, до якого не заходили люди. Боялась, що відберуть котенять і знищать. Бо, що зробити з стільки котенятами? Інко-

ли хтось візьме одне чи друге, але решта, яких три-чотири, а то й більше залишаться в хаті. Хто потребує стільки котів?

Так було і цим разом. Варка привела четверо котенят. Зробила собі лігво в повітці. Там воно було у найтемнішому кутку, що поза човном. Його ще й хоронили дошки.

Перші дні вона не заходила до хати. Але згодом голод заставив її забігати в хату, в привичному часі, та просити мисочку молока. Пила його прихапцем і бігла до своїх малих. Господарі бачили, як шілиною під дверима заповзала в повітку. Уже знали де котенята.

Під час, коли Варка пила молоко, господар зайшов у повітку та виловив котенят. Поклав їх до кошика. З ними подався до річки.

За ним біг Лиско. Як звичайно держався ноги господаря і крутив хвостом. Раз вправо, то знову вліво. З його пащі повисав язик. Зоологи кажуть, що це в пса паша розкрита, коли він біжить, тому, бо в нього на язиці залози, що витворюють піт. Так він впріває язиком, а воно під час бігу прохолоджує його тіло.

Спинившись над річкою, господар говорив до пса:

— Варка знову привела котенят. Мусимо позбутись їх, хоч як жалко. Але, що з ними вдіяти?

Лиско розумів назву киці так як і свою. Зіпнявся на задні лапи і обнохав кошик. Чути було котенятами. Не дуже любив цей запах Лиско, — але, що роблять котенята в кошику? Очима повними запиту дивився на господаря. Господар же швидко піладнав справу: одно за одним видобув котенята з кошика і кинув у річку.

Господар зник за скелею, що нависла над річкою, але Лиско не вернувся з господарем. Він бродив по воді і виловлював котенят. Іх, бідененьких, малих і легких, поносила вода. Лиско підплівав, ловив котенятко за шкіру і швидко брив до берега. Покинувши, подавався знову до води і виносив з неї друге. Так четверо котенят нашлося під кущем, що ріс на березі. Квилили й неспокійно ворушились.

Покінчивши своє завдання Лиско подався до хати. У повітці

побивалась Варка; не нашла котенят! Нюхала всюди, заглядала під човен і поза ним, шукала по всіх кутках. І кликала, Але гніздо було порожнє.

Надбіг Лиско. Радісно вимахуючи хвостом кликав:

... Вав, вав, ваваа! Голос тонкий і приязній. В ньому і поклик і прохання і радість. Штовхав Варку вогким, чорним носом і кликав, знову кликав. Варка пішла за його покликом і обидвое подались до річки.

Там і нашла своїх котенят Варка. Повилизувала їх гарненько, погодувала і зогріла. Там же, в кущі зробила собі лігво і стала доглядати котенят. Двічі в день заходила до хати й іла хапаючись та верталась до малені. Люди не розуміли де вона подівається і що робить.

Аж коли котенята підросли, Варка привела їх до господарів. Дивилася на них очима, в яких було прохання, німе благання матері.

Гладкі й вилизані котенята були прегарні, латасті, м'якошерсті. Тож залишили їх господарі і киця знову повернулась у повітку.

Може сусіди візьмуть собі тих гарних котенят?

Варка не боронила Лискові наближуватись до котенят, чого звичайно киці не дозволяють. Він вилизував їх і штовхав вогким, холодним носом, запрошуучи їх так до забави.

Господарі казали, що котенята мають маму і тата. Але не знали відкіля любов Лиска до котенят, як і не знали, що він, саме він, вирятував їх.

ВІН ГОВОРИТЬ

Чи були б братами? Не знаю. Але обидва були звичайними яснобронзовими псами, такими, що їх американці називають „монг'релс”, а ми кундисами. Вони бастарди і нікому невідомий їхній родовід. Що вже говорити про батька? Якийсь вуличний заволока, що не мав ніяких батьківських почувань. Не даремно ж Бриськова мама сказила зуби й гарчала погрозливо, як тільки якийнебудь пес наблизився до її гнізда. Від неї й синок навчився говорити й розуміти говорену мову. Очевидно, спершу собачу. Нею досконало порозумівався з своїми ровесниками, граючись з ними на подвір'ї, закиданому відпадками. Відтіля й взяли його до себе мешканці другого поверха. Як ще був малий, але вже настільки кріпкий, що якось сам про себе міг подбати. Бо мама швидко покинула його, чи теж пропала безслідно, як багато інших бездомних псів.

Бриськові пощастило. Він дістав добрих господарів. А тому, що був простим кундисом, його назвали Бриськом. Не якимось Цезаром, чи Нероном, а звичайнісіньким Бриськом. Яку, крашу назву можна було дати такому простюхові, з гладкою, короткою, яснобронзовою шерстю і темнішими, довгими вухами?

Мабуть Брисько був зроду музикальний, бо навчився швидко розуміти мову своїх господарів, та ще й відповідати на неї.

— Бідний Брехунчик — говорила його пані, поклепуючи його по голові. — Бідна сирітка, не має ані тата, ані мами.

— Уууу, уууу, уууу! — скаржився Брисько. І що більше Міля жалувала його, то більше він плакав над своєю долею.

— Не маєш нікого, ані братчика, ані сестрички, сам один на цьому світі!

— Вуууу! Ву, ву, ву! — заводив Брисько, вже зовсім не стримуючи свого плачу. Припавши головою до землі, плакав він і сліззи, спражні сліззи текли йому з очей. А господарі ще й сміялися з нього!

— Та дай уже спокій, Мілю, — просив господар, — пес зовсім розплакався. Уже не жалуй його так дуже!

Як лиш Міля перестала жалувати Бриська, він забував своє сирітство, підводився з землі, і танцюючи довкола господині, скавучав радісно, коротко, вривано:

— I, i i ! I, i,i — та старався засягнути язиком її обличчя. Його скавучок був тонесенький наче нитка і господарі знову сміялися з нього. Але тепер уже й Брисько сміявся, підтанцювував, крутив задом і потрясав вухами й намагався вистрибнути господині на коліна. Коли йому вдалось, вмощувався вигідно в подолку і тільки старався засягнути її підборіддя.

Вранці господарі покидали хату, йдучи до праці. Брисько ж лягав на свій килимчик біля радіатора в кухні і смачно дрімав. Проте він спав дуже чуйно і, хай тільки роздалися кроки на сходах, підривався і підбігав до входових дверей. Він негайно відрізняв кроки господарів від кроків чужих. На останніх він гавкав гостро і проганяв їх. Хай знають, що хата його і їм ніякого діла до неї.

Але хай лиш вловив гомін знайомих кроків, що роздавався ще внизу, на коридорчику, Брисько крутився біля дверей і кидав тоненькі, гострі, радісні гавчки. Так і пізнати було, що радість виповнює його вщерть і радісні гавчки ледве вміщувалися йому в горлі. Коли господарі ввійшли в хату, Брисько замінувався в одну велику радість: стрибав, крутився і говорив. Багато, радісно, по-псячому. Якби ж то знати, що говорив він і розуміти його мову?

— Шо робив Брисько, як пані не було в хаті, запитувала не раз Міля.

— Оoooo! Оooo! Оooo! Оoo! Оoo! О! — роздавалось тоді з Бриськової пащі. І була в тих його словах туга, велика туга, що нагромадилася впродовж цілого, довгого дня самоти.

— Ну добре, — потішала його Міля, я знаю, що ти тужив. Але трудно, ми мусимо працювати, щоб заробити для свого Брехунчика грошей на бісквіти.

— Бісквіти? Ах, очевидно, бісквіти! Брисько біг до холодильника та задравши голову показував носом на замок холодильника.

Бісквіти, собачі бісквіти! Мало не вигукував він. Його розумні карі очі були повні сяйва і вони так і говорили:

— Прошу, прошу, прошу! — бісквітів, бісквітів!

Він просив без слів, але його очі говорили голосно й виразно. Міля йшла до холодильника й винимала з нього собачий харч і запрошуvalа Бриська до вечеpі. Але тепер він уже й зовсім не спішився. Стояв біля миски, принохувався і навіть не займав харчів. Розглядався пильно по хаті, тільки вертів хвостом.

— Не хочеш? То я візьму! — дрочився з ним Гриць, його господар. Ой, які смачні бісквіти, аж слинка тече.

Гриць облизувався, а Бриськові так і лилася слина з пащі. Тонким струмочком вона повисала з боків пащі. Він облизувався смаковито і крутив хвостом. Як же господар наблизився до миски, Брисько став їсти, хапаючись. При тому й розглядав господаря кутками очей. Може й справді стане відбирати? Воно, все ж, краще смакує, коли так подорочитися.

Наївшися, Брисько підходив до водотягу і показував носом закрутку. При тому голосно ковтав слину. І зараз находилась мисочка, її наповнювали водою і Брисько пив її жадібно. Ще й вилизував мисочку. Міля сміялася, що Брисько ощаджує воду.

Наївшись і напившись, Брисько заходив у кімнату свого господаря. Лежачи на ліжку він читав часопис. Але то не тривало довго, часопис падав йому на лиці і читач, зморений працею, засипляв. А Брисько лягав на килимчик біля ліжка, і зідхнувши з полегшею кілька разів, задрімував. Все ж частенько прокидався і оглядав господаря. Хай тільки він рухнеться, зараз же й Брисько підхопиться на дві задні ноги, а передні покладе господареві на груди і стає говорити:

Гм, Гмммм, гммм!

— На прохід хоче пес? — питав пан.

„Прохід” — Брисько досконало розумів. З голосним брехотом він підбігав до коридорчика, що відділював кухню від кімнати, і там підстрибував, намагаючись досягнути нашийника, що повисав на ланцюжку.

— Ну, ну, — говорив Гриць, — зараз, зараз! Одягнутись не даси мені. А де мій черевик?

Черевика Брисько негайно находив під ліжком і, тягнучи за мотузки, подавав господареві.

— А то щастя, що маю пса — сміявся він. Хто б мені найшов черевика, та ще й приніс до рук?

Брисько розумів, що його хвалять і радісно вимахував хвостом, що з ним разом крутився і зад.

Під час прогулянки Брисько членно йшов поруч пана. Все ж, не міг собі відмовити приємності обнюхувати кожний стовп і кожне дерево. На них він відчитував собачу газету: хто тут стояв, полагоджував свою справу, та куди пішов. Так він не лише пізнявав чужих псів, але й вивчав їхні звички. Очевидно, запахи різнилися один від одного і запах приятеля був інший як ворога. Що вже й казати про сучок! Їхній запах нераз спровадив Бриська на бездоріжжа, тобто покинути господаря і податись на поблизке смітнисько. Бо ж спускав його господар туди інколи, щоб побігав собі та й полагоджував важну справу. Поладнавши її, Брисько біг до господаря, погавкуючи тонко й радісно і, допавши його, підстрибував і лащився. Як не як, членний він пес!

Але покинути господаря — йому й через думку не приходило. Хіба, що запах сучки приманив його раз чи другий...

Вертався швидко додому і почування вини муляло його. Спинившись під дверима скавучав винувато.

— О, вже є наш кавалер — говорила з полегшею Міля, а ти боявся, що зовсім пропаде. Жінки не раз уже зводили на бездоріжжя чоловіків, що вже й казати про собаку. Та лихе не згине.

— А ти куди ходив, волоцього? — докоряв Гриць псові. То так поводиться порядний пес? Покинути свого пана і пігнатися за сучкою?!

Брисько залазив в темний куток під ліжком і в глибокому почуванні провини відтіля відзвивався тонким, винуватим голосом. Час від часу висував голову і розглядав господарів. Але не поважився покинути схованки, поки його не просили.

— Ну, виласи, вже виласи, нічого страшного не сталося. Але наступного разу будь членний! Будеш?

— I i i i! Оо! Гав, гав, гав! — відповідав Брисько. Голос був тонкий, покірний, а останній гавчик обіцював поправу. Брисько вилазив з-під ліжка і лашився прихильно. Він сам розумів, що нічого, але то нічого не сталося. Все ж господарі не такі розумні, як він і можуть собі гадати, хто його зна, що. Тож краще брати цілу вину на себе. Тим більше, що дуже не любив довгих промов та ще й закидів. То на людський лад. І, навіщо їм оця одноманітна мова, без глибшого значення? Постійно така, якби млинок хтось крутив. Той, що ним господиня меле м'ясо. Тільки, як лаються чи погрожують, мова ця змінюється, набирає гостроти та виразу і тоді й справді набирає глибини й значення порядної, собачої мови.

Хто знає, чи не так думав Брисько, заключуючи мир з господинею. Але з господарем ще довший час не було замирення. Тут ще найкраще помагала така собача мова:

— Де був пес? Куди волочився? — питав пан.

— Вуву, ву! Вуву, ву! — відповідав тонко й покутним голосом Брисько. Припавши головою до землі лизав панові ногу.

— Та, ти не підлизуйся, дрантюху, то нічого не поможет. Другим разом не пущу Брехуна з ланцюжка; Гриць не вживав здрібнілої назви — Брехунчик, тієї, що нею приговорювала Міля. Мала б вона бути голубиною відміною від Бриська: замість Брисунчик — Брехунчик. Значить, бреше. Але пес ніколи не бреше. Він завжди говорить правду. Чи то остерігаючи господарів перед лихими людьми, чи висказуючи свою ненависть до чужих псів. Яка тут брехня? І чому люди думають, що пес бреше?

Ах, ті люди, ті люди! Їх не раз не розумів пес. Тобто їхньої поведінки. Бо на їхню мову найкраще відказувати своєю і то ніжно і примильно. Чемність завжди поплачується і дурень інакше собі її пояснює як той, що йому підлещується. То ж краще бути мілим і підлесливим.

Мабуть так пояснював собі відношення до людини пес.

Якби не було: ніяка провина не була причиною, щоб за неї карали. Її швидко забували, гладили і поплескували пса по голові і по спині. Та ще й розказували гостям який розумний пес з Бриська. Він тоді лашився і маючи зрозуміння своєї ваги, і

зосереджуючи цілу увагу на собі, вертівся, лащився, заглядав у вічі і казав себе пестити. Дуже бо любив пестоші й увагу і міг би цілий день приймати їх. Як не як: він був тільки один і віддавав людям пестоші сторицею.

Навіть коли наблизилась ніч, Брисько говорив до господарів та лащився. Навіть ідучи спати на свій хідничок, він ще заходив до пана, клав голову йому на груди – пан уже лежав в ліжку – та просив пестошів. Потім заходив до Мілі і, викручуючись, таки діставався до неї до ліжка. Не бракувало тоді промов-жартів та відсилання на хідничок. Ех, якби так вільно цілу ніч поспати з панею! Але ті жінки, ті жінки!

Зідхнувши тяжко, Брисько засипляв. Таки на своєму хідничку. Крізь сон він частенько гавкав тонісінько й тріпав ногами. Очевидно якийсь сон, якесь видиво. Крізь нього Бриськова мова була тонісінька, прямо щеняча. Тож нікому не заваджала спати. Ані псові.

Виспавшись смачно, вранці треба зачати новий, собачий день

ТАКИЙ У НЬОГО ХАРАКТЕР

У Міліної сестри майже такий сам пес, як у Мілі. Теж цинамонового кольору, простюх. Його теж не кликали жодною вишуканою назвою, тільки Латка. Чому Латка? Бо мав він білу латку на голові й таку саму на животі. Якби не друга, напевно казали б, що на голові у пса зірка й так напевно називали б його. Але в кого на животі зірка? Аж смішно! А, латка трапляється. От, тому й пса називали Латкою.

Латка не говорив, як його побратим, тільки гавкав. Звичайним собачим гавканням. Так, що не раз приходилось Гані заспокоювати його. Напевно пес чув чи помічав щось, чого не помічали люди, і коли гавкав, знов добре, з якого приводу. Але людям дошкулювало його настирливе гавкання. Тож наперед наказували псові мовчати, що віні робив слухняно й опісля заглядали крізь вікно, чи й справді не яка напасть. А тут, замість напасти — гість!

Ось, уже сидять при столі й смаковито пахне стравами. Латка вилазить з-поза вішалки, де його скованка, і пронюхує пильно гостеві сліди, далі його плащ і, найголовніше, кальоші чи снігівці. Вони промовляють до Латки найвиразніше й приносить йому найбільше вісток знадвору. Тож над ними спинює свій рухливий ніс найдовше. Так він вивчає гостя.

Мабуть гість-приятель сім'ї, бо Латка швидко привикає до його запаху й підходить до самої людини. Спершу нюхає її ноги та впевнившись, що вони ті, що були в кальошах, нюхає далі. Тут уже швидко проходить уздовж і поперек. До того ж любить теплий, запах жіночих спідничок; така вже в нього звичка й таке вподобання. Ним він раює і вже зовсім звикнувши до гості, нюшить далі. Руки, а з них пальці, знову кажуть Латці багато. Під ляком на нігтях і кремом на руках, що їх Латка дуже не любить, викриває він запах страв, запах кухні. Цибуля, селера,

картопля мішаються з пахощами м'яса в один принадний запах людського житла. Як не мила б рук пані й яким кремом не натирала б, пес таки викриє чим займались оці ніжні руки передтим. І тоді стає лизати їх.

Латка лиже пальчики встановивши чергу. Отже починає від великого пальця лівої руки. Вилизує його старанно й зараз таки лиже другий і третій – усіх їх п'ять. Лиже їхню спинну сторону. Покінчивши роботу, штовхає носом берег долоні й намагається повернути руку долонею в гору. Вдається йому легко, бо пані зайнята розмовою і не противиться Лапчиним „маніпуляціям”, хоча те слово відноситься до праці рук людини. Її тут виконує собачий ніс. Можна б отже сказати: „назопуляція”, бо „назус по латині ніс як і „манус” – рука. Та Латка латини не вчився. Все ж таки заставляє паню повернути долоню і тоді вилизує знову по черзі всі пальці. Покінчивши лизати їх, Латка переходить на другу сторону й таким порядком лиже пальці правої руки. Отже – роботи має доволі. А ще знову повертається до лівої руки. Цього вже надто милій гості. Вона нахилюється понад стіл і правою рукою пощескує пса по голові, а ліву кладе на подолок.

І Ганя, що за розмовою призабула звичку пса, тепер нагадує собі і кличе:

– Латка, фуй!

Латка залазить під стіл і з-під нього сяють його тільки очі. Може пані забуде його й тоді...

Ганя держить Латку на руках. Але він виривається і бреше. Голосно, пронизливо, зовсім по собачому. Бреше на гостя, що стоїть біля дверей, готова вийти з милого дому приятелів. Латка гавкає нестримно.

– Він жаліє так, що ви відходите, – пояснює Ганя.

– Ей, його мова надто гостра й напаслива! Гостя досконало знає собачу мову – він гавкає як на справжнього ворога. І знаєте чому? Пес любить хвалитись своєю вірністю і показати господарям який він чуйний і як береже дому. Зараз він по-

казує вам, що злодія він не випустить з хати, хоч би ним була мила пані. Вже коли йому вдалося зайти в хату, то вийти – ні, ніколи!

Латка скалить зуби й гавкає та намагається вирватися з рук своїй господині. Але гостя вже за дверима й вони зачинились, таки Латці перед носом. Так він і не використав нагоди пописатись перед своїми господарями.

НАД ОЗЕРОМ

I. ЗУСТРИЧІ.

Пів року Галя не була в своєму літньому дімку над озером. Його обмивали дощі та присипали сніги і він спав під їхнім покривалом. Був подібний до великого звір'я, що запав у зимову сплячку. Але засяяло сонце, пригріло й прокинулась весна. Снігові води стекли до озера, прокинулись його пожильці. Зазеленіли дерева. І Галя вернулась до свого дімка.

Мала хатка, наче б ждала на неї: повертання ключем, скрип дверей. Тріщить підлога під ногами, стіни наче б гомоніли від людських кроків. Під вікнами павутиння. Ще восени його сплели павуки. В ньому неживі, висушені мухи. Чи павукам було доволі харчів з цієї одної – другої мухи? Чи й вони теж спали в зимі?

Галя прибирає в хаті. Пил, що здрімався на підлозі, прокидається і підноситься в повітрі. Мерехтить – міниться пилина смуга, вбираючи в себе сонячне проміння, що падає крізь вікно. Танцюють пилинки. Обмітає павутиння. Велика бура нетляпадає на землю. Ще жива. Лізе помалу, розклавши крила, хитається і подібна до літачка, що збирається піднестися в гору. Але нетля не в силі піднестися. Мабуть павук пошкодив її. Галя бере її обережно й викидає на двір.

По стіні лізе велика, подовгаста комаха, бабище, як її називають. І знову: гайда на двір!

Прибравши хату, розкладає постіль: підносить ковдру й під нею... великий чорний жук! Дивиться великими сяючими очима й махає вусами. Галя говорить:

– А ти, що тут робиш?! Такий дикий звір і під ковдрою! То зима настала для тебе?

Заскакує ворога від заду і крізь шматину ловить зі страхом: ануж шпигнє? Викинула за вікно, аж за ним закурилося.

* * *

Хата повна світла. Галя жмурить очі зі сну. Котра ж то година: восьма, дев'ята? Як довго спала! Ні, щойно п'ята. Невже так рано зачинається тут день? Вставати? І що робити так досвіта? Повертається до стіни, натягає коц на голову й западає в - півсон, мрії...

.... плоскотить озеро ... сяє вода... як приемно плисти, яка тепла вода.

.... лоскоче, переливається...

Вітер теплий, весняний вітер – шумлять дерева... спивають птахи: соловій!

Он там у кріслатому дубі, співає, співає, аж переливається! З просоння: це ж Америка! Тут немає солов'їв!

Прокидаеться зовсім. Хата залита сонячним золотоцвітом. Ні, то не соловій, то тарахкає косарка. Хтось іде косити трави, буйні трави.

ІІ. ГАЛЯ ВИХОДИТЬ НРОГУЛЯТИСЯ

Дерева підрости. Високі американські ялівці не мають колючок. Їхня чатина м'яка, яснозелена. Цілі посипані сиваво-зеленими ягодами. Пахнуть і смакують як наші в бойківських горах. Але під ними не ростуть гриби. Загалом не родяться гриби, наші боровики. Треба чекати на осінніх козарів, чи масляків і підпеньок. Немає під ними й афинника, і загалом ягід.

О, це що?! Лежить покотом дуб коренастий. Вчора була буря і вихор зламав його. Не дарма ж писав Шевченко: „лама дуба, гне тополю”. А здавалось би, що дуб кріпкий, твердий. Он же, як ляг поперек узбіччя! Чи то грім звалив його? Ні, таки вітер поклав дуба. Але ж, що показується, зблизька? Пень наскрізь порохнявий. Якась хвороба точила його довго, довго, ціле нутро сипка, бронзова маса, в ній наче підвішені дерев'яні волокна. Он чому ліг дуб! Внизу, поперек стежки, лежить кремезний конар. Аж ось куди вилетів від батька свого.

Водяні лелії танцюють уздовж берегів. Непорочно білі, радісно сяють золотим осередком. Сині бабки тріпочуть крильцями. Ліс водоростів хитається на дні. Дзюрчить струмок і весе-

ло вливається в озеро. Поперек струмка хтось кинув дошку. Вже й часинно прикрили її водорости. На краю лежить вуж. Бурій, з жовтим малюнком по боках. Товсточий і довгий. Приляг до дошки й дрімає. Вода ще холодна й хочеться холоднокровному плавунові погрітись на сонечку. Помітивши людину, вуж зсковзує з дошки й поринає у воду. Зараз таки, понад неї, винурюється його овальна голова, сяючі очі слідкують. Пливе здовж берега м'якими, хвилястими вигинами. Віч-на-віч з людиною, він певно думає, що йому робити? Йому ж треба до берега: в ньому його гніздо. Гож береться до купи трав біля Галиних ніг. Гая відступає: тут вуж має право. Зникає в щілині, навіть тра-ва не хитнеться.

— Має там, певно сім'ю — думає Гая.

А жаби в оситнязі: бавх, бавх! — голос такий якби хто бубнив у старий бляшаний горщок. Бавх! бавх! бавх! і — плис у во-ду!

Хвилі хлюпочуть при берегах і стрибають на пісок і рінь.

Шумить ліс у теплому повітрі. Молоде зелене листя зали-ває його соковитим зеленоніжним руном.

Мама бурундука йде попереду. Вона сита, бронзовий ко-жушок гладко зачесаний, на ньому чорні смужки. Потрясає хво-стиком. За нею біжить рядком троє малих. Мабуть це чи не пер-ший їхній вихід з нірки. Біжать зручно й сміло, потрясаючи хво-стиками. Куди ж то вибралась бурундуча сім'я?

По дереві бігає білка. Присідає, бере в руки — оці передні лапки, дуже рухливі й моторні, що їх можна сміло назвати ру-ками, — шишку, лущить її і кидає луски на землю. Хрупає зер-нятко. Помітивши людину, збігає вниз стовбуrom і пильно слід-кує за її рухами. Присіла на гілці, станула стовпиком і склала ручки на грудях. Її хитрі, сяючі очі так і говорять: горішків просить ласунка. Хоч харчів доволі на дереві й в лузі. Гая сміється — вона не має горіхів; за нею сердитий поклик: чик, чик, чик!

— Добре! добре! — каже, — завтра прийду знову й принесу горішків. Прошу вибачення за сьогодні.

На мокравині виводиться безліч різних птахів. Співають,

гуркотять, висвистують. Велика сіра чапля стоїть при березі й пильно слідкує за життям у воді. Час од часу, занурює свій довгий дзьоб у воду й вловлює рибу. Ковтає її, навіть не смакуючи. В оситнязі буйне життя: там качки й дики гуси вистелили свої гнізда.

В озері й на приозерному суходолі повно молодого, рухливого життя.

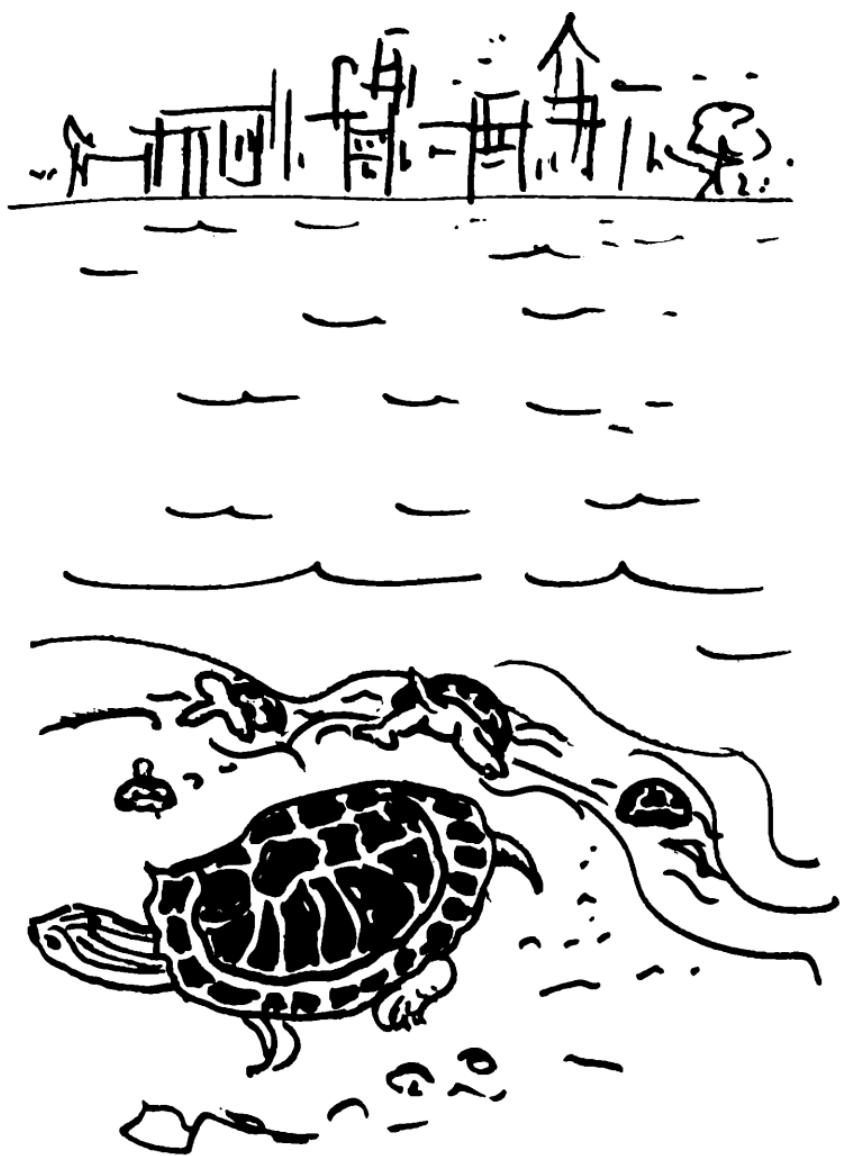
У СВІТІ ЧЕРЕПАХ

Галя йде уздовж озера. Воно, наче велике дзеркало, що впalo з небес і лягло в улоговину. Сяє і сріблиться і дрібними хвильками набігає на береги.

Довкола нього доріжка висипана дрібними каміньчиками й піском. Її затінюють молоді модрини. Їхнє гілля повисає до пле-са, наче б хотіло скрапатися в ньому. Пишні коси мають у вітрі. В них співають птахи. У їхніх стіл мокравина, що творить мі-сцями калабаньки темної води. І буйні трави та багонні росли-ни. Молоді та соковиті. Між ними в одному місці ціла група рожевих, великих квіток. Це орхідеї, "панин черевичок". Сам че-ревичок рожевий кругленький. Пов'язаний білою стрічкою, з неї пишна зав'язка. Так і кортить нарвати хочби невеличку китичку й покласти вдома до дзбаночка та милуватись ними. Але ні, то-го не зробимо! Хай ростуть і цвітуть та розсівають насіння. Їх і так мало тут: лукаве око людини й її жадібні руки винищили їх. Десь тільки серед мокравин збереглися рожеві черевички. Їця ж групка вибігла необачно до придорожнього рова.

Але, що це лежить поперек дороги? Бура, болотяна черепа-ха – лежить, не рухається. Подовгасто-овальна, може з на пів метра довжиною. Голова наче подовгаста цитрина, на боках розпухла, замість очей чорні ями. З під товсточого щита ви-стають короткі, криві ноги й хвіст. На ньому гребінь. Нагаду-ється допотопний ящур. Був колись величезний і з ним то бо-ровся Кирило Кожум'яка, проти нього виступали легендарні ли-царі, щоб рятувати дівчину, яку люди приносили змієві в жер-тву.

Он як змалів він, по мільйонах років життя на землі! Все ж і нині він великий. Але, що сталось йому? Від чого згинув звір щитоносний, ограбений? Від хвороби, що нагло захопила його серед дороги, чи може від руки людини? А може вбив його мо-дерний потвір-авто?

Але, не смерть, а життя опанувало його. Під щит влазять рудо-масного кольору жуки. Повгризалися в м'ясо й жеруть. Не прогонить їх навіть, коли товстою жердкою повернете черепаху горілиць. Там сита комора. Сталево-зелені мухи, мурашки, черв'яки. Усі їдять і жеруть і пирують. Вони всі присвоїли собі товсту комору. Певно не так часто трапляється їм такий пир.

Не помогла рогова зброя, міцні щелепи, ані гострі пазурі на лопатах ніг. Смерть постигла його. Але своїм трупом він годує багатьох і на ньому родиться нове життя: вилягаються личинки комах і черв'яків. Швидко вони переміняться в здорових, гарних тварин. Не мине декілька днів і при дорозі лежатиме порожній щит і рогові додатки. Подібний наступ малого світу вичистив усе. Митимуть дощі, сушитиме сонце аж поки рогові залишки спорохнявіють, розсипляться йувійдуть у вічний круг життя.

* * *

Гая викупалася і відпочиває на піску. Його золоті зернятка сяють у сонці й шелестять мило під ногами. Щось, як мак під зубами. Аж хочеться скуштувати. Але Гая не коштую. Вона дрімає. Поруч неї граються діти. Підштовхують великого надуваного м'яча, його червона куля свободно буяє понад їхніми головами й помалу знижується. Зараз її підштовхують і підбивають, поки не сяде на воді. Бродять і ціпками пригортають її до берега.

Гая сидить на піску, бере жменю його й пересипає з долоні в долоню. Журкотить — розказує казку — бувалицю про гори, з яких колись, давно-давно відколовся кусок скелі й покотився до води. Може то було море, а може вода, що текла з льодовика й бігла до великого водоймища. Молода й кришила камінь, поки одного дня з нього залишився дрібнозерний пісок.

Гая розглядає камінці. Вони гладкі й круглобокі, їх обтесала й вишліфувала вода. Але, що це? Один камінець наче б ворухнувся! А може то гудзик від плаща й діти затронули його в бігу? Але воно й далі рухається. Воно живе!

Гая бере в руку малесеньку черепашку, вона перебирає ніжками, старається визволитись. Не знає ж, чим загрожує така по-

зиція. Вона не лиш крихітна, але ще й м'яка й ледве сіро-бура. Вона новонароджена.

Мама черепаха вилізла з води й подалася до піскового пагорба. Там і знесла яечка й запорпала у пісок. І пішла собі, – а за ячок байдуже. Мало є таких звірів, що не дбають за своїх малих, чи молодих. То хіба риби й то не всі. Є такі навіть між ними, що стелять на водоростях гніздечко й, найчастіше батько доглядають і боронять яечок, а згодом малечі. Та черепаха не дбає. Сонце й вологість піклуються її яечками, аж поки з них не виклюються малі. Так і сталося з нашим малим черепашатком.

– Бідненьке, ти ледве лізеш, – жалувала його Галя. Стрівай, я допоможу тобі дістатися до води. Це твоє житло, правда?

Кладе черепашатко поблизу води, задом до неї, де ще не сягають хвилі. Черепашатко сидить хвилину. Чи слухає воно плюскоти води, чи може якоїсь черепашиної, правікової пісні-зову, якої ми, люди не вловлюємо? Щось кличе, щось надить. Черепашатко повертається обличчям до води. Он надбігла хвилька й черепашатко сіло на неї. Бовтає смішно крихітними ніжками, несміло й незручно.

– Не потонеш ти, маленьке? – турбується Галя. Ти ж ніколи ще не було в воді. А може ти не водяна черепаха тільки земляна?

Галя підносить черепашатко на крок від води й знову укладає задом до води. Так для досвіду. Але тепер черепашатко вже має досвід: воно зручно повертається і біжить до води. Вода бере його на свою спину й воно греє сміло й зручно та відпливаває в новий світ. Від тепер він станеться його житлом. Зустріне воно своїх родичів від найбільших до найменших і навчиться жити у воді й на суші.

Галя примикає очі й у спогадах бачить фільм. Десь воно діється на просторих піскових пляжах півдневого Пацифіку. Світає. Океан б'є до берегів.

Що ж тут діється? Оживає пісок! Безлічі черепашок виклювались із ячок і нестримно подаються біgom до води! Понад ними кружляє водяне птаство, кричить і скиглить, кидається

на черепашок і клює їх. Ковтають їх, як чорногуз жабу. Визбирають на піску. Здається — кінець черепашиному родові. Але він біжить, швидко біжить! Тільки б до води, тільки б до води!

Допадають! Кидаються на воду, поринають у ній. Тут їхне спасіння, тут життя. Може на тисячі, сотні тисячів лиш їх декілька потрапить до води. Але всі вони, всі, якимось відвічним інстинктом знають, де вода й куди їм бігти.

І як швидко та зручно біжать, як поспішають!

Івони, як Галин Гудзичок знають зразу, де вода й що вона їхня справжня мати.

— Прощавай, гудзичку — говорила йому наздогін, може колись зустріну тебе знову як велику, писану черепаху. Але й у воді будь обережний: риби й вужі поїдають черепашок.

Хвили співали й шуміли, йдучи назустріч берегам.

* * *

Хлопці бралися човном до гирла потока. Причалили до берега. Один повертає човен веслом, другий лежма на чердаку. Час від часу вstromлює руку у воду. Шось зловив, але що? Риб не ловлять так зручно й швидко, он так, руками.

Хлопці пливуть назад. Вони вже наловили черепах: оцих писаних червоно-жовтих, з таким веселим малюнком на голові. Галя присідається до них.

На березі миска. В ній серед води цеглина та трохи трави. Туди пускають в'язнів. Запевняють, що випустять їх, як тільки трохи пограються.

Укладають їх рядком. І закладаються: котрий швидше. Як лише відняли руки, черепахи подались бігцем до води. Швидко й зручно, навтеки. Хто казав, що на суходолі вони незручні? Хто назвав їхній біг черепашиним кроком?

Хлопці знову ловлять їх, назначують першуна, обмінюються ним, торгають. І далі йдуть перегони. Може завтра вони візьмуть їх із собою до міста й держатимуть у городі. Але то неволя, навіть коли ви покладете миску з водою і з цеглиною посеред неї. Овочі, салата? Думаете, що вони смакують комусь, що як черепахи привикли до м'ясного харчу, до риби? Годують їх

теж черв'яками. Черепаха єсть тільки живого черв'яка, що рухається. Не доторкає навіть того, що лежить непорушно на дні посудини.

Врешті: яка розвага з такого звір'я, що нічого не вміє і нічим не відзначається в неволі?

Тож набридне їм такий нехитрий звір і, швидше чи пізніше візвозять його до озера. Думаю, що черепаха дуже радіє, коли найдеться знову в воді.

ВЕДМЕЖА ЗАСТАВА

Гарно літком у Великому Парку.

Клуби срібного туману піднімаються з провалля, на дні його шумить – клекотить річка. Грімкими водоспадами вона стрибає через пороги, спинюється зеленими плесами й срібнопінними бурунами котиться понад підводним камінням.

Здовж річки стіною провалля в'ється дорога. Гумові колеса авт без гомону котяться по широкім асфальті. Вони пробігають м'яко й стрімкими закрутами беруться в гору. Там кінчиться провалля; на галявині велика скриня гостинниці. Туди скермовують свою туру люди, що ідуть до парку для дозвілля. Шумлять і співають соковиті, кремезні дерева понад дорогою. Пара з річки поїТЬ їх та обмиває. Сонце золотить їх, продираючись крізь гущавину.

Гарно в Великому Парку влітку!

У гранатовому Валіянті за кермою батько. Його діло – вести авто. Поруч нього пані. Крізь відкрите вікно полює. Не на звірів, а на види, на картини, які вловлює на фотоапаратний фільм. На задньому сидженні: кошики, торбини, подушечки й коц, іграшки, діти.

Авта й люди не поспішають. Бо ю чого ж їм спішити на дозвіллі. Врешті, треба держатися приписів їзди. Але що вище, що біжче гостинниці рух густішає і сгущує. Вкінці й зупиняється зовсім.

– Що діється, Миколю? – запитує Ольга у чоловіка, чому зупинились?

Пан Микола кладе авто на „П” (паркуй) і вистромлює голову з авта. Запитує у попереднього в чому справа?

– Ведмежа застава, кажуть – відказує пан із зеленого Форда.

– Що таке?

— Підождіть, зараз їх побачите — запевнюю пан.
— Ведмеді, ведмеді! — скрикують діти. Ще вдома їм обіцяли зустріч з ведмедями. Дівчинка взяла навіть з собою в дорогу плюшового ведмідька й тепер з цікавістю дожидає зустрічі зі справжнім бурмилом.

З усіх авт вихиляються голови подорожніх: батьків, дітей, панночок, хлопців. З напругою слідкують за дією.

Перед разком авт ведмедиця. Лежить поперек дороги. Припала черевом до теплого асфальту й вигріває його. В її малих очах насолода, з пащі язик, що без поспіху лиже лапу.

Все ж ведмедиця слідкує за стежкою біля дороги. Нею йде ведмедятко — фунтів сімдесят — і не поспішає. Пильно стежить за автами, нюшить. Підступає до одного — другого, стає дикий відтулене вікно стромляє морду.

— Мамо, мамо, ведмедик! — лунає з авт.

Лапа на рамі вікна, паща в авті. Та, невже відмедик хоче їхати?

Нічого подібного! Він повертає ніс до людей, з розкритої пащі язик. На ньому крапельки сlinи. Хочеться, о, як хочеться поласувати!

Як пахнуть коржики, картопляні платинки, ковбаса!

— Що зробити? — питается Ольга в чоловіка. І людині не відказав би, а що ж звірині. Німина. До того ж так гарно просить...

Микольо надумується. Перед ним, край дороги таблиця. На ній написано: „Не наблизуйтесь до ведмедів! Вони хижаки.

Не годуйте ведмедів! Людська їжа їм шкодить. Від неї хворіють шлунком і дістають авітамінозу. Врешті лінивіють і перестають самі шукати собі свіжих харчів”.

Підписана управа парку.

— Мамо, тату, він так гарно просить! Дай йому мій сендвіч, дай йому коржиків.

Діти намагаються наблизитись до ласо розкритої пащі.

Оля висипує коржики, кидає хліб і швидко зачиняє вікно. Діти дивляться, як ведмідь підбирає харчі й хрупає їх з насолодою. Діти радіють, ляскавуть у долоні й вертяться біля вікна.

— Ще, ще! Дай ще!

Батько надавлює на гудок. Він кидає пронизливий вигук. Гомін стелиться по лісу. Але ведмедикові зовсім байдуже. Не діждавшись нової подачі він повертається і не поспішаючи йде до наступного авта.

Передні водії трублять. Стараються прогнати ведмедицу. Остаточно, треба ж їхати. Вкінці підходить один з паркової обслуги. У нього немає ні зброї, ні палки. Але ведмедиця пізнає його одяг і з-лінива й тяжко підводиться. Буркнувши, сходить на стежку та йде нею назустріч малому. Обнюхала йому пашу, облизала й обидвое сходять з дороги в придорожні хащі.

Авта пускаються в рух. Ведмежа застава уступила.

Але пасажири ще довго гомонять, радіють із зустрічі з ведмедями та знімок, які їм удалось зробити.

На дитячих личках радість. Ще довго діти пам'ятатимуть цю зустріч і розказувати про неї ровесникам.

Разок авт посувается. Гранатовий Валіант бере зручно останній закрут. Перед ним розкривається вид на галевину й великий будинок гостинниці.

У його стіп, у проваллі, гомонить-бушує водоспад.

НА СТРАХУ СКІНЧИЛОСЯ

Великий Парк прокинувся з зимового сну. Дерева обтрусили снігові покрови, з узбіччів стікали струмки й журкітливо збігали до річки.

Загомоніли водоспади!

— Можемо відчинити запори, — говорив Майк, старшина паркової обслуги, до Франка, свого співробітника. Дороги підсхли, сонечко ясно світить. Пора відкрити парк для туристів.

— Воно б і пора, — погодився Франк; сезон у нас короткий: три з половиною місяця майне швидко й тоді знову сніги — завірюхи. Он, хочби тепер: трохи повище нас ще лежить у проваллях сніг.

— Туди туристи всеодно не полізуть. Вони й так мандрують автами, про ноги й зовсім забули.

— Ну, так. Але ведмеді...

— Ти думаєш, що вони вже прокинулись? Перед зимию ми прогнали їх у височини, там і позакопувались у сніги і сплять ще, напевно.

— Не дуже. Я бачив вчора сліди на снігу, там на Дубовій Галлявині.

Майк закурив і говорив далі:

— З ведмедями пів біди, їх можна навчити поведінки. А, от туристів ніяк. Усюди розміщені таблиці з осторогами. Але не слухають. Годують бурмилів і зовсім їх розпустили. Нічого дивного, що знахабніли й пхаються до людей, залазять до авт, спиняють рух, пліндрують шатра й нишпоряТЬ в бочках із сміттям. А там, чого доброго...

— Вам пані, теж не раджу ходити самотою по лісі, — звернувся Майк до Лілі, співробітниці Геологічного Товариства, що приїхала тут для студій.

— Хіба що? — здивувалась. Вони ж людей не займають і не людожери вони.

— Все ж вони хижаки оці наші чорняки й розпущена напасть, у рукав би вам заліз один з другим. Хай тільки занюхає коржики, чи сендвічі.

Всі засміялися: подумати: ведмідь у рукаві.

* * *

Мама-ведмедиха прокинулась. Сніг над її лігвом став протікати й вода збігала струмочком з-під її г'аври. Виставила вонохату морду, нюшила й розглядалася. Мружила очі непривичні до сонця. Воно світило яскраво, знак, що пора покінчти зимову сплячку.

Вилізла з своєї зимарки у стіл кріслатої сосни, обтрусила сніг з кожуха й забурчала з-глуха. Щось заворушилось під снігом, його товстий шар став обсипатися з гілляк, що повисли скосом від великого стовбура. Дві малі мордочки виринули з-під снігу. Малі, веселі очка дивились допитливо на ясний світ, що сяяв іскрами весняного снігу.

З пащ вогкий, рожевий язик.

— Істи, юсти! Пити, пити!

Кинулись до мами, шукаючи в неї молока. Та, куди там! Ще ж осінню вона відлучила тих двох міцних бельбасів, а тепер їм молока? Забурчала гнівно та підняла кріпку, опазурену лапу.

Зрозуміли.

* * *

Ведмежа сім'я подалася до потока. Після довгої сплячки вода смакувала чудово. Ведмедиха стала жирувати. Бродила по воді, вишукувала личинок, черв'яків, ловила риб. Закусувала водорослями й ласувала на ягодах, що з осені повисали на безлистих ще кущах. Смакували.

Так і поснідали ведмедиці, на мамин зразок.

Зачався новий рік для ведмежої сім'ї, другий рік життя Бельбасів. Продовж нього вони мусіли багато юсти, щоб придбати сала перед зимовою сплячкою. Мусіли набрати сил і досвіду та вправи в ловах і вишукуванні різних харчів. Їх ждало самостійне життя.

Швидко вже мама стала залишати їх самих, подаючися в гущавину, собі тільки відомими плайками. А Бельбаси ходили разом пастися і на лови й грались та змагались. Купались у річці й ловили риб в її пінистих водах. Так бігли дні не одної сім'ї.

Асфальтовими дорогами їхали авта, туристи викидали рештки харчів чи то на дороги чи до бочок біля своїх шатер. Кого не скортіли б смачні ласощі?! Ведмеді ласуни дотого ж таїкі харч дістається без труду.

Бельбаси теж засмакували в людських харчах і навчились нишпорити в бочках і вимагали від людей ласощів. Не відомо, чи розуміли, яку радість приносять людям та й їхнім фотоапаратам.

* * *

Ліля сиділа на камені понад річкою. Біля ней торбина. В руці записник. Розглядала куски скель і заносила замітки до свого записника. З торбини винурювалася головка молотка, щипці й зелена спинка книжки. Там же і перекуска, загорнена в цельофан, і яблуко.

Річка шуміла, збігаючи по скельних порогах. Її води звивались у молочні піни, клекотіли й гули та грімкими каскадами спадали в зелене плесо. Понад ним кружляли сірі довгодзьобі птахи. Час від часу один чи другий кидався на воду та вловлював рибу.

Шумів ліс і пара, що піднімалася з водоспадів, поїла його. Кремезні смереки були сито-зелені й простягали міцне гілля понад свій стан до синяви й простору. Їхній шум змішувався з гулом водоспаду в одну бравурну симфонію.

Мабуть тому Ліля не зачула кроків позаду себе. Врешті, звірі ходять тихо й обережно. Два Бельбаси знічев'я спинились біля неї. Не зважаючи на неї, вони метнулись до торбини. Торгали її зубами й дерли пазурами. Миттю цілий обсяг потоптали й порозкидали нюшачи його та пробуючи його смаку. Найшли перекуску, гаркались за неї та рвали кожне до себе.

Ліля наче скаменіла від наглого переляку. З страхом побачила, як два кріпкі молоді ведмеді господарють у її торбі й

нищать її речі. Лежав помазаний і подертий записник, книжка, он, пливла в річці.

Поснідавши, — а не було того доволі, Бельбаси наче б аж тоді помітили власницю торбини й харчів. Одинстав нишпорити в її накидці, другий вstromив ніс у її кишенню. Ліля скрикнула та підвівши стала бігти до стежки. На ній стояла мама-ведмедиха й бурчала погрозливо. У червоній пащі міцні зуби.

* * *

— Я ж вам казав, щоб були обережні, нагадував Майк вислухавши Ліліне оповідання про її пригоду з ведмедями. — Вам самим може нічого не було б сталося: ведмеді не комарі, не кусають — жартував. А вже вашій торбині та приладам обійшлося гірше. Не кажу вже про страх, якого ви набралися, побачивши ще й ведмедиху. Бо від молодих вам не дуже щось загрожувало. А вже зустріч з самою самкою, готовою боронити своїх молодих, могла б бути небезпека.

— Не думаю, щоб вона поважувалась нападати на людину. Минулого літа вона дістала порядну научку. Ти знаєш котра це, питав Франк. — Я бачив її після того, як її хоробрі діточки сплюндрували панину торбу. Торік ми зловили її в постку й назначили жовтою фарбою. Оці смуги ще й далі помітні в неї на карці. Потримавши її в „тюрмі” вивезли ми її глибоко в ліс, там де не буває туристів. Вона знає, чим пахне зустріч з людиною. Другий раз вона не поважилася би займати її.

— Але моя торба, але мої матеріяли й приладдя! — бідкалась Ліля. До того я набралась страху. Зустріч з ведмедями не належить до приємності. Оця червона паща, оці гострі, міцні зуби — ні ви краще не згадуйте! І як вона бурчала погрозливо!

То був страх. Шо правда в нього не було великих очей, хоч так каже народня мудрість, бо у ведмедів розмірно малі очі. Але, от, кігті й зуби чималенькі, до того ж гострі.

На щастя, на страху скінчилось.

ПРОЩАВАЙ, МАМО !

Літо Бельбаси провели щасливо в Великому Парку.

Іли багато всього. Відомо: ведмеді їдять усячину: рослини, ягоди, мед – його вони дуже люблять, – черв'яки й личинки, миші та інші малі звірки. Дуже люблять риб, яких зручно ловлять у річках. Так, що ціле їхнє життя повертається навколої іжі. Не диво: звірі вони великі, тяжкі, кістки їхні покриті міцними мускулами, а поверх них товстим шаром сала. Поверх цього, очевидно, кожух. Коли приходить час зимової сплячки, вони досконало підготовані до голодівки.

Так і діялося з Бельбасами: їли, ласували на харчах, що їх покидали туристи, вишукували все юстивне в бочках для сміття. Поміж харчуванням гралися і змагались і тоді були схожі на двох змагунів, що беруться за плечі й термосять один одного. Така вправа зміцнювала їх.

З ними ходила ще й мама. Її навчання нераз ставало в пригоді молодим. Утікати на дерево, коли небезпека – одне із знань, яких їх навчила вже завчасу. Хоча вони товстіли з дня на день і ставались тяжкі, проте дерлися по деревах звінно наче коти, і мама могла б бути горда з їхньої зручності та сили. Правда, нераз вона мусіла вживати стусанів, а то й показувати зуби. Взагалі ведмедик слухняний і поважає маму. Але в кого немає хоч трохи самоволі й охоти до псот? Мамине бурчання швидко приводило їх до порядку. Проте стусанів нераз доводилось зазнати.

Літо бігло швидко. Мама часто покидала молодих і зникала в гущині. Жили тоді самопас і це теж було для них підготовкою до самостійного життя.

Швидко наближалася осінь. Пожовкli вершки дерев, стало золотіти підбиття лісу. Кущі прибралися разками червоного на-миста, ягід, що в зимі не одному звірові стануть у пригоді.

Чорні ожини обсипали кущі солодкими ягодами. Великі й соковиті вони дуже смакували лісовим звір'ям. А вже ведмедям і поготів. Нагне такий гілку, придергить до землі лапою та обскубує ягоди. Облизується смаковито.

Ми теж любимо ожини. Вони велики й можна ними швидко наїстися. А коли ще горіх якийсь перепаде чи зерно, то й справді смакує воно як лакомина.

Золото лісу стало змінюватися на глибоку червінь. Спершу запалахкотіли нею сумаки й терни. Але один-другий приморозок погасив червінь і змінив її на темну багрінь. Швидко стали дуби покриватися темною міддю і клени сипати ясне золото свого листя на ситозелені свої підніжжя.

То була осінь. Глибока осінь.

Кожухи на звір'ях згусли й посивіли. Був це їхній одяг. Ведмедиця теж дісталася теплий кожух. Вона щораз частіше покидала Бельбасів. До того ж стала зла й примхлива. Непокоїлася.

З одної мандрівки прийшла не сама. З нею був великий шоколядового кольору ведмідь-батько. Вони обидвое виринули з гущавини, і такий у них був вигляд, якби вже здавна були знайомі й дружили. Але що це?! Назустріч вийшли два Бельбаси ситі від вловленої риби. Простували до мами. Та дорогу їм заступив ведмідь, справжній бурмило. Більший і кріпкіший за маму-ведмедицу, він ступав на міцних ногах і його гострі, великі кігті дерли землю. Очі світили ненавистю, пронизували люттою. Грізно вискалив зуби. Ведмедиця кинула погрозливий клич — звук остороги.

Молоді швидко подались до коренастого дуба й стали дертись по його стовбурі. Вже сиділи високо на кремезних конарах і з гори дивились на підніжжя дуба. Старий, не гаючись обійнів стовбур і став трусити дерево. Але молоді держались кріпко. Пробував дертись в гору стовбура. Але був надто тяжкий і сковзнув на землю. Бурчав погрозливо.

Ведмедиця знала, до чого воно йде. Ведмідь ненавидить молодих і вбиває їх як тільки допаде. Єдиний рятунок для них — втеча на дерево. Так і зробили Бельбаси. Старий наблизився

до ведмедихи й вона повернулася та стала братись у ліс. З нею йшов новий самець.

Навіть не оглянулася, навіть не кинула клички прощання. Молоді перестали для неї існувати. Перед нею було нове життя.

Коли вони зникнули в гущавині, Бельбаси позлазили з дерева й ще обережно та несміливо подались у чагарник.

Врешті, швидко мала прийти зима й пора сплячки.

СМЕРДЮХ У БОЧЦІ

На пагірку хатка. Напроти, через подвір'я друга. А далі гай і ліс, в ньому теж хатки.

На пагірку жив Микола. Він доглядав оселі. Такі були його обов'язки в цій оселі. Знав він усіх гостей, що приїздили влітку до оселі. Але з них він найбільше любив дітей. Ви могли бачити його за кермою моторової косарки, з цигаркою в зубах. Біля його завжди кількоро дітей. Вони радо їздили з Миколою, хоч і не був говіркий. Косарка тарахкотіла, гуркотіла й підстрибувала на вибоїстій дорозі. Діти любили таку зіду. Вона була зовсім не така, як їзда з батьками автом, по гладких дорогах. Радше нагадувала гойдалку.

Знав Микола й усіх звірів, що гніздились на пагорку, або й заходили туди з сусідських лісів та з надозерних хащів. Багато їх було, хіба що малі звірки, як от білки, бурундуки, опоси, ласиці та ще там один чи другий рід гризунів. В хащі жили полоскуни (ракуни), траплялись опоси й скунси. Їх звички Микола вивчив, і ні вони йому, ні він їм не робили прикрощів. Жили собі поруч, над озером, що хлюпотіло дрібними хвильками. На ньому човен і рибалка з вудкою в руці. А береги озера мережали білі троянди латаття.

Все ж одного разу трапилася Миколі немила пригода. І то там, де найменше її сподівався. Бо хто думав би, що бочка на сміття криє в собі загрозу? Ми всі проходимо біля неї і навіть не помічаємо її. Така собі бляшана бочка. Вигляд у неї сумовитий, бо вже немита. Миколі доволі роботи, ще мав би мити бочку на сміття. Доволі з ними мороки й так. Треба випорожнювати й вивозити в яр та й треба сміття палити, ще й доглядати, щоб ліс не загорівся. Дим гризе в горлі й Микола завзято курить цигарку за цигаркою, щоб димом проганяти. Так як каже народня мудрість: *клин клином вибиває*. Невідомо, чи помогає йому те.

Так, ото сьогодні Микола випорожнює бочки, бо є літо й гості накопичили в них сміття. А що привик сам до себе говорити, робить це й тепер:

— Стій бочко, чого перевертсаєшся? Думаєш, що сміття збиратиму руками з землі, як тобі захочеться його висипати!

Невідомо, чи бочка щось думала й чи щось відказала Миколі, але сталося щось несподіване. Коли Микола підняв покришку, в бочці на купі сміття щось заворушилось. Чорне хутро, з білими смугами по боках та на пухнатому хвості, підстрибнуло, має бути бажаючи втекти від напасника. Але бочка була гладкостінна й він, той пухнатий звірок, упав назад до неї. Не чекаючи на те, що далі робитиме Микола, скунс повернувся до нього задом і піднісши хвоста, порснув йому в обличчя бронзову рідину. Пронісся проймаючий сморід! Микола покинув бочку, що покотилася по землі. Скунс вистрибнув з неї і зник у траві.

Сморід був млісний і знепритомлював. Опам'ятавшись від заскочення, Микола витер рукавом обличчя і попростував біgom до хати, щоб мерщій помитися. Але пронизливий сморід не відставав і все начебто наздоганяв його. Коли Микола прибіг до хати, то вже смерділо не тільки повітря, але й все: і він сам, і його одяг, і навіть долівка кімнати... Що вже й казати про лазничку, де він мився і парився, але ніяк не міг відмити біди! Раз-у-раз намілював він собі руки й обличчя, але все намарно: пронизливий сморід не зникав. Як сәме лаяв Микола скунса, за такий спосіб боронитися від напасників, годі розповісти...

Проте Микола любив розказувати про ту свою пригоду із смердохом. Було помітно, що спогад про ту немилу пригоду затронув його. Він закурив нову цигарку й говорив:

— З того часу, тих звірів я не можу знести на очі. Як тільки донесеться до мене той сморід, я зараз таки чатую на скунса. Щоб не сталося зі мною те саме, що оноді, я ховаюся в кущах. Як іду обходом у лісі, завжди маю з собою фузію. То так, із засідки тільки пукну й по ньому. Уже четырьох застрілив. Дуже файний кожушок. Коли б ішле два, був би ковнір до куртки. Але не так мені йде про ковнір, як про пімсту. Питаєте, який великий той смердох? Як великий кіт. А на чорному кожушку

білі смуги. — Микола показує рукою як саме є великий скунс і при тому спльовує скрізь зуби. Ось так нажив собі скунс смертельного ворога. Краще йому й не показуватися Миколі на очі.

Але Ігнат додає щось більше приемного й, на цей раз, на користь звірка. Зажив він у шатрі, на пагірку. Перед шатром ватра, поруч столик, а над ним лямпа. Пан Ігнат щось пише. До нього підходить скунс, підносить голову й нюшить: пахне ковбасою. Скунс дивиться на Ігната й нібито каже:

- А я знаю, чим то пахне! Не займай мене, а почастуй!
- А ти чого тут? Хочеш ковбаси? Я і не зінав, що ваш брат її любить!

Ігнат бере шматок ковбаси, регочеться і обережно протягяє його звіркові. Скунс бере ковбасу в зуби й зникає в хащі. Ігнат прижив собі приятеля; на нього скунс ніколи не порскає.

* * *

Звичайно скунс навіть не борониться від напасника. Він тільки повертається задком і підносить хвоста... Така „оборона” цілком вистачає для того, щоб прогнати навіть найбільшого звіра. Кожен, хто хоч раз у житті мав із ним таку пригоду, як Микола, пам'ятає її на протязі всього свого життя і ніколи не займає біди, бо „оборона” скунса може коштувати йому зневідомніння і навіть сліпоти.

БОБЦЕВА ПРИГОДА

Якби Бобцю вмів думати, він застановлявся б, чого його пані боїться ночі. Він бо сам, чорний вовчур в ночі залишався на дворі. Зараз поруч будиночку, де зажила на дозвіллі його господиня, пані Ліда з донечкою Нінкою, ріс рідкий лісок. Ці сосни шуміли сипко хвоєю і пахнули живицею. Під одною з них зажив Бобцю. Його припинали на довгому ланцюжку тоді, коли він не був разом з господарями. З ними він ходив свободно на прогулянки. Тоді бігав поміж деревами й кущами та нюхтів поміж ними. Ганяв білок і бурундуків, нюшив за слідами інших лісових звірків, а головно котів. Вони заходили туди з сусідських господарств і Бобцю, як і всі пси, ненавидів їх. Може тому, що ставились до нього з погордою і гляділи на нього звисока, хоч інколи були не більші його ноги. Але спробуй собі зачепити з такою лятою бідою? Заплює тобі очі, подере ніс, мало очей не видере. Тож, як інші пси, і Бобцю уступав їм з дороги.

Серед інших лісових запахів Бобцю відрізняв теж сліди полоскунів, що пахнули мокравиною, в якій жили, опосів, що пахнули кожухом, якого не мили й не чесали та ласиць, що пахнули курниками. Запах то пронизливий – ласиці жирутуть не лиш на домашньому птастві, але й на малих лісовых птахах. Пожирають їхні яйця і малят.

Але, був один запах, якого Бобцю вирізняв дуже чітко. Це пронизливий, дикий, лісовий запах скунса. Від нього у Бобця кружляла голова й нападали його нудоти. Самого спричинника цього смороду, скунса він не бачив. Він жив у гущавині й рідко появлявся у сусідстві людських жителів.

Так жилось Бобцеві під високою сосною влітку. Туди прибули його господарі на літо. З Нінкою він грався і з господарями ходив плавати в озері.

Після купелю вони всі троє йшли прогулятись і Бобцю го-

нив по лісі та побріхував і нюшив. Так було й сьогодні. Вони забились у лісову гущавину, де Ліда шукала грибів, а Бобцю пігнався в хащу. Але що то? — подумала за хвилину Ліда. З хащі долітало жалке скавучання. То Бобцю плакав! Скаржився, а поміж першим і другим гавчком, тягнув тонко й жалісно. Що сталося йому?

— Щось трапилося Бобцеві, Ніночко, — говорила Ліда. Вие і скавучить так тонко-пронизливо. Може де попав у яку пастку, може щось страшне трапилося йому. Біжімо, шукаймо!

Вони продирались крізь хащу, йдучи за його голосом. Що більше наблизувались, то виразніший ставав запах скунса.

— Ой, як смердить, аж дух запирає! — скаржилась Ніночка.

— Хто зна, чи Бобцеві від того не стала яка пригода — міркувала пані Ліда.

За хвилину вони розгорнули гілля крислатого ялівцю і побачили Бобця. Вигляд у нього був жалкий! Серед пронизливого смороду він крутився і вертівся і ніяк не міг удержати рівноваги. Падав на землю і качався та старався витиратись об суху чатину, що густо встелювала землю. Тер пашею об землю, лапами старався промити очі. Але вони заходили туманом і Бобцю тратив рівновагу, а разом з тим, зір.

Як же це сталося? Здалеку побачив Бобцю поміж кущами щось пухнате, чорне в білі смуги. Не багато надумуючись, він пігнався за дичною. Ще один стрибок і в Бобця в зубах жмуток шерсти з хвоста. Але в тому рішальному моменті скунс підніс хвоста й порснув йому в обличчя свою пронизливу „парфуму”. Бобцю заскавучав, скунс зник у гущавині, а тепер Бобцю пла-кав і скаржився і качався і тратив притомність.

— Ой, та його обризкав скунс! Ведім його швидко до озера, — говорила Ліда, беручи Бобця на ланцюжок. Сам бо він не потрапив би був іти.

У озері купали вони Бобця і мили, але пронизливий сморід держався його цупко. До того пес став блювати й памороки стали поглиблюватись.

Наблизився до них Микола й почув уже з віддалі, що за біда трапилася.

— Та його треба мити помідором, бо він витягає той сморід, — радив Микола.

— Ну, скажіть, де ви ранньою весною та ще й у лісі найдете помідори?

Ліда й Нінка подались швидко до дому. Тягнули за собою Бобця ні живого ні мертвого.

В дома Ліда видістала пляшку помідорового соку, що його звуть кечапом і стала намащувати ним Бобця. Ще там по боках голови йшло як так. Але сік зайшов до ока й до пащі. Сік той приряджують з оцтом та корінням і Бобцю аж завив. Так його запекло око, так пекло в роті.

— Ой, мамо! — закликала Ніночка — та він згине від цього кечапу!

Ні, Бобцю не згинув. Його ще далі мили й купали вже тепер у ванні, намащували чим хто радив. Але на ньому, як і в хаті, ще довго держався запах скунса.

Бобцю видужав, хоч ще довго не міг удержанатися на ногах і якийсь час навіть не бачив добре. Згодом усе те пройшло.

Але Бобцю зрозумів, що таке скунс і вже ніколи, за жадну ціну не був би наблизився до нього. Здалеку, помітивши чи вловивши запах, він скавулів та, підобравши під себе хвоста, втікав у протилежному напрямі від того, з якого вітер ніс сморід скунса.

ЧОМУ ВАСИЛЬ ПОКИНУВ СЛУЖБУ

Коли западала ніч, Василь залишався сам. У руку товстий ціпок, до грудей пришиплював ліхтарку і йшов звичайним, щоденним обходом. Спершу проходив чотири поверхи головного корпусу. У притемненому світлі машини виглядали як страшні звірюки, що шкірили зуби й металевими очима жадібно дивились на Василя.

Завжди він находив усе в порядку, бо хто крав би тяжкі машини? Вогню теж не було, ані навіть алярмового сигналу, що кликав би на тривогу.

Ходив поволі по сходах аж до підвалу. Виходив бічною брамою, затріскував її на автоматичний замок і, зідхнувши з полегшею спинювався на фабричному подвір'ї. Частину свого завдання так він виконав. Присів на камінній лавці й похилившись, рисував щось палкою на піску.

— Тієї формули я ніколи не можу запам'ятати. Я вже казав О'Кормікові й просив, щоб мені розтолкував на розум, як вона постала й як її примінюються. Але він тільки махнув рукою і повернувся до мене спиною. Або сам не знає, або надто лінивий, щоб одному студентові присвятити увагу. О, як дуже я хотів би скласти той іспит і позбутися тієї клятої оптики!

Василь був студентом. Як усі вони, чи може більшість, увесь рік він учився в університеті, а під час вакацій працевав. Брав працю, яку міг найти, щоб тільки заробити гроші, потрібні йому для оплати студій продовж року. Тепер Василь мав працю нічного дозорця в фабриці „Гіггінс і Ко“. Праця не була важка, от таке ходження. Але Василеві було моторошно залишатись по-ночі самому на просторому фабричному обійстві. Ще головний корпус лежав при дорозі й в ньому було Василеві якось відрядніше. Та три дальші, великі скрині розкинені в лісі, поринали під деревами. Дорогу, що вела від одного до наступного бу-

динку, тільки денеде освітлювали ліхтарні. Поза тим вона, як і будинки, поринала в сутінках. Моторошно ставало молодому, нічному дозорцеві тинятись по-ночі. Хоч не було причини, щоб тут хтось заподіяв якусь шкоду, але... Найбільше ми боїмось чогось неокресленого, чогось несподіваного, непередбаченого.

— Як я хотів би вже покінчити цю службу! — міркував Василь, підводячися з лавки. Так темно тут, так моторошно й ще самотою. А ті глибокі тіні в лісі мене таки тривожать, чи відганяю від себе страх, чи ні. Може я надто нервовий для праці в ночі, та ще й самотою.

Нагадувався ясний, затишний дім батьків. І тепле ліжко. Але відганяв від себе що спокусу.

— Трудно, мушу в літі заробити тих триста долярів. Мушу сплатити половину довгу, що затягнув у банку продовж року, а друга частина залишиться мені на наступний рік. Але, як звучить ця клята формула?

Пірнув у темінь. Йдучи постукував палкою об дерева. Від того ставало якось відрадніше. Але оптична формула й тут не виринала з забуття. Здавалось, наче б і вона пірнула в темінь лісу.

Василь обійшов другий корпус, оглянув коридори й входи, найшов усе в порядку й при виході продіравив свій білет. Здавалось, що це була найважніша частина його роботи. Якби не те, мабуть не йшов би від корпусу до корпусу. В кожному діркував свій робочий білет. Таки покінчив обхід і в усіх будинках продіркував свій білет, минула година. Зачинав обхід знову й знову, що години „пончував“ свій білет.

— Остаточно й до того можна привикнути, — міркував далі. Боягузом не можна бути, треба працювати. Ще чотири семестри...

Так міркуючи, наблизився до третього корпусу. Звичним рухом скермував світло ліхтарки на замок — він був у порядку. Тоді спрямував свої кроки до бічної брами. Там росли старі, буйні дерева. Шуміли вони буйним листям, і Василеві здавалось, що погрожують йому. Стелили глибокі тіні. Їх слабо пронизувало світло Василевої ліхтарки.

Нагло – щось заворушилося біля Василевих ніг. І роздався пронизливий сморід. Василь відскочив до заду й вигукнув. У світлі ліхтарки побачив під купиною фабричних відпадків спричинника смороду. То мати скунсиха. Лежала в гнізді під дошками й держала високо пухнатий, темний, біло обрамлений хвіст. Біля неї малеча смоктала мамине молоко. Вона пригортала її до себе дбайливо, готова боронити малих і лігва, вживаючи до того своєї „хемічної зброї”. В її яскравих очах погроза та рішучість: боронитись проти напасника.

Та не заходила потреба боронитись. Василеві штани були до колін поблизані пронизливою рідиною. І, хоч яка вона була смердюча, Василь з приємністю розглядав сім'ю скунсів. Тільки приклав до носа хустинку й її бережком витирає слізози, що рясно стікали йому з очей. Але, хоч яка була мила й гарна картина, Василь не міг видергати в „загазованому терені”. Швидко відчинив браму й подався до робітничої роздягальні. Скинув штани, під краном помив ноги і надягнув чийогось комбінезона.

– Що тут буде діятись завтра, як робітники прийдуть до праці?! Зажурився: ціла роздягальня була виповнена пронизливим смородом.

Василь написав звіт і той кусок паперу поклав на столі. Хай собі радять. як зуміють. Хай дають цілу фабрику до хемічної пральні! Засміявся.

Повернув до першого корпусу й поклав на стіл адміністратора записку:

– „Прошу мене звільнити з праці”.

Вдома мився і купався і обмірковував справу. Проспавшись годинку – дві, поїхав до міста. Його невеликий, сірий Фолькс котився по вулиці й йому Василь розказував: Знаєш, Фолькс, та мала скунсиха мене порядно загазувала. Але ця її ґазова війна штовхнула мене до оборони. Буду поночі скитатись по лісі! Їдемо шукати праці!

Працю вдалось йому найти несподівано швидко. На подвір'ї великої швальні понищився бетон, ціле парковище в ямах. Треба було направити. Праця не стала, але постійної Василь і так

не потребував. Обговорюючи з персональним адміністратором умови праці, несміло запитав:

— Немає у вас, часом, скунсів на подвір'ї?

— Чого? — здивувався шеф. Він уже й сам вловив запах, що його Василь приніс з собою.

Василь розказав про свою пригоду, а пан Торnton зареготався та сказав:

— О ця скунсиха прогнала вас, і заставила втікати. А ми якраз потребуємо такого моторного хлопця як ви.

Пан Торnton уже від деякого часу шукав когось, щоб піднявся тієї роботи. Але робітник, що шанує себе, не хотів узяти такого марногого зайняття.

Взяв його студент, що потребував заробити гроші для студій.

Його заставив прийняти цю працю не страх перед ніччю, тільки пронизливий запах, що йшов за ним, куди б він не повернувся. Не поміг купіль, мило й порошок до миття підлоги. Не помогла мамина квітова вода. Він вивітрився і зник аж по тижневі праці на подвір'ї великої швальні. Дрібка по дрібці забирає його вітер і відносив на ліси та гори.

Там йому й місце.

В НЕВОЛІ

Полоскуни-звірі завбільшки в середнього пса; шерсть у них бура й на очах великі чорні „окуляри”. Вони живуть у лісі, але радо заходять до людських жител, добуваючи собі їжу й з бочок на сміття, чи загалом відпадків від людського харчу. А назва їхня від того, що поки з'їсти, вони полощуть харч у воді. Дехто каже, що вони такі чистотні, але інші, знавці тварин, кажуть, що роблять це для звогчування харчу.

Не відомо, чи маму-полоскуніх щось загризло, чи теж мале відбилося від неї. Залишилось саме, беззахисне в кущах.

Діти йшли лісом. Помітивши звірка намагались його зловити. Але зразу пізнали, що справа з ним не легка. Він показував їм гострі зуби й боронився міцними кігтями. То ж накинули на нього светерок, обмотали та понесли до дому. Напевно думали, що тваринку легко буде приурочити й можна буде з нею гратися, як з котом, чи псом.

Поки зайшли в хату обідати, діти поклали добичу на подвір'ї. Пообідавши, повернулись до неї.

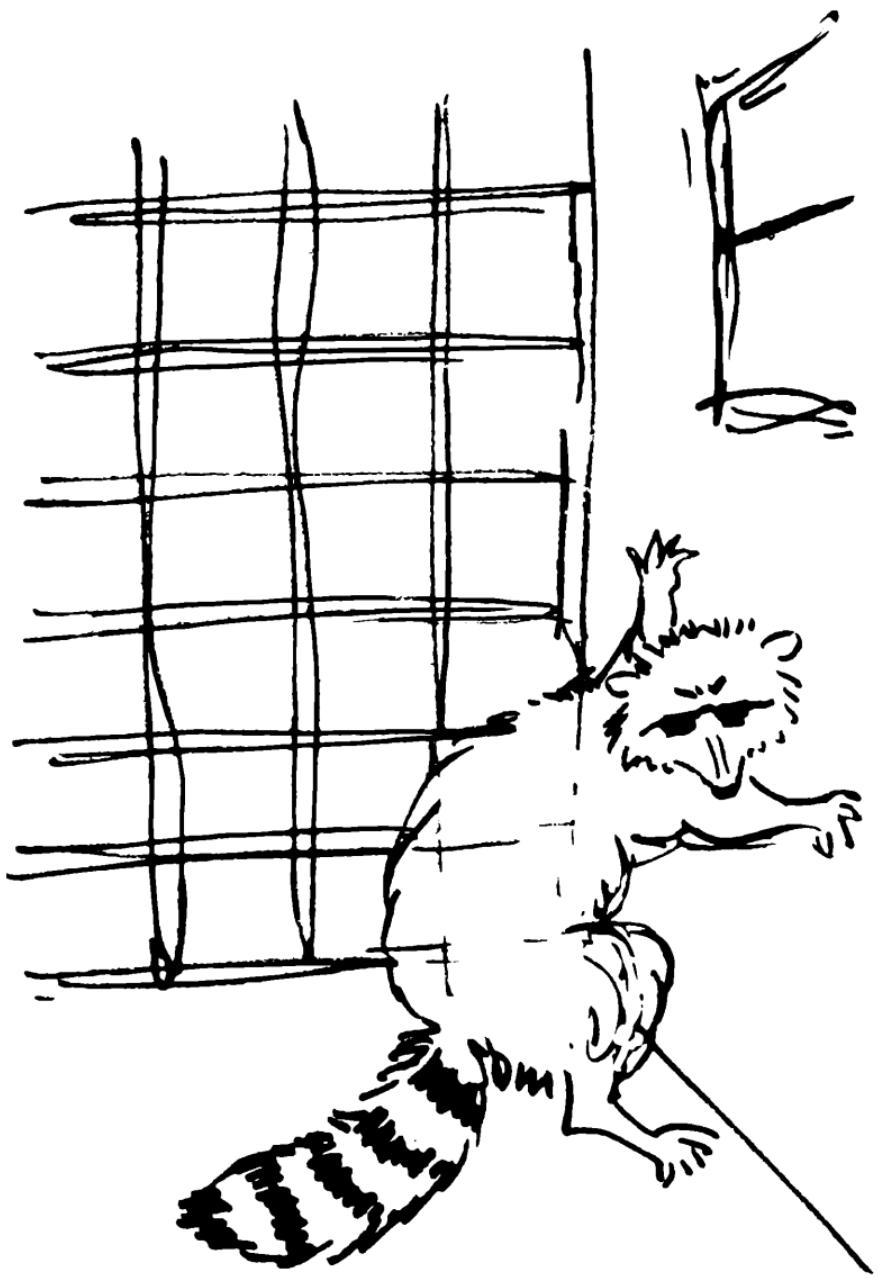
Обмотка була порожня. Гостро видерта діра розказувала про те, як полоскунятко дерло светерок поки не проробило діри. Туди й утікло в ліс.

Коли діти розказали мені про втечу полоскунятка, я зраділа. Як добре сталося! Оминула його неволя бідного в'язня, страждання і побивання в клітці. Може й привикло б згодом, аж тоді, коли в нього погасла б остання сила опору й не зламався б свободолюбний інстинкт.

* * *

Я бачила полоскуна в неволі.

В зоологічному городі жив він у просторій клітці і його годували. Пойвши, він зараз таки розпочинав свою мандрівку

здовж сітки. Туди й назад, туди й назад. Він поспішав, він дерся на сітку, він пробував дістатись під неї.

Він ішов і йшов і біг. Його темні очі запались глибоко й чорні окуляри надавали їм виразу розпуки й трагічності.

Він потовкався об стіни клітки, він ходив, він біг, він шукав виходу. Мені здавалося, що він так довго ходитиме, аж поки не впаде з безсилля.

Я бачила полоскуна в моїх сусідів. Привезли його з фарми. Припняли на ланцюгу до дерева, що росло в городі. Він потовкався, торгав ланцюгом, дерся на стовбур і падав з нього підвішений на ланцюгу. Мотався довкола стовбура й біг доки старчило ланцюга. Тоді біг у протилежний бік, ланцюг відмотувався і замотувався і в'язень далі й далі торгав, мотав і дер. На його обличчі безсила лють і розпач.

В книжках пишуть, що полоскуна легко приручити й що він стається мілим домашнім звірятком. Ніколи не бачила я прирученого полоскуна. Але, коли таке буває, скільки то розочарування побивання воно коштує свободолюбному звіреві!

Хто, чи що, навчив його цінити свободу? І боротись за неї. Люди кажуть, що в нього від віків – тисячі їх, свободолюбний інстинкт.

В ОБОРОНІ ЖИТЛА

В часною весною рік-річно прилітали на озеро канадські гуски. Вже здалеку доносився їхній крик. Ним вони вітали своє житло, в країні вологого й не дуже гарячого підсоння, де виляглися і зросли. І людей, до яких звикли, а навіть прив'язалися. Галя і Михайло любили цю пару. Так і називали їх, бо ж імення вони не мали. Тож, коли про них говорили, казали: гуска й гусак. Отже – Пара.

Пара була завжди та сама й єдина, що поселилася на Малому озері. Прилетівши ранньою весною, вони опускалися на Маленькому островці, що зеленів серед води. *ПОРОСЛИЙ СИТНЯГОМ I КУЩАМИ, ВІН ДАВАВ ДОВОЛІ ЗАХИСТУ ГУСКАМ.* Звивши кубелечко вони задомовлювались і гуска зараз таки несла яйця. Було їх п'ять, інколи сім...

Обидвоє вони були однакового кольору, не так як деякі інші птахи. Їхня самичка звичайно скромно й непомітно одягнена, а самчик буває прибраний у дуже кольорове, сяюче пір'я. Такі є: тетереви, павичі, навіть кардинали. Всі подивляють пишний вахляр павича й прегарний, яскраво червоний кольор кардинала. Живе він у лісі й у кущах біля людських жител, тут в Америці. Він отже яскраво-пурпуровий з таким самим чубком на голові, а „кардиналиха” скромна, ясно-бронзово сіра. Ніхто не пізнав би, що єона дружина такого пишного птаха.

У канадських гусок одяг зверху гливий, під сподом сніжно білий. Чорна, довга шия і чорна голова на підборідді пов'язана білою хустиною. Так і складається враження, що в гуски заболіли зуби й тому вона пов'язалася.

Живуть вони в любові й вірному подружжі, незмінно на ціле життя. Згідлива це пара.

Спершу вони ще плавають по озері, хоч вода льодово-холодна. Але згодом, коли вже гуска знесла яйця і сіла вигрівати їх

плаває гусак сам. Держиться поблизу острову й захищає сім'ю.

Галя і Михайло раділи своїм друзям.

— Уже наша гуска сидить на яйцях, — міркувала Галя. Не-відомо тільки, скільки виляжеться молодих.

Їх виклювалось звичайно п'ять або сім. Радісно було дивитися як плавали вони згодом по озері. Малу пухнату, жовту фльотиллю очолювали й замикали батьки. Великі й гливі вони й справді виглядали як пілоти, як керманичі фльотиллі. Господарі раділи й піклувалися своїми гусками. Возили їм хліб, сипали кукурудзу. Ці харчі знаменито прогодовували гусок і вони швидко набирали ваги, інколи на десять чи й більше фунтів. Врешті й самі вони про себе дбали: скубали траву, дуже любили молоду конюшинку, що росла перед хатою. Тож, коли малі вже плавали й ходили, батьки виводили їх на берег і на ньому ціла сім'я паслася. А люди підкидали їм ще своїх харчів. До них вони привикли, так, що їли їм з руки. Доволі було закликати: гусю, гусю, гусю! — і вже з поза крутого берега випливав гусак, або й ціла сім'я. Пливли швидко до своїх друзів, і до харчів, що їх вони їм підкидали.

* * *

Що то за крик підняв гусак? Невже лис, або полоскун добирається до гнізда? Гегає гусак і лопотить крильми. І, наче б біг по воді. Он, що діється: друга пара сіла на озері! Спершу плавають здовж берегів, наче не займаючи нікого. Але гусак не чекає напасти: він пливе їм на зустріч, кричить і б'є крильми, аж з води бризки піднімаються. Зайди відповідають йому таким же криком.

Гуска покинула гніздо та розправивши крила полетіла на озеро. Сіла поруч гусака й загегала голосно. Такий крик підняли обое, такий гамір. Повернулися до чужих дзьобами й пливли їм назустріч. Тонка смуга води позад їхніх ніг, якими гребуть зруечно й швидко готові до бою в обороні житла. Обидві пари гегають, лаються, аж ляшти! Підносяться з води й наче б бігли по ній. Б'ють крильми, сідають на воду, пливуть, підносяться і сідають на плесо з голосним, боевим геганням. Якась чужа пара, якісь заволоки залетіли на їхнє озеро! Тут досі вони жили й

неподільно володіли водою і суходолом, харчами й господарями. Тут виводили гусенят.

Чужа пара не поступається. Вони також літають, і б'уться об воду й гегають. Невже не шанують споконвічного закону, за яким кожна пташина пара присвоює собі стільки простору, скільки їй треба для прогодування сім'ї. Невже ті заволоки не знають, що володіння кожної птиці сягає так далеко, як залітає її голос?

Цілий день гомонить боєвий крик канадських гусей. Ним вони відганяли заволок. Під вечір стихає їхній крик: зайди відлетіли. Може на інше озеро, а може десь у комиші, на багна. Може навіть повернуться ще тут?

Пара повертає до гнізда. Воно – порожнє. Тільки шкарадулущі зосталися з яєць. Ворона, відомий шкідник і грабіжник чужих гнізд, скористала з баталії гусок і досита повечеряла їхніми яйцями.

Пара покинула порожнє, холодне гніздо. З осіннім, протяжним криком піднялися понад воду, декілька разів окружили дім своїх господарів, гегаючи продовжним криком прощання. Подалися на північ і пристали до стада, що жило на великому озері.

З ним і відлетьять осінню на теплі, південні береги.

ГУСИ ВІДЛІТАЮТЬ

Вже облетіло листя. Спершу було золотисто-жовте, згодом мідяно-червоне. І стало поволі снуватися на крилах осіннього вітру й безшлесно падати на землю. Вітер підносив його й збивав в купини, що притулювались до стовбурів голих уже дерев. Між купинами листя і безлистими деревами сито зеленіла осіння трава.

Скляна наморозь лягла на зелень і мідь. Осінь кінчила свої завдання і стелила широку, простору дорогу зими.

Пізно вставало сонце. Велике й наче заспане клало широкі малинові мазки на темне срібло озера.

З полудневого сходу роздався крик канадських гусок. Був спершу далекий і ледве вловимий. Але кріпшив з хвилини на хвилину й вже чути було в повітрі його металічний звук. Під його гру, шуміли високо крила. Великий ключ гусей летів під ледве прояснілим небом і чорною громадою збивався і роз'єднувався, кружляв і кликав і кликав, гегав. Шиї простягалися в простір. Ними гуси позначували напрям. І летіли й кружляли й кричали.

Але вони ще не відлітали. Вони збиралися до лету.

Ключ падав на землю. Він приземлювався на кукурудзяному полі. Там дожидали його інші подорожні, багато їх. Паслися, літали до річки пити воду й знову верталися.

Пізно ввечері знову крик гусок.

Уже сіло сонце, пірнувши у сталь озера. Ще тільки смужка золотаво-червона ясніла на воді. Бігла назドогін сонцо. Але воно западало щораз глибше й темний фіолет лягав на озеро.

Муканула корова, одна й друга, заіржав кінь. Рипнули двері від стодоли. Холодний пізній вітер крутив листям і лягав на воду.

Здалеку, ще здалеку крик гусей. Летіли низько, летіли кіль-

кома ключами. Сонно-тужливо кричали гуси пролітаючи понад головами людей. Вони кидали останнє прощання. Хто знає скільки з них, мандрівників не вернеться на весні? Хто знає, хто з людей доживе зустрічі з тими, що повернуться? Тепер замовкав крик гусей. Вони приземлювалися на кукурудзяному полі. Збиралися до льоту.

* * *

Михайло вийшов з хати. Зарядив мотор свого авта, виїхав з гаражу й ще зупинився на подвір'ї. Їхав до праці.

З-над озера піднялися дві гуски. Кликали протяжно, дзвінко. Сіли на городі, де росла зелена, дрібна конюшинка. І ще паслися.

Михайло підійшов до них. Не боялися, не втікали. То були їхні гуси, з над їхнього озера. Він сипнув їм кукурудзи й кинув куски хліба. Їли радо й безбоязко. Простягнув до них руки. Підійшли й шолопали дзьобами. Їли кукурудзу.

— Осінь, пора вам летіти! Буде нам сумно без вас. Але ви повернетесь, як рік-річно. Ви, наші гусі.

Піднялися, гегали й закружляли понад господаревою головою. І подались за ключем, що летів під поранковим небом.

* * *

Михайло й Гая вирішили поїхати до Канади. Поглянути, як відлітають гуси. І кинути останнє прощай своїм любимцям.

Котилось по рівній дорозі авто, минало оселі й містечка. Подавалося на полуденевий схід. Там, на північному березі озера Iрі був заповітник пана Майнера.

Минали містечко Кінгсвіл. Крамниці повні вибагливих речей, одягу, пам'яток, харчів. На багатьох малюнок гуски, на інших напис: огляньте прибіжище Майнера. Одні подорожні спинувались, інші швидко проїздили. Треба було смерком приїхати до Майнера.

Кількість авт збільшувалась, рух густішав і сповільнював. Уже нічого, жодних жителі, жодних управних піль. Де-не-де вовдані розливи, де-не-де лісок і хаща, річка й мокравина. Ніде нікого на просторих полях. Крутий поворот: наче з-під землі появляються будинки, загорожі, водоймища й люди. Багато людей

Так багато, що тяжко їм десь примістити вози. Через дорогу просторе поле обмежоване лісом. На полі гуси.

Тисячі їх! Ходять не поспішаючи, раз в один бік, то в другий. Інші шолопають і гладять пір'я. Щось клюють на землі.

З будинку виходить пан Майнер. То наймолодший Жаспер, син Джека Майнера, основника цього прибіжища для перелетної птиці. Пів століття тому, цей приятель тварин, приютив тут птахів, що відлітали: гусок, лебедів, качок і менших пташок. Летіли здалеку, з півночі й тут находили захист і харч і відпочинок. Тут вони збиралися до відлету.

Пан Жаспер іде здовж ліса. Усі голови повертаються в його напрямі. Ворушиться поле густо покрите гусками. І подається за ним. Йдуть усі, маршують. Голови простягнені. Пан Жаспер повертається і вони теж ідуть тепер. Тисячі їх до одної людини. Всі вони знають його.

При дорозі музичний інструмент. Скринька. Її заряджують. Озивається поважна, наче релігійна мелодія. Під її звук підносяться стада й стада й вкривають небо. Літають, кружляють і небо чорніє від них. Невже гуси так відповідають на музику?!

Над'їздять вози наладовані кукурудзою. Стадо за стадом вони летять поза огорожу, на поле, де люди сиплять їм золоте життедайне зерно. Вони вкривають сусідні поля, багна, чагарники, озерця і потоки. Все тут для них, тих утомлених мандрівників. Летять здалеку, аж з над затоки Гадзон, з усіх околиць північної Канади. Вони в дорозі до середутої Америки, полудневих країн Сполучених Держав. Там зимуватимуть.

Джек Майнер, творець цього захисту був звичайним сільським хлопцем. Жив і зростав у цій тут хаті. Тут серед піль і мокравини він зачав помічати птахів і читати велику книгу приди. Він цитував вірш із св. Письма: „Він сидить поруч мене у гущавині й розкриває книгу знання. Він повертає сторінки дуже помало, щоб мої короткозорі очі могли бачити”.

І він бачив: що люди винищують тварин і що їхня кількість щораз зменшується, що цивілізація є ворогом тварин. Що вони є не лише засобом харчів для людини, але й окрасою нашої землі. Що в постійній боротьбі гатунків одні винищують одних і

слабші, менше цінні, улягають сильнішим. Що неправдою є, наче б у природі панувала рівновага й вона сама вирівнювала стан своїх тварин. Бо поміж неї і тварин увійшла цивілізація, масові лови, затроєні води й дерева, отрутне повітря, і далека дорога перед птахами, що летять на південь.

Хотілося Джекові знати, куди й якою дорогою летять вони. Хотілося допомогти їм. На його полях вони осідали безстрашно, відпочивали й він годував їх. Ловив у сітки та клав на їхні ноги алюмінієві обручки. На них цитата з св. Письма, дата й адреса захисту Майнера. Хто, в якій країні, застрілив таку птицю посилав обручку, та описував місце чи умовини, де воно сталося. Так Майнер вивчав куди летять і спиняються його захисники. Читав велику книгу Природи.

Дні й ночі він і три його сини обрүчкували птахів, відчитували, складали мапи й графи. Спершу це була одна пара птахів, потім пів тузеня, потім тисячі й сотні їх.

Старий пан їздив з доповіддями, вчив людей і збирав гроши на вдергання свого захисту. Докуповував ґрунти, сіяв і управляв кукурудзу, своїми матеріалами підсиловав університети. Його приют поширювався. Але всі вони, його птахи ніколи не сідали на полях сусідів. Як вони знали, де межа між пристановищем богобоязливого мужа й їхнього приятеля, і полями звичайних людей, що держать у руці рушниці?

Мандруючи по Америці, Джек Майнер промовляв у всіх більших містах, у найбільших залах, аж поки люди не зрозуміли його, того старого пана, що вчився із святої книги Природи.

Закони, датки, записи... найвища англійська відзнака.

Захист поширювався, його взяла в опіку держава, ним стали опікуватися опікуни. Бо не стало старого пана, що любив мандрівну птицю. Його завдання стали сповнювати сини, а з них наймолодший, Джаспер. Він сам заобрүчкував шістдесят тисяч гусок і п'ятдесят тисячі качок. Але з неба, в якому відпочиває батько консервації, — так його назвали ті, що оцінювали його працю і пішли його слідами, — дивиться на своїх синів, на людей, що зрозуміли його й благословить їхнє діло. Благословить усі захисти, багато їх, що постали за його почином

чи зразком у Канаді, у Америці, в багатьох заморських країнах. Їх засновували люди, що покористувались Майнеровим досвідом знали вже, як летять птахи й де їм потрібно відпочинку й харчів.

* * *

Галя і Михайло читали цю історію і тепер дивилися на тисячі птиць, що вкрили поле. Якже тут пізнати, котра їхня пара, коли вони всі однакові? І вона мала обручки на ногах. З них пан Майнер читав, що ті самі гуси прилітали до його захисту продовж п'ятнадцятьох років.

Тиха мелодія неслась і стелилася під сонцем, що сідало поза обрій. Геганням втоми гуси прощали його. Завтра воно зійде для них і день покличе їх до мандрівки – льоту.

Летіло низько стадо. Пара відлучилася від нього й обнизилась. Кружляла понад головами людської пари. І кликала. Може кликала своїх добрих господарів до мандрівки з ними? А може кидала їм останній привіт.

– Гусі, гусі, гусі! – закликали обидвое.

Ще хвилю кружляли й гегали. Але до них долітив крик стада. Тож підбились і полетіли в слід за ним.

Ніч насувалась на приют для птиць. Покрила їх густим покривом.

Вмовк клич диких гусей, що спинились тут, де люди вдержуто для них приют.

* * *

Світла авт по дорогах. Танцюють як свято – йованські, жучки.

Людська пара поверталася до дому. Туди, де над озером стоїть їхній дімок. Мале озеро морщиться під холодним вітром і зідхає дрібними хвильками. На ньому вже не гегатимуть канадські гуси. Пустка й тиша ляже на нього й лежатиме довгі місяці, аж поки одного підвесняного дня не прилетять гуси.

ПТАШИНА ПІМСТА

Дім стояв на горбі. Понижче бігла дорога. В низу, у стіл горбовини великий водяний простір, одного з Великих Озер. Врешті, то озеро Гюрон сріблилося дрібною лускою хвиль, що набігали на ґранатову синьку води й колихали ліною, добиваючись до піщаного берега. По ньому снувалися вітрильники, маяли щоглами й вітер надував паруси.

В далі пливли великі вантажні кораблі. Везли руду, сталь і машини. Здалеку здавалося, що стоять на овіді, малі, іграшкові, наче дитячі витинанки з картону. Тільки ж дим підносився з комінів і чорною смugoю лягав на воду. З великого вікна ви могли цілий день дивитися на озеро й вам не навкучилося б. На ньому завжди щось діялось, чи теж діялось багато. А вода жива, вічно рухлива й мінлива.

Але Лапці ніколи було розглядати світ. Він, господарський кіт, мав доволі діла вдень і вночі. Не тому, що господарі не годували його добре й він мусів сам про себе дбати. Навпаки, — істи мав доволі. Але як кіт, а ще частинно дикої породи, він потребував для життя свіжого, ще живого м'яса, в якому ще не згусла кров. Він, споконвіку й у всіх країнах був хижаком, так як його близькі родичі коти й дальші: леви, тигри, пантери. Вони теж їдять те, що зловлять. Кожний рух в їхньому сусідстві заставляє їх прокинутись навіть із смачного сну й чатувати. За привичкою котів і Лапка не спав глибоко. Хай лише щось шорохне, він негайно розкривав очі й був готовий до стрибка.

Навіть у воді він ловив риб. Як і кожний кіт він дуже любив рибу й ловив її своїми закривленими кігтями. Ясне, що рибалив при березі й то тільки тоді, коли не траплялась нагода полювати на щось інше. Зловивши рибу хрупав її смаковито й облизував свій закривавлений рот.

Таке право в тваринному світі, і ви не лайте його за те. А

людина що робить? Таж вона найхижіша з усіх хижаків і вбиває майже все живе, не лиш для своїх харчів, але й для насолоди вбивати. Але її славлять, ще й пам'ятники їй ставлять. А коли кіт зловить мишу чи горобця, люди вважають його за злочинця й дикуна. Хоч ніхто не лає людей за те, що їдять ледве підігрітий кусок м'яса, що його називають стейк, з якого витікає ще кров.

Чому я розказую вам про ті справи й чому, заздалегідь, виправдую Лапку? Во трапився випадок, яким ви напевно згіршитеся і ніколи Лапці того не забудете. Подумати тільки:

На дереві жила собі пташина пара. У гніздечку виводили молодих і шебетали радісно. Літали поблизу хати й співали, і вони привикли до господарів, так як і господарі до них. Навіть Лапка наче б не звертав на них уваги.

* * *

Тепле сонечко пригрівало на провесні. Звинений у клубок спав Лапка втулившись у свій улюблений куток біля хати. З клубка його смугастої, бурої шерсти виднів лише ротик, білі вуса й одне вухо. Другу частину голови й друге вухо прикривав хвіст. Нагло щось зашелестіло й, звичаєм котів, Лапка прокинувся і в тій же хвилині стрибнув. Напевно не було в нього часу розглянути, що зловив. Ловецький інстинкт, відрухова, мимовільна дія.

Лапка держав у зубах птаха. Його гострі зуби вп'ялися в шийку цинамового кольору, сірі крильцята з білим рисунком пташка простерла, ніжки ще дрижали, пташка ще тріпалась.

На огорожі сиділа її пара й кричала й цвірінчала й лаяла. Вона підстрибувала, падала з гори на ворога камінцем, клювала його дзьобиком і била крильцятами. Але кіт тримав добичу крінко й тільки гарчав крізь зуби.

Незвичний крик пташини заставив господарів поглянути, що сталося. І вибігли на допомогу пташці. Але Лапка загарчав по-грозливо й люто й з своєю добиччю в зубах зник у кущах.

* * *

Ситий і задоволений, Лапка подався до озера. Після ловів

він завжди пив воду. Рожевим ротиком хлептав воду, підкидав трішки в трубку звиненим тоненьким язичком і ковтав смаковито. Коли напився, став митися. Це ще один з предвічних законів котячого роду: після їжі помийся! Лапка шанував цей закон і мився залюбки. Його шерсть завжди лисніла й кожушок був гарненько помитий і вичесаний. Він і справді був чепуруном.

Помившись, Лапка подався в своє. На своє привичне містечко, де так мило пригріває сонце. Тепер тільки спати.

Лапка встиг звинутися в колісце. Ще й хвоста не поклав на його місце, поза правим вухом, як з гори кинулась на нього пташинка. Кричала й лаяла, дзъобала в голову, била крильцями. Лапка підстрибнув, але пташок був уже на огорожі. Кричав і вертівся і знову кидався котові на голову та дзъобав його боляче.

Лапка втік і забився в кущі. Чогось такого він напевно не дожидав від пташка й ніколи не зазнав.

З тої пори йому не було життя на господарстві. Хай тільки виставить носа з хати, зараз відкіляється береться пташок і кричить і дзъобає його в голову.

Кіт перестав виходити з хати й перестав цікавитись ловами. І одного дня зник. Аж тоді насталатиша біля дімка над озером.

НАД ВУЛИЦЯМИ – СОНЯШНИКИ

На осінньому небі пастелевий туман і білі хмарини. Понад ними сонце. Вулиці й вулиці. Безконечно довгі з бездоганним асфальтом, поспіхом авт і металевим скретготом вуличних возів, трамваїв. В сизому опалі, – хмародери. Це „ситі” – клубок чи петля вулиць і великих бизнесів. Це Америка.

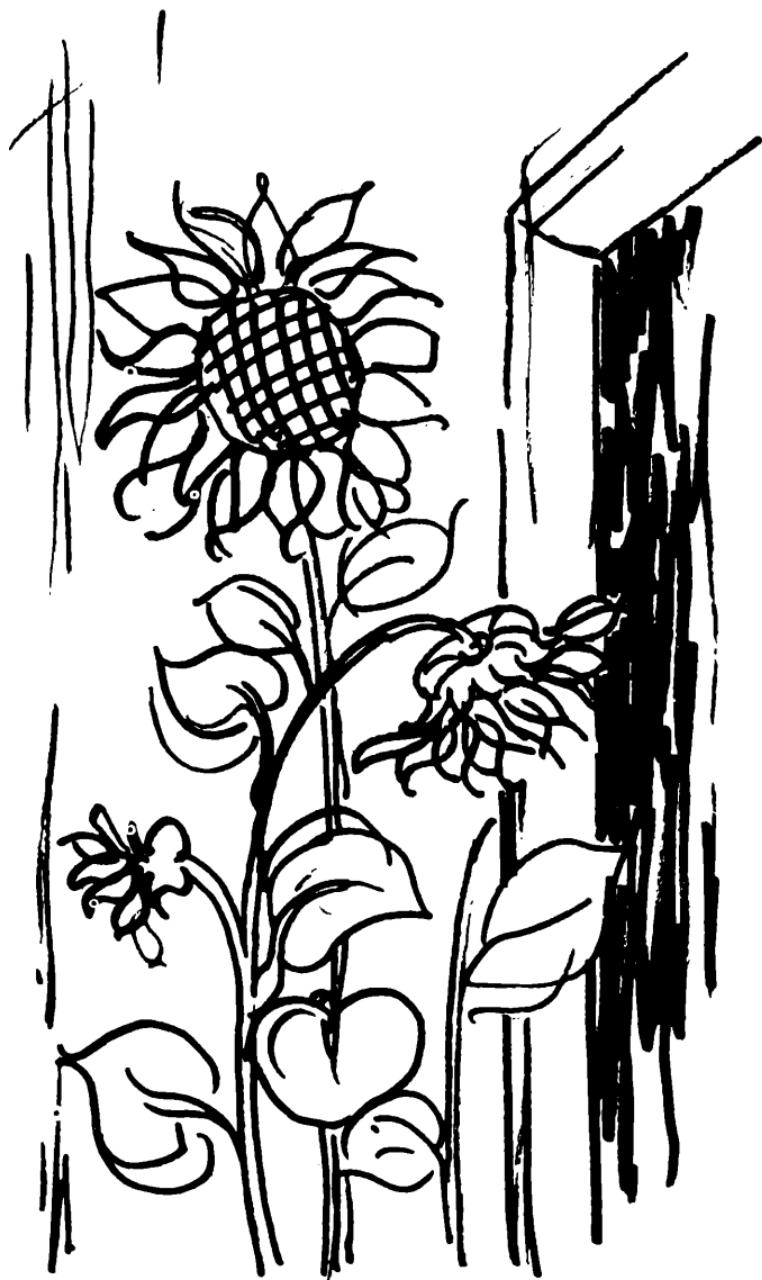
З вікон сяйні діяманти й штучно усміхнені обличчя конфекційних ляльок, одягнених за найновішими журналами, – різноманітні тістечка, заслонені вікна барів і гул міста. Великі реклами писані вдень і світляні вночі. Це „ситі” – байдуже, чи Нью-Йорк, Клівленд чи Дітройт.

Згори сонце лле позолочений жар і з-пода туману синє небо, – може над Iрі, або над якимось другим озером похожим на море, або й над океаном. Та хіба це не все одно? Всюди є клубок центру й поспіх авт. І всюди малі домики для одної чи двох родин, вибігають із хмародерів, як яблука з яблуні котяться обабіч безконечно довгих вулиць, рівних і простягнутих у даль.

Евеню чи стріт, а може бульвар? Все одне: дімки й дімки, мільйони їх. Білі, жовті, бронзові. Часом квіти в городці, майже завжди ґараж. Часом пес, ніколи курка. Хібащо вистругана з дерева, що б не забули діти, що яєць не несе машина, тільки тварина.

Але бур'ян – вічний. Він рівноправний громадянин американської вулиці. Можете станути край асфальту, розгорнути ботанічний атлас і вивчати американську рослинність. Бур'ян вибігає з городців, паношиться край хідників – увага найльони! – цвіте й насіниться, але ніхто його не займає. Він рідний син цієї землі, й тут його право.

І ви погоджуєтесь з тим. Він часом цікавить вас, часом дере ваши панчохи, або дивує своєю чужістю й різноманітністю. Часом ви говорите до нього:

— Як, вже ти тут? Чому ти не такий...? Листя твоє колоче, овочі твої подовгасті як пляшечки, або як малі колючі оливки, — хто ти, сину Землі Нової?

А он нова, широка дорога для авт, що її тепер будують. Скриплять екскаватори й залізні гусениці тракторів, місять глину. Ріже місто, як ножем. Сірі бетонові рури котяться розритими прогалинами й думають гордовито про свою приналежність до міста. Новий експресвей чи гайвей народжується.

Поруч соняшники. Похитують золотистими головами й карими очима дивляться в струм рік — вулиць.

Прихилюєте одну голівку й поринаєте губами в змарнілих пелюстках і вдихаєте пахощі... пахощі...

Порошні дороги, що ними м'яко котиться віз. Соняшники обабіч, соняшники...

Безмежні лани кукурудзи, такої високої, що їздець з конем сковашається. В борознах дині й кавуни.

Гей, пахнуть соняшники! Й озерами біловода гречка:

Це Поділля! О, пахнуть соняшники великі й тяжкі й повні солодкого насіння. Бо є літо, що хилиться під осінь. І сонце золотіє в соняшникових пелюстках. Запах порошних доріг і м'який стукіт кінських копит, пил позаду воза й пісня!

Гей, край, який край! Чи не ім'я йому Україна?

Соняшники здовж вулиці, що народжується. Вони, як колись вдома, мандрують за сонцем і в змарнілих голівках приховують спогад літа на широких плідних полях.

Бетоновими мостами біжать авта й залізниці й гомонить вулиця.

І соняшники над вулицями пахнуть своїм вічним життям. Це в день. Бо в ночі неон не кличе їхніх облич.

А поза хатами груші, поза хатами яблуні й смітники. Вночі грушкипадають на травник і в день оси смакують їхній солодкий сік. Бо це підсінній день, бо це пізноілітня ніч на маленьких городцях — травниках поза хатами.

Поза білими, жовтими, бронзовими американськими дімками. І дзвінки й гудки й скрипіт екскаваторів, що родять нову вулицю.

І соняшники над вулицями!

КОТИ ПАНА ПРОФЕСОРА

Пан професор запевнював, що коти вірніші за людей, а особливо, за дітей. Він теж казав, що в них багато батьківського інстинкту. Дійсно, батьківського, а не материнського. Бо кицьки-матері відомі з ніжного й відданого піклування котенятами, й цього не мусимо довідуватись від пана професора. Але щодо котів: і в книжках пишуть і люди запевнюють, що кіт зовсім не піклується котенятами. Навпаки, що він їхній ворог і часто кидається на них та загризає їх. Далі, доказував він, що коти дуже розумні, що інколи й розумніші за дітей, головно хлопців.

На всі свої запевнення чи твердження давав приклади із життя своїх котів, що їх дуже любив, і від коли я його знаю, він завжди мав кота. І то, будь тигроватого, будь білого. Таких він любив. І знову ще одне запевнення: не був він жінкою, як бачимо. Люди запевнюють, що тільки жінки люблять кицьок. Але не перший то чоловік, мій знайомий, що любить котів. Та поки приступимо до філософії, чи, скажім, котософії пана професора, познайомімся з ним самим та його сім'єю і життям.

Невеликий, однородинний дімок, недалеко центру. Не в ненітрі, а на вулиці, що давно покинула саме місто з його високими будинками й підприємствами й називалася числом, — скажімо: двадцять, чи тридцять із чимось. І це число дому теж математичне, чотирицифрове. Ганочок з боку загороджений бронзовими вилиннями штахетами, між ними два товстіші стовпці. На них сиділи завжди коти, коли їм треба було в хату. Від свого письмового стола пан професор бачив оці стовпики, підвішився і відчиняв двері. Сірко — це той тигросмугий, входив у хату, хвіст гордовито піднятий, вуха настобурчені, жовті очі з малою щілиною наче говорили:

— Бачиш, я вже знову в хаті! Або: Чи маєш що смачне? При тому дивився на господаря трохи наче на собі рівного, а

може й нижчого від себе. Ніжне, притишине „мр”, завжди супроводило його вхід у кімнату. Пан професор завжди пестив Сірка, чи то нагнувшись до нього, чи теж узявши його на руки.

Так отже відбувався вступ у хату й тріумфальний вхід у неї Сірка. В кімнаті, робітні господаря, мало йому діла. Тобто, коли є, то не зараз. Тепер йому треба в кухню.

Умів це зробити сам, власним промислом. Стрибав на двері, посягав лапою до клямки, і так згинав її. Коли двері після того ще не зовсім відчинилися, Сірко налягав на них, або влавлив у щілину й поширював її. І заходив у кухню.

В тому часі пан професор робив завжди й незмінно те саме. Шо? Число один: писав на машинці. Так для нього, як і для Сірка була то щоденна й мила музика.

Число два: читав. Як не свою книжку, чи те, що написав, то те, що написали інші. Не завжди то була книжка. Дуже часто то були зшитки учнів, яких задачі пан професор поправляв. Це заздання кожного вчителя, не думаю, щоб було дуже приемне.

Число три: радіо або грамофон. Класична музика.

Коли поділити решту його часу, то вона припадала на дружину, доньку й одного або двох котів. Не пригадую собі, щоб колинебудь він мав їх більше.

Який він сам із себе наш професор? Не високий, оглядненький, навіть з маленьким вусиком. Носив його завжди, навіть тоді, коли ще не було такої моди, що з'явилася тепер. Голову він стриг, чи голив, попри шкіру, тож не можу вам сказати, якого кольору мав шерсть, — вибачте, волсся. Бо в кота шерсть найважніша, з неї пізнаємо не лише кольор і, так би мовити, ідентичність кота, але й його расу, а разом із тим інтелігенцію, привички й багато дечого з його індивідуальності. Мабуть чоловік хитрун і тому приховує свою „шерсть”, щоб люди не пізнали близче його прикмет. Тим він різниється від кота. Що ж до жінки: вона завжди зберігає волосся, не дивлячись на те, чи має кота в хаті, чи ні. Мабуть її характер немає нічого спільногого з її зачіскою. Врешті, багато жінок малює волосся, і ще частіше змінює зачіску, і не спромога була б в'язати їхніх прикмет із зачіскою і кольором волосся. Треба би й їх постійно зміняти

Якщо ще про цю справу: вона має відношення лише до нашого пана професора, чи небагатьох, трохи старших, панів. Бо молоді позаздрили зачіски жінкам і удержануть її довгою, наркують, малюють, що хочете. Так вони, знову, приховують свою чоловічість за жіночими, так би мовити, атрибутами. Ех, якби так удалося змінити стать (по-англійському кажуть:екс) кожен із них зробив би це негайно, як тільки в повітрі пронісся запах війни, (давно казали – пороху, але тепер не стріляють порохом, тільки атомами, бактеріями, газами, хто його зна ще чим?).

Ще про решту сім'ї пана професора. Пані Надя. Давно дітей питали: що робить тато? – відповідь: „ходить до праці й заробляє гроші для сім'ї. Що робить мама? – давно: „варить, пере, виховує дітей”, (якщо то не була дуже велика пані, коли така собі трохи більша) – в такому випадку вистачило сказати, як одна моя знайома дівчинка: сидить на канапі й робить манікюр. Але ми живемо в Новому Світі й на відміну від манікюр мама, хоч би й з цим манікюром, йде до праці. Наша пані до швальні, де шие оці робочі сині штани. Не скажу, наче б вона не робила нічого більше. Всі подивляють її роботягість і дивуються, коли вона може купувати харчі, варити, прати, годувати сім'ю, коли... та, тут не злічив би всіх обов'язків чи завдань дружини й матері. Але паню тут побачимо рідко, може вийнятково. В неї ніколи цікавились котами. То вже швидше пана професора. Її обов'язок подбати котові за харчі й чистоту. На щастя, всі коти пана професора дуже чисті. Все ж пісок у коробці треба для них удержувати в чистоті.

Доня появляється на нашій сцені час від часу. В неї окрім „високої школи” ще наука українознавства, на що дуже налягає батько й цілий великий світ зацікавлення, в першу чергу собою, а там уже подругами обидвох статів, і всім тим, що пов'язане із життям молодої дами в цій країні. Все ж коти знають і наче б любили обидвох тих жінок. Але тісніше, так би мовити, чуттєве відношення у них тільки до господаря. Тому й за їхнім життям у зв'язку з паном професором, слідкуватимемо.

Так! Тепер уже знаєте, де ми й хто ми. Правда, в хаті є

кілька кімнат і коли потребуватимемо, згадаємо їх. Тут тільки варт знати, що з кухні двері на город, — забула сказати, що в ньому пані годує рожі, при всіх своїх завданнях — покриті сіткою, проти мух. Ними теж часто входять і виходять коти. Коли господар у кухні — інколи він сам мусить взяти собі харчів — треба котові стрибнути на сітку, повиснути на ній кігтями. Коли вона з нутра зачинена, треба потермосити й тоді господар її відчинить. Тож коли він у кухні, вхід через сіткові двері. Практично, бо там і холодильник і котячі миски й водопровід. І, навіть, скринька з піском.

Так, тепер уже й справді можемо взятися за справи, що їх ми намітили собі заздалегідь і на початку.

* * *

Маленький садочок був місцем, де зустрічались сусідські коти. Він прилягав до другого такого, той знову до наступного й так через паркани, понад кущі був рай для наших звірів. Ні, то не були садки в нашому розумінні, то були городці поза хатами, такі собі „присадибні ділянки“. Але, як сказано, дільниця була стара й те одне — друге дерево, що його колись посадили, тепер постарілось і розрослося. Хтось, що любив землю і городець і тут потроху господарив, як от дружина пана професора.

І були гаражі. Одні — справжні гаражі для авт. Інші правили за склад всілякого господарського мотлоху. Якби не було, жили й виводились там цілі стада котів. Одні приставали до людей, інші жили дико, чи напівдико. Одного дня вони появлялись, за деякий час зникали й невідомо, що з ними діялося.

Пан професор помітив і помічав деякий час білого пухнатого, молодого кота. Був дуже гарний, синьоокий і вираз у його очах був надзвичайний, просто магнетичний. Він і причаровував пана професора. Постановив дістати цього кота й обласкавити. Бо був він неймовірно дикий, недовірчивий до людей. Хто не пробував його зловити, залишався з глибокими ранами й величими, кривавими, задряпинами. Ще й попадав у небезпеку, що кіт кинеться йому до очей. Тож ходив він дико. Принимав харчі від людей, то правда, але тільки з віддалі й не з руки. Могли

ви кинути йому який шматок м'яса, чи хочби хліба, він ловив його на льоту й утікав з ним у кущі.

Нетовариський і неввічливий він був теж і до котів. Не наблизувався до них і не дружив із ними. Мабуть від людей зауважив він якогось зла, але й від свого племени не зазнав добра. Все ж був один, вийнятковий кіт. Смугастий, тигроватий, значно більший за нього. Це той, якого ми на початку назвали Сірком. Тепер назвім білого Сніжком, бо так звав його професор.

Велика й вірна дружба лучила обидвох котів. Майже завжди вони ходили разом. Але як навіть не було з Сніжком Сірка, був він неизмінно поблизу, десь у кущах. Там, відкіля міг стежити за тим, що діється із Сніжком. Ніколи не брав, навіть не намагався брати їжу, яку хтось кинув Сніжкові. Хоч би вона належала обидвом їм. Сидів спокійно й ждав. Щойно коли Сніжок поїв і ласково залишив йому кусок, він ів його. Пан професор вивчив докладно звички Сніжка й пізнав його дружбу з Сірком. Сніжка він конче хотів добути. Але ласкою нічого не зробить. Кіт принимав харчі здалеку, але ніякого доступу до нього не було. Тож вирішив насильно й підступом узяти його в полон. Для того й зговорився з Віркою, — це донька.

— Вірочко, я мушу добути собі того кота. Він чудовий і які в нього очі! Таких я ще ніколи не бачив у кота, — говорив до доньки.

Вірочка звела плечима:

— Я, тату, не знаю на нього способу. Але тут усюди стільки котів, невже не можеш привабити собі якогось іншого?

Все ж, батько хотів тільки Сніжка. Тож склав воєнний плян, до виконання якого потребував Вірчиної допомоги.

Найшовся мішок від картоплі. Беріг професор обшив так, що в нього влізся мотузок. І то доволі довгий. Простелив його в городі, в тому місці де звичайно заходив істи Сніжок. Вірочка дістала куски запашного м'яса й кидала їх, один за одним, кожен щораз ближче до мішка. Так Сніжок навіть і не помітив, коли за останнім куском найшовся посеред мішка. Професор торгнув мотузок, мішок зморшився, і його швидко й зручило він

накинув на свого в'язня. Найшовся він у пастці, як каже поговірка, "кіт у мішку".

Забула я сказати, тож додам тепер: Не з самої кухні був вихід на подвір'я з маленьких сінечок, що відчинялися до кухні дверима. А, оці сіткові двері були вихідні з сінечок на город. У тій то комірчині-в'язниці опинився Сніжок.

Те, що тут діялось опісля – жахливе. Сніжок побивався об стіни, дрався по дверях, кидався у вікно. При тому нявчав голо-сно. У його нявчанні була протяжно погроза дикого кота, була скарга в'язня і плач домашньої кицьки, що їй заподіяли кривду. Я не могла б була дивитись на його побивання і слухати його пронизливого нявкоту. Але пан професор заповзявся зробити того дикого кота своїм приятелем. Коли не добром, то насильством.

За сітковими дверима був Сірко. Він обходив хату, вистрибував на підвіконня, заглядав у вікно. Коли побачив господаря, дивився на нього великими жовтими, щілинуватими очима, розкривав і закривав ротик, наче б хотів говорити, просити людину про ласку. Коли ж підходив під сіткові двері, за якими побивався Сніжок, він також плакав і заводив, як Сніжок.

– Знаєш, ми мусимо нашого сірого пустити до Сніжка. Інакше вони обидва будуть кричати тут, бозна як довго. І немає поступу в прирученні Сніжка. Не єсть, не п'є, його шерсть змервилася – скуйовдилась. У очах непрітомний жах. Так далі не може бути!

Очевидно, що було зле. Вірочка помічала те й тільки дивувалася, що батько не випустив досі того дикуна. Але він заповз'явся. Тепер більше, як тоді, коли Сніжок був на волі.

– Спробую я оцього його приятеля пустити до нього. Він відчинив вікно. Без застанови Сірко стрибнув крізь нього в хату. Там же його приятель, там він побивається! Йшов у напрямі комірчини. Вірочка відчинила злегка двері; професор заступив вихід, а Сірко шмигнув у щілину й найшовся біля Сніжка. Став вилизувати його, наче заспокоювати. В'язень притих і притулився до свого приятеля. Вірочка кинула туди кусок м'яса. Сірко приляг біля миски й нюшив. Але своїм звичаєм не брав

м'яса. Сніжко став їсти. Їв хапаючись, з великим голодом. Уже не готовився втікати, хоч Віра відчинила двері й подала Йому мисочку молока. Випив її жадібно. Опісля Сірко вилизав його дбайливо й обидва звинулись в кільця і заснули. Дні й ночі побивання втомили їх.

* * *

Зачалися дні приручування дикуна. Без Сірка справа не була б пішла, зовсім певно невдача була б покінчилася зусилля професора. Коли Сірко був при ньому, Сніжок заспокоювався і дрімав у кутку. Коли його не було, він ходив по своїй комірці та, мабуть, міркував як з неї видістатися. Але він уже не побивався, не кричав, не кидався об стіни й вікно. Він став заспокоюватися і привикати до людей і хати. Обидва з Сірком вони вже виходили до кухні, а згодом до кімнати. Сірка випускали на двір і він там пробував деякий час. Але Сніжка не випускали. Сірко завжди вертався до хати, до свого приятеля. Він був його піклункою, а навіть хто зна, чи не був він навіть його батьком. Пан професор запевнював, що в минулому році він помічав пару: білу пухнату кицю і оцього товстошерстого тигра. Був він мабуть з породи диких котів, бо кожух його був дуже товстий і на вухах у нього були жмутки чорних волосків. Все ж мусів він бути котом людей, коли їхнє житло не відстрашувало його й в ньому визнавався краще за Сніжка, що був справжнім дикунчиком. Господар зовсім не збирався виховувати Сірка. Він був готовий, мав свої звички й знав усе, чого Йому було треба для життя та для поведінки з людьми.

Натомість виховання Сніжка сталося милою розвагою пана професора: дослідом над вдачею кота, а тим він завжди цікавився.

Он уже Сніжок ходив по хаті. Часто вистрибував на вікно ї з тухою глядів на двір, а горобці, що підстрибували на підвіконні так і вабили його до ловів. Забував, що між ним і ними вікно, і кидався стрибком на тих розбишаків і жерунів. Швидко однак помітив, що не має змоги їх полювати і лягав на підвіконні, простягався на всю довжину й дрімав у теплому сонечку. По правді Йому не діялась кривда: його годували й всі забігали

про його ласку. І вільно йому було все – окрім виходу з хати,

– Ще не тепер – говорив пан професор до Вірки. Хай зовсім звикне до хати і до нас. Хай забуде вільне, дике життя. Може з весною.

Невже можна забути волю? Німий запит лежав у синіх кристалевих очах, що наче б гляділи кудись поза людину, може й поза світ. Очі єгипетської богині, доњки бога місяця, Гатор.

Сірко натомість приходив і відходив і жив своїм, диким життям. Але в хаті стався привітний і приятливий до людей. Може від нього навчився цього Сніжок. Бо прийшла зима, а в таку пору дуже придаться тепле, людське житло й готовий харч. На запрошення господаря Сірко вистрибував на його ліжко, обнюхував його докладно й звинувшись у кільце готовився до сну. Зараз біля нього опинився Сніжок. Притуливши спину до спини, засипляли смачно. З тої пори господареве ліжко було їхнім наймилішим місцем спання.

Так, отже на дворі лежав сніг, лютували вітри-снігові і котів зовсім не кортіло покидати тепле житло. Тут був і харч, а з нього рибна консерва, чи свіжа риба. За нею, як відомо, пропадають коти. А вплювати її ніяк не вдається, ця дичина не живе на деревах, тільки у воді, а до неї далеко.

Взимі пан професор зайнявся вихованням Сніжка. Доволі швидко він навчився розуміти людську мову, принаймні стільки, що йому треба було для співжиття з людьми. Отож: Сніжок на! – це тоді, коли підносять мисочку з харчем. – Сніжок – ходи! Сніжок – сядь на стілець! Хочеш їсти? Хочеш пити? Вікно. Двері й ще декілька слів. Вони зовсім вистачали для співжиття кота з людиною. Мабуть ми люди вживаемо надто багато слів для зовсім простих справ.

Навіть навчився і полюбив купатися. Під час коли Сірко втікав від миски з водою у найтемніший кут і ніколи не привик до купелю, Сніжок сидів у теплій водичці й радо давав себе намиювати та мити. Пан професор виконував це прецизно й старанно при чому балакав. Сніжок полюбив його м'яку (зі східним виговором), мову.

– Митоњки котика? Купатоњки? Аaaa, як приємно! Дай

лапу, одну й другу! Тааак! І хвостяку! Що то буде за краса, коли чистенький і запашний він висохне й маятиме за Сніжком як хризантема. То така квітка. З тих, що наша пані ростить у садку. Хай лиш прийде весна, підемо в садок. Думаю, що Сніжок нас більше не покине. —

Сніжок муркотів задоволено. Витертий шматиною до суха, він лягав на стільці біля столу на якому його господар писав і дрімав. Інколи прокидався і приглядався до букв, що сталевими кониками стрибали під пальцями господаря. Але він швидко пізнав, що їх краще не займати: вдаряють у ніс і подушечки на нозі. Від того боляче.

Пан професор полюбив Сніжка. Як ніколи, жодного свого кота. І всім розказував, як освоїв його й який він мудрий. Раз запросив до себе учнів, щоб продемонструвати їм награні на платівці думи. Бо, як вони можуть знати які вони, коли ніколи не чули?:

Ой на Чорному морі, ой на камені біленькому,

Там сидів сокіл ясненський... і неслась давня пісня — дума.

Якраз навинувся Сніжок і господар запросив його до товариства.

— Come on, kitty! — стали його кликати хлопці. Але він дивився на них своїми холодними, синіми очима й не розумів, чого їм треба.

— Сніжок, сядь на стільці! — закликав господар. Негайно Сніжок вистрибнув на стілець та склавши лапи калачиками уважно розглядав господаря.

— Бачите — говорив він до хлопців, у кота більше розуму як у вас. Він народився і живе на цій землі, але навчився української мови. А вас учи — вчи, і нічого не навчить!

— He is crazy about that Ukrainian! —

говорили хлопці вже на вулиці. — Навіщо мені тієї мови, коли нею говорить кілька старих бабок чи дідків, та й коти — засміялись гуртом.

* * *

Швидко надійшла весна. Сніг розтаяв і з дрібним журко-

том відпливала вода — розстав. Стала зеленіти дрібна травичка. У повітрі стояв непокійливий, пронизливий котячий запах. Він надив, він кликав, він обіцював.

Пан професор вийшов у садок. За ним нога в ногу йшов Сніжок. Його кликали лови й нічні пригоди. Спершу виходив з ним господар, згодом він уже ходив сам. Але він повертається до хати. Він знов зупиняє, коли пан прокидається і коли йде снідати. Сидів на стовпiku від загорожі й уважно глядів у вікно. Або сидів під сітковими дверима. У хаті він снідав разом з господарем і слухав його балакання. Входив і виходив з хати, коли йому треба було. Разом із Сірком вони проводили дні в хаті або поблизу, а ночі на пригодах і ловах. Все ж, ніколи не відказувалися від порції риби й мисочки молока. І завжди Сніжок єв перший, а за ним, згодом і Сірко. Поївши досита вони вилизувались, інколи Сірко вилизував Сніжка, і засипляли смачно, де їм було до вподоби. Очевидно, на господаревому ліжку, передусім.

Так минав час. Люди та їхні звірі жили своїм життям, своїми радощами й турботами.

* * *

В часі нашої розповіді стали заходити далекосяглі зміни, де жила сім'я пана професора. Неоподалік прокладали спішну дорогу. Бурили будинки, видобували провалля, клали підвалини, заливали цементом. День і ніч невгавав гамір і уносився пил, гомоніли машини, їхали тяжкі вантажники. Люди стали покидати цю околицю. Як і в інших містах Америки, і тут позначився відлив заможніших мешканців на передміста, а їхні domi занимали бідніші, переважно чорні. Товстим шаром вони стали обводити центр. У сусідстві сім'ї пана професора зажили нові люди. Багато дітей, різний мотолох, голосна музика з телевізорів, сміття коло хати й на городі. Та наші приятелі ані не думали покидати хати, яку з таким трудом добули, а тепер мусіли б продати з утратою. Купити гову, дорожчу було їм непід силу. Тож мусіли погодитись з таким середовищем, яке стало довкола нарости.

Якщо йдеться про котів: їм було байдуже до сусідів. Тепер, коли вони мали господарів, не потребували ласкавого хліба.

ба від чужих. Але ловів і пригод потребували, зовсім певно. Та, чи не пішов куди Сірко на мандрівку й шукаючи пригод? Було б дивне, всетаки, якби пішов сам без Сірка.

— Що діється з Сірком? — турбувався господар. Уже декілька днів я його не бачив.

— То правда, — погодилася пані Надя; його мисочка незастронута. Я думала, що під час моєї неприсутності ти наповнив її знову.

І справді, Сірка таки не було!

Під вечір зайдла до професора сусідка, з тих, що ще держалися цієї вулиці.

— Зайдла до вас, щоб довідатись, як з вашими котами? Десь пропав мій Мурчик. То я думала, чи не знаєте ви щонебудь про те?

— Знати, не знаємо, — говорила пані Надійка. Але десь пропав і наш Сірко. Оце вже декілька днів його не було в хаті.

— Дурниця, він прийде леда хвиля. — Пан професор не вірив, щоб Сірко подався кудись далеко й на довший час покинув Сніжка. Тут же немає диких звірів, а з псами вони самі дають собі раду й то споконвіку.

— Так, але люди... можуть ловити їх, — турбувалась сусідка. — Я чула, що вони, — при тому показала на сусідські хати, — ловлять котів для двох користей. Продають їх долябораторії, для експериментів або живолупам, для кожушків. З них потім постають оці всі дорогі хутра: мінки, фоки й як вони називаються. Уже не кажу про кріликів та різні їх породи, зовсім похожі на шляхетні шкірки.

— То така хіба побрехонька, сумнівалась пані Надійка. — Мало чого люди видумують, а що щоб дошкулити сусідам, та ще й отим тут.

— Щось у мене погане предчуття. Та піду я поміж хати розпитувати й шукати, — прощалася сусідка.

Сірко не прийшов. Ані цього дня, ані наступних. Він пропав безслідно. Так як і сусідчин Мурко й багато інших котів у цій околиці.

Сніжок ходив по хаті, нюшив, шукав. Може й він надіявся,

що Сірко повернеться. Його очі, наче два льодові озерця споглядали на вікна й на господарів. Його й випустили на двір. Але не самого. З ним пішов і господар. Так, щоб прогулятися, але й, щоб наглядати за Сніжком. Той ходив, понявчав, понюшив, далі вернувся до господаря і, став скаржитись йому тонким, жалким голосом. У його очах стояли крижини болю і розпачу.

Кажуть, що коти заздалегідь пізнають смерть. Ще заки люди візнають, що хтось помер, коти покидають хату й зникають, інколи й не вертаються зовсім. Неправда то, що вони всеціло прив'язуються до хати. Багато з них прив'язується до людей і страждає, а то й гине, коли не стане їхніх господарів. Найчастіше пропадають без вісті.

Пропав і Сірко. Сніжок і господар повернулись у хату.

Деякий час ще Сніжок тужив і шукав Сірка. І не виходив на двір. Держався господаря. Все ж і в людини час гоїть усе. Так і Сніжок став привикати, що Сірка немає. І знову став виходити на двір. Та, на відміну від Сірка він на ніч незмінно вертався в хату. Може заставляла його до цього потреба харчів, людської ласки й тепла їхнього житла. А може тому, що під час довгого приручування він набув таку звичку.

Вірка увійшла у хату. Було по-півночі. Втомлена працею мама вже спала, батько писав. Її не дожидав у кухні Сніжок, що було його привичкою.

— Тату, де Сніжок? Не ждав мене під дверима. Я думала, що він у хаті. Та, як бачу, немає.

— Та ти повечеряй спершу, а там, підемо шукати. Може де забився в кущах та й полює.

Але ані йому, ані Віроцці не вірилось, що без причини Сніжок забарився.

Стоячи перед хатою вони кликали Сніжка. Не так як інші кицьки, він не зголошувався на загально вживані клички, як от — „киць, киць”! чи як кличутъ американці „кіти, кіти”! бо цього його не навчили. Відповідав на своє ім’я власне. Вистало кликати: Сніжок, Сніжок! — і де б не був, чи й спав у кущах, чи гаражі, він негайно зголошувався і в слід за тим прибігав.

З дикунчика він стався дуже вірним та дисциплінованим звіром.

— Сніжок, Сніжок! — кликали обидвое, донька й батько. Та нічна мовчанка лежала кругом них.

— Ходім у перевулок, радив батько, — може там натрапимо на його сліди.

Йшли обидвое та кликали. Трохи дивно гомонить така кличка по півночі, та ще й на два голоси.

— Тату, слухай! — схвильованим голосом Віра. Здалеку долетів їх голос Сніжка. Йшли за ним і розглядали хати. Та, чи багато побачиш по-ночі, коли в усіх хатах темно.

Все ж: Сніжок був десь тут поблизу. Може зачинений в гаражі або й у хаті. Може потребував рятунку?!

В міру як наближувались до трьохповерхового, старого дому, няяння дужчало. Вони знали його ще з часів, коли Сніжок був у них у неволі. Воно мало в собі скаргу впійманого тигра.

Спинились біля хати. З неї то долітав голос Сніжка. Побачили його на вікні на третьому поверсі. Вікно закрите сіткою. Він ходив здовж підвіконня, побивався, намагаючись звільнитися. Почувши голоси господарів та побачивши їх у низу, він забився ще більше.

— Що зробити й як діяти? — радились наші. Було очевидне, що діяти треба й то негайно. Хтось впіймав його й завтра вже може бути пізно.

Але, невже може чоловік добиватися поночі до чужої хати? Можуть покликати поліцію, хоч воно ще найменше, але можуть і стрілити з вікна, відганяючи напасників.

— Щож, дорога, діяти все ж таки мусимо й то негайно. Я пожду тут, а ти вернися до хати та пробуди маму. Приходить якнайшвидше! Оскільки я помітив, там на горі живе якась жінка, може ще з кимось. Може жінок вона пустить у хату.

Швидко обидві вони, — мати й донька дзвонили й добивалися до воріт.

— Хто там? — озвався хрипкий голос. Чого вам треба поночі? Йдіть собі геть!

— Ні, ми не підемо! У вас наш кіт і ми мусимо його дістати! Крутоволоса, чорна голова подумала хвилину.

- Кіт не ваш, а мій і його вам не дам!
- Ні, він наш! — домагалися „напасниці”. Пустіть нас у хату й ми переконаємо вас, що він наш.
- Знизу озвався товстим басом професор:
- Гей, слухайте, відчиніть! Кіт наш.
- То пан професор готовився до наступу.
- Почулися кроки по сходах і, вкінці, звук відчинюваних воріт.

Надя і Віра найшлися в темних сінях і стали підніматися сходами вгору. Мама тривожилася. Що може їх спіткати тут у цьому підозрілому домі? Здавалося, що з кожного кутка чигала на них небезпека. Ще добре, що батько внизу. Заки господиня зспіла зачинити двері, він вstromив під них камінь. Автоматичний замок не заскочив. Професор відчинив двері, готовий з допомогою своїм.

У кімнаті було темно. Але білий кожушок Сніжка було помітно уже з порога.

— Сніжок, Сніжочок! — закликала Вірка.

Сніжок зістрибнув з вікна й вже найшовся в неї на руках. Дрижав на цілому тілі.

— Бачите? Спробуйте ви його закликати! — пропонувала Надя. Чи піде він до вас?

Чорна голова й не пробувала. Вона добре знала, чий кіт.

Швидко сім'я об'єдналась. Віра несля Сніжка на руках, наче б боялася погоні. Батько тільки гукнув наздогін за „чорною головою”:

— Хай вас не кортить красти мого кота ще раз! Уже знатиму, де його шукати й як дібраться до вас!

За ним, чи ними, лайка хрипким голосом і грюкнення дверима.

Після купелю — Сніжок заснув, звинувшись біля господаревого боку.

З тої пори він ніколи не ходив у сторону того дому. Як пан професор запевнював, він виминав його на два бльоки, не доходячи, або йшов у протилежний бік.

Після тієї пригоди Сніжок і далі жив своїм життям. Час

пробуджування його господарів, їхні пори приймання іжі, прихід до хати того, чи іншого, він знов так, наче б мав якогось го-динника. Заздалегідь вдряпувався на стовпик напроти вікна або й стривав на підвіконня і, або „в'їздив” у хату на руках люди-ни, що ввійшла в хату, або пан професор заздалегідь пускав його. Лашився і вертівся та тоненьким „мр” вітався з прибу-лим.

Але й для нього приходили пори року, коли він непокоївся і правильний біг його життя змінявся. На провесні, коли в пові-трі лежав тяжкий запах котів, коли кицьки кликали пристрасни-ми голосами й визивали на нічні пригоди...

Увосени, коли в'яле листя падало з дерев і його паюші кликали, насторожували, будили тугу. І людину ці дві пори року непокоють. Тут кажуть, що люди дістають гарячку, чи теж „ван-дерлюст”, хоч то німецьке слово. Підлягав їй теж і Сніжок. Господарі знали це й в таку пору не хвилювались, коли його не було в хаті. І так чули його пронизливий голос, його геройчний спів. Він, як і дики коти кидав пісню туги в нічні затінки. Та, про його парубоцькі пригоди люди знали мало. Врешті вони не тривали довго й через день, чи ніч він вертався задоволений і втомлений западав у сон. Сімейного життя, постійного, у ньо-го не було.

Але, після того, як пропав Сірко, Сніжок наче б став шу-кати для себе пари. Пан професор помітив, що він часто появ-лявся в парі з сірою, невеличкою півпороди перською кицькою. Кицька була молода й часто гралася в професоровому городі, будь то сама, будь з Сніжком.

І знову настала осінь. Сніжок став частенько пропадати з хати. Вже господарі почали турбуватися, ходити між сусідів розвідувати, чи не бачив хто. Та боялися, чи не трапилося йо-му нещастя.

Одного ранку пан професор почув знайоме нявкання під сітковими дверми. Відчинив їх і запрошує Сніжка в хату. А-ле, на диво він не входив, тільки продовжував нявкання та огля-дався позад себе. Господар вийшов та подався за ним. Сніжок завів його в куток біля хати, де сиділа сіра киця із трьома ма-

ленькими котенятами. Біля них спинився Сніжок і помуркуючи привітно лашився до господаревої ноги.

— Ах, ти розбишако! — говорив він до Сніжка, гладячи його по голові й скобочучи поза вухами, — то ти привів мені свою сім'ю і думаєш, що буду піклуватися нею?

Напевно Сніжок так думав. І не помилявся. Біля кицьки найшлась мисочка з молоком і вона та її малечка кинулись пити його, хапаючись. Очевидно були голодні. Сніжок сидів збоку та спостерігав цю картину з очевидним, як здавалося, задоволенням.

Котяча сім'я задомовилася у пана професора й малеча згодом приносила всім багато радости. Ви знаєте, які вони потішні, ті малі котенята.

Вони росли й обидвое батьки піклувались ними. Коли ж вирости й готові були зачати самостійне життя, сталася дивна подія: кицька покинула Сніжка, але й своїх малих і пішла жити до сусідів. Ми так і не збагнули чому? Бо з Сніжком вона ніколи не поривала зв'язків і коли приходив час, приводила йому котенят, яких він дбайливо доглядав. І знову пан професор був правий, що неправдою є, наче б коти не мали сімейного життя, або ненавиділи котенят.

З тих, що Мишка, — так назвали Сніжкову дружину, привела з собою, одне згинуло, друге втікло, чи хтось вкрав його, тільки останнє залишилося жити з своїм батьком — Сніжком. Для нього він мав стільки ніжності, як колись Сірко для нього.

Але з усіх котенят, де б їх не приводила Мишка, тільки оце одне мало очі наче льдові озерця в яких гралося соняшне проміння. Усі інші мали звичайні, котячі очі — хоч і вони теж гарні.

Сніжок занеміг. Не єв і його внутрішні органи не працювали. Пан професор возив його до лікаря, він давав ін'єкції і ліки, але без успіху. Так і згинув він на господаревих руках. Його похоронив він під кущем пишної, білої троянді. Його син, Мірко залишився одиноким котом на господарстві. Свої, котячі обов'язки виконував совісно й приносив багато радости господарям. Очима, що магнетизували, поглядав на професора його любимець — Сніжок

ПІКОШ, КАРТИНА, І ЛЕБЕДІ

Два кудлаті вівчарики позганяли овець до купи. Тепер уже не потребували нічого більше робити, як доглядати боків. Вівці самі дріботіли стежками й узбіччям та бралися верх. Он уже й стая. Широко розкрита загорожа, овечий запах, убита земля. Блеючи, забігали вівці поза огорожу, а вівчарики підганяли їх з боків, гавкаючи завзято. Скалили білі гострі зуби та сіяли пострах між отарою.

Праворуч гірський приют. З нього запах страв.

То гора в берненських Альпах. Крутими узбіччями падуть вони в кітловину. Досягають гладкого дзеркала озера й купають у ньому свої зелені силоети.

Різні гості, жінки в швайцарських народніх одягах. Широкі складані спідниці, кафтаники, фільцові капелюхи. З них повисають стрічки. І чоловіки в гірському одязі, голоколінні. Рюкзак на плечах, файка в зубах. Мова французька, чи може романеск. Хто міг би їх зрозуміти?

Від кошари запах ватри й спів. Йодлер. Знайомий світ гір.

З гори все таке казкове й мініятурне. Тонкою стрічкою в долині Родан. Він виплив з-під синіх, великих льодовиків і збіг швидко в долину. Білопінним потоком зістрибнув із висот і покотив води кам'яною, крутою долиною. Можна б її теж назвати кеньйоном. Обабіч зелень садків, мережка винниць та управні поля.

Поважною рікою вкотився Родан у Леманське озеро. Десь туди ходив Цезар; його полки розбивали шатра, „ад лякум Леманум кастра фецирунт”.

Лежить леманське озеро великим подовгастим овалем і його пропливає зелений Родан. Випливе з нього в Женеві, в місті дипломатичних конференцій. Ще з женевського озера вистрілить водограй і тонкою стрічкою знову розіллеться по воді.

На горі вечірній сутінок. Вівчарики дістали вечерю, кошари зачинили. Ще поза озером, ще поза горами жевріє альпійським заревом : Монблан.

* * *

Поїзд біжить по рейках, стукає і підстрибує, спинюється і в'їздить на двірець. Це Монтре. Пишні готелі, касино гри, пристань над озером. Уже їдемо долиною, рівнобіжно з берегами озера. По його гладі сунуть кораблики, рибальські човни в пристанях, розвішані сітки й запахи риби.

Мала зупинка. Веви – мале містечко над узбіччям гір. Старі вулиці викладені кругляками, гостровежі костелики й життя людей. Таких невеликих як ми. Є й гості, є й мистці. Немає тільки кімнати. Усі кімнати в гостинниці зараза гід замовлені.

Ніч западає на озеро й лягає на гори. Ще жевріє червоним веретеном сонце, що зайшло поза озером та горами. По ньому хлюпотять дрібно хвильки женевського озера.

Я мусіла взяти єдину ще не зайняту кімнату в місті, у приватних людей.

Мабуть цьому будинкові сотні, а то й тисяча років. Вузький, трьохповерховий кам'яний граняк. Глибока тріщина на чорному мурі. Темна, вузька брама, сходи змиршавілі від старости й ніг і ніг і ніг, що ступали по них. Двері й дзвінок під металевою банькою, його крутиться гудзиком. Молоточок б'є об берег баньки. Жінка, теплий, рижий кольор волосся, веснянки на молочному обличчі. Повні груди. Біля ноги кіт. Великий, кольору господині, як брат і сестра. Мале віконечко з видом на мур. Кімната. Частина стіни обдерта з паперу, залізне ліжко, столик, – бо дім мають валити. Тут стануть нові блохи.

У сінях, на стіні, мала мушля під малим краном. Там міститься сім'я господарів. Вода тільки холодна. Льодово холодна вода, що збігла з гір.

Ще вагаюся. Але ж за вікном ніч.

– Блошиць у вас немає?

Пані сміється ясно й тепло й привітно. Будинок мають валити. Тому так.

Кіт дивиться допитливо прозорими, жовтими очима. Великий, жовтий кіт. На шиї стрічка, на ній дзвіночок. При рухах він дзвонить тонко й мелодійно.

Моя валізка на землі й пані каже:

— Альон, Пікош, бон нуі мадам!

Пікош держиться господинії ноги. Рудий хвіст у темніші обручки струнко вгору.

* * *

Недалеко, праворуч дому потік. Чи може мала річка. Збігає з шумом і по ховських плитах береться до озера. Над річкою рідка хаща, невеликий луг. Туди мабуть ходить Пікош за своїми нічними пригодами.

Вранці тоненький звук дзвіночка. Господинні кроки й м'які, теплі слова:

— Аттанд, аттанд, мон шері!

Відчиняє старосвітський замок-засуву й Пікош, підбивши стрибає їй на руки. Оглядає його кожушок, певно шукаючи слідів нічних пригод; платком витирає йому ноги. І горорить, м'яким, французько-швайцарським говором.

Пікош нюхає її обличчя.

* * *

Доріжка здовж озера. Нею проходжуються гості. Дуже акуратно одягнені жінки /борони Боже, штані!/. Із справжнім на-мистом на круглих шиях. По-европейськи пухкі. Чоловіки в білих одягах, галантно за підркуку з жінкою. То Європа! Опаль озера набирає молочного кольору. По ньому танцюють легкі хмаринки прозорого туману. Наче тюлі русалок.

За озером, ген за горами, біліють непорочні верхи Монблану.

Маленька затока під берегом. Над нею кам'яна підмурівка, по ній доріжка.

З озера виринають маленькі, білі човники. Один за одним. Струнка шия, чорний дзьоб. Маєстатично пливуть лебеді білими корабликами по опалю води. За ними стеляться тюлі мавок і злегка морщиться вода. По-одному виходять з води на пісок і рінь у малій затоці. Стрясають краплі води. Закинувши голову

позад себе сунуть дзьобом по спині. Чешуть її. Потім сідають на березі й шолопають дзьобами між пір'ям. Виривають по одному й кидають на пісок. Довго ще, довго шолопають між пір'ям лебеді. Аж пісок затоки вкриється білим пухом, дуже білим, схожим на сніг, що біліє на вершинах.

Застромивши дзьоб під крило — засипляють.

На маленькому мольо невеликої пристані засвічують світла. Декілька людей. З білого опалю виринає корабель, за ним сяйна смуга по воді. Начальник цієї мініяюрної пристані у бездоганній уніформі, виходить на поміст, тягне за мотузок. Дзвінок розгойдується і кладе музику на місто, людей, гори й простір води, що темніє. Світла запалюють на мольо: прибиває корабель. Гуркотять шруби, мелють воду на пухку піну. Навряда нових пасажирів, корабель поринає в озерній смузі. Ще довго стукотять мотори. Аж густий сутінок проглине корабель і озеро й гори по той бік.

Заснули лебеді з головою під крилом.

Довгим малим ключем кручу в замку й щось собі нагадую. Може ключі нашого дитинства! ВЕЛИКІ КЛЮЧІ до високих, подвійних дверей.

За порогом, у сутінних сінях, Пікош. Готовий до стрибку. Але, негайно, припинює його: то не його пані, то чужинка.

— Бон соар, Пікош!

Відступає. На шиї злегка бренить дзвіночок.

Йду до кімнати, туди де вітає мене обдерта стіна й мале віконечко з видом на чорні, старовинні мури. Я чужа тут. Усюди тут. Навіть Пікош, власне він, що на його ласці найбільше мені залежить, — навіть Пікош...

Приляг до землі, поклав голову під двері й жде. Жде непорушно. Немов би чатував на мишу. Привик чатувати довго й терпеливо.

Крізь щілину під дверима носики черевик. Пікош підривається і вже кидається у наруччя своїй господині. Говорить вона до нього своєю, їхньою мовою і бренить дрібно дзвіночок на Пікошевій шиї.

Відходжу. Валізка, торбинка, плащ через плече.

Миць усміх і – о, ревоар, мадам!

Тепла, пухка пані. При нозі в неї пісковий кіт. На шиї у нього дзвіночок. Великі прозоро-жовті очі, наче сухі озера пустині. Подовгаста, чорна щілина зіниць – глядить на мене холодно, байдуже, чужо.

– О, ревоар, Пікош!

Повертається і відходить.

* * *

Маленька пристань, кораблик на опалю, що золотіє під ранковим сонцем. Шруба меле опаль на сметанкову піну.

Лебеді покинули вже затоку й відпливли в озерний опаль.

КІНЬ КАЖЕ...

Орест Тодірко вирішив заздалегідь: під большевиками не залишиться. Раз покинув дім, рідних і приятелів і подався на Захід – уже не спиниться. Йтиме, чи пак їхати, й їхати, так довго, поки вистане суходолу. Коли й його не вистане, поїде, чи пак стрибне в океан, чи теж у море.

Таке рішення повзяв він ще дома. Тепер знайшовся в половині дороги, чи хто його знає якій частині, у всякому випадку, в Австрії, на захід від Відня.

Щоб забезпечити собі дальшу мандрівку купив коня. Відомо ж: залізниці під час панічної втечі просто недоступні, про авта й мови бути не може. Врешті пан Орест авта не мав, але, навіть якби мав, не міг би дістати бензини. Військовики – й ті, покидали авта при дорозі. Лежали в ровах як мертві звірі. Бензина – їхня кров, їхнє життя. Так отже єдиний засіб руху – кінь. Купив отже коня. Те саме зробив Денис його приятель і ще з шкільної лавки товариш. За коня було легко: багато військовиків утікало з фронту й промінювали коней за будь що: харчі, тютюн, навіть цивільний одяг.

Денис купив гнідого, Орест шпака. Обидва коні гарні, моторні. Щодо шпака: він був красень. Мала головка, гострі вуха, розумні очі, струнка, лебедина шия, тонкі, високі ноги. Біла грива й білий хвіст. З будови – просто араб. Ніхто не міг пройти попри нього, щоб не оглянутися; лялька не кінь, говорили люди. Так і назвали коня Лялькою. А як він ішов! Перебирає ніжками як танечниця. Нового господаря розумів, якби зажилися хто зна від коли. Пан Тодірко присягав, що Лялька розуміє все, точнісінько. От, якби ж умів говорити!

Як довго боєві дії були ще розмірно далеко, він їздив верхи на своєму Ляльці й життя для обидвох: пана й коня було на віть гарне. Лялька любив військо. Коли вояки маршували, він

ішов разом з ними маршовим кроком. А вже хай зачує військову музику! Не було сили його спинити чи повернути. Йшов маршовим кроком, голова високо, лебедина шия гнучко й струнко боки майже не рухались, одною стрілою біг коник пританьзовуючи. А розумний який, а хитрий!

А Денисів кінь, гнідий, був собі такий звичайній кінь. Денис і не шукав нічого іншого в коні, окрім сили тягнути віз. Орест навіть не пробував запрягати Ляльку. По перше: ще був час. По друге: може якраз не треба буде. Поверне додому з коњем, іздитиме верхи й забудеться лихо.

Треба знати, що Орест з малого хлопця пропадав за кіньми. Ще й не вмів говорити якслід, але прийшовши з прогулянки розказував: „ Я гиділя киньки, я гиділя сілю”, – значить, що бачив коники й бачив фіру. А тому „вона” що мав три сестрички й, як і вони, він говорив про себе в жіночому роді. При тому його рожеве личко аж сяяло, чорні очі сміялися, темна чупринка так „ і маяла”. Дівчатка розчісували її і вплітали в неї стрічку.

Годинами стояв при вікні й розглядав рух на вулиці. В той час ще їздили тільки кіньми. Повоzi, вантажні вози, менші воzi, часто „однокінки”, що ними їздили постачальники харчів, отже: пекар, молочар, городовинник і всі решта. Було що бачити на вулиці! Різні коні, різні люди, різні вегікули. А що пригод, а що подій!

Он стоїть при вікні Орко й цілий так і горить від щастя. Був уже трохи старший і вмів говорити й не був уже „вона”, але він. Знечев’я, починає махати руками, цілий підстрибує і, милим хлоп’ячим голоском:

– Кінь, кінь! А фірман наставив яблуко й питає:

– Дати тобі яблуко? А кінь...

Усі три сестри вибухнули сміхом і докінчили:

– кає: дай! Орко трохи зніяковів, але ж зараз повернувся до вікна й найшов собі нового коня, що казав: дай! Для швидкості Орко казав: „кає”. Всі сестри довго потім насміхались і дражнили хлопця: „кінь кає, дай”! Уже й був школярем, але як заносились йому на побрехеньку, він спинявся і поглядав на се-

стер, а вони докінчували його оповідання: „а кінь кає, дай”!

Кілько коней мав він згодом, як зріла уже людина — важко сказати. І кілько клопотів з ними, як їх прогодувати в місті, як підшукати для них працю, щоб це тяжка й щаб, тільки й „парттайм джаб” як тут кажуть, бо в суботу й неділю Орест сам їхав. Не потраплю докладно все описати, хоч Орка я знала дуже добре й нераз слухала про його клопоти з кіньми. І, нераз дражнила його закінчуючи відомим: „кає, дай”!

Так, що змалечку він пропадав за кіньми. Не диво отже, що купив коня — Ляльку, і що пан і кінь були закохані один в одного й розуміли себе взаємно, „як лисі коні”. От, якби не війна, якби не треба їхати далі!

А війна наближувалась. Уже й долітає гук гарматної пальби й земля дрижить. А наші приятелі числили на те, що до Відня вороги не дійдуть. А вони й під Віднем!

Зійшлися приятелі й стали радитись. Хоча Тодірко впевнював, що столиці країни боронитимуть і не допустять ворогів, але Денис Бачко розглядав справи тверезіше й не вірив у ніякий щасливий поворот справ та подій. Вирішили, що треба вибиратися далі. Стали отже пакувати клунки, хто його знає, котрий уже раз.

Їхнє рішення приспішив нежданий упадок Відня. Подія сталася майже продовж ночі. В панічній утечі висипались на дороги люди, хто на чому із чим і як. Багато й пішком. І Орест за пряг свого Ляльку, склав на віз клунки, на них посадив дружину й сина й покинули місто.

Сунули валки військ, що відступали без ладу й порядку, машини, люди, гармати, санітарне й ужиткове знаряддя, усе на переміш. Панічний відступ став ще безраднішим, коли над дорогами появились літаки.

З військовими частинами змішувались цивільні люди з їхніми різнородними вегікулами, клунками, ручними візочками, вантажем на спині. Коли над такою валкою появлялися літаки, паніка збільшувалася, усі й усе йшло в розсипку, припадали до ровів і ям, забігали до придорожніх будинків, розсипались по полях. Кулемети строчили густо, бомби вибухали й вкривали

пилом і чадом живих і повбиваних, усіх змішаних у страшному відступі.

У таку то суматоху попав пан Тодірко. Мав щастя, чи нещастя. Щастя тому, що їхав зараз таки за військом і не мусів сам пробивати собі дорогу. А нещастя, бо з літаків бомбили військо. Лялька держався війська і йшов за іншими кіньми.

Після одного нальоту все пішло в розсипку, настала повна суматоха й хаос. Люди порозбігалися, живі й мертві в ровах, хто де впав. Замість дороги глибокі вирви.

Тодірки мали знову щастя: бомблення перележали в рові під возом. Навіть Ляльці не сталося нічого, хоч він не ховався нікуди. Як годилося військовому коневі, він стояв струнко й тільки на вид і на звук вибухів струшував шкірою на шиї і злегка підстрибував. Він навіть не норовився. Очевидно, не одне бачив у своєму житті.

Було неможливе їхати далі цією дорогою. Треба було об'їздити її полями. Всі бічні дороги заповнило військо. Тодірки знову навантажили клунки, що поспадали з воза, і, взявши віжки в руку, Орест скерував коня праворуч. Може вдасться об'їхати збомблени місця і знову дістатись на дорогу.

— Вйо! — гукнув на коня. Лялька ані не дрогнув.

— Вйо, Лялька! — крикнув.

Лялька повернув голову й поглянув на господаря великими, розумними очима. Господар махнув батіжком, очевидно в повітрі, бо хто посмів би вдарити такого коня? Кінь знову оглянувся і струснув головою. Ані кроку далі!

— Лялька, просив Орест, іди! Ти бачиш, в яке пекло ми попали. Треба якнайшвидше з нього видістatisя. Чого стоїш? То тільки кусок тієї їзди по полі, а там уже знову дорога.

— І військо — додала Ірина.

Було зрозуміло: без війська та ще й без дороги Лялька не збирається йти.

Орест хвилювався, вигукував, махав батогом, навіть засягнув ним коня раз і другий. Бігав то до коня то до воза, підпихав його й старався тягнути, припрягши біля коня.

— Ну, йдем, ну їдемо! Бачиш, я тягну з тобою. Мусимо

їхати, мусимо! Ти ж розумний кінь і знаєш, що мусимо. Гайда!

Кінь дивився на господаря і в його очах був насміх і упір.

— Алеж Лялька, їдь! Алеж Лялька тягни! Ну, чого ти став? Не бачиш, що діється на дорозі? Нам навіть краще з'їхати на поле, менше небезпечно.

Лялька замотав заперечливо головою. Його дрібненько за-плетена грива замаяла. Він прихнув.

— Не йдеш? О, мій Боже, що мені робити, як примусити то-го коня, щоб ішов?!

Він бігав довкруги воза й коня, вимахував кулаками коне-ві під носом, кричав і лаявся і з конем і з жінкою та сином. Цілий спітнілий, червоний, він благав коня, щоб ішов, підносив йому жменю вівса, давав цукру, покликував, підганяв, помагав.

Але кінь тільки заперечливо мотав головою, стріпував гри-вою, тупнув ногою раз і другий і, вкінці, як йому набридла люд-ська настирливість, мотнув упряж і дишель і господаря і перекинув віз. Ірина скрикнула, клунки посыпались до рова, а Ляль-ка стояв побіч та гордовито й вперто дивився на господаря.

* * *

Люди, клунки, візки, вози, тварини усі бігли й їхали пада-ли, заверталися, розбігалися. Дороги поруйновані, розбиті, су-матоха й паніка скрізь.

Позаду заграви пожарів, гук гарматнього вогню і гудіння літаків та вибухи бомб.

Серед того перекинутий віз, висипані книжки, жінка й син безрадно біля них. Орест із батогом у руці говорив з конем, а кінь... не казав нічого, лише мотав головою, бив хвостом, копав копитами. Разом вони становили смішну групу й, хоча людям не було до сміху, неодин засміявся, або пристанув і щось радив візникovi.

У такій ситуації побачив його Денис, що припізнівся і те-пер якраз збирався об'їхати пошкоджену дорогу. Його Гнідий зійшов з дороги й послушний віжкам, подався на поле.

Обидва приятелі знову склали раду й знову щось вирішили. Пробували обидва разом пхати віз, або один пхав, другий тяг-гнув. Лялька ані з місця. Гнідий дивився на комедію і, якби

вмів сміягтися, напевно реготався б / а є така поговірка „кінь сміявся б/. Вкінці справу розв'язав сам Лялька: він повернувся головою до протилежного напряму, як мав їхати й преспокійно став навертати віз. Навіть ждав терпеливо, щоб господар навантажив клунки, навіть погодився з тим, що й люди посідали на воза. Помалу зачав іти.

Дороги вже опустіли, ними йшли ворожі віddіli. Сутеніло Лялька біг, прихав, помахував хвостом, потрясав гривою. Вони верталися до Лінць.

Так Тодірки залишилися під большевиками.

Коли вони повернулися до свого дотеперішнього житла, в ньому вже й закватирився майор Микола Іванович Федоренко. Був сам і зайняв одну кімнату та не противився, щоб Тодірки зайняли решту кімнат. І не питав відкіля і хто. Військовики, люди згідливі й вони не вмішувалися до справ людности. Радий з передишкі в боєвих діях, він бажав відпочинку й був задоволений, що дружина Ореста Володимировича й йому хотіла потрохи допомогти в хатніх справах. Всі разом були задоволені: майор, що приютився між українцями, німецької мови не знав, Тодірки, що вирвалися з хаосу безладної втечі й безвиглядної поведінки коня, і Лялька, якому все те зовсім не було до вподоби. Він найбільше. Вернувся до своєї стайні й всілякі мандрівки по розбитих дорогах були поза ним. Але, якби він дійсно розумів людську мову, не був би такий задоволений і без журний. До нього говорив господар, зайдовши в стайню:

— Бачиш, що ти наробыв? Ми назад тут, відкіля вийшли. Ale ти помиляєшся, коли думаєш, що через твій упір ми залишмося під большевиками. Я сказав: Ніколи! I ти повинен був розуміти, що раз клунки на возі, то треба їхати. Ale ти примховатий як розпещена жінка.

Лялька, що поїв, попив і відпочив по трудах, вибачив господареві його нечесність у дорозі та його неоправдані вимоги. Повернув голову від жолоба й розумно поглядав на господаря. М'якими, рухливими губами брав його за руку так наче б хотів його поцілувати. Навіть заіржав злегенька.

Орест, що ціле життя любив коней, тепер теж забув коневі

примхи, поплескав його по гладкій, стрункій шиї та вклав йому в губи кусок цукру. Лялька хрупав його й в його очах була насолода й задоволення.

— Ну, добре. Але тепер мусимо щось придумати. Тут не залишимось. Але як їхати через боеву лінію та ще й з тобою, ти, бісів сину?

Невідомо, чи Лялька збирався думати в цьому складному ділі та допомогти господареві. Врешті між ними обидвома: господарем і конем настала згода, а то найважніше. Далі якось то буде.

* * *

Як було далі, розкажу вам нашвидко й коротко. Не буду вас нудити довгими оповіданнями про життя людей під новою владою, про воєнну розруху й все те, що діялося зараз за боєвою лінією. Воно й не належить до історії Ляльки. Щоб не діялось, він стояв спокійно в стайні, бо господар не насміловався їздити на ньому серед чужих військовиків.

Знову майор Федоренко, людина наскрізь чесна й згідлива, заприязнився не лиш з господарями, але й з їхнім конем. То він став їздити на ньому, та ще дбати для нього про їжу. І став чистити його й стайню. Щіткуючи коня говорив до нього:

— Ти й справді є Лялька! Добре назвали тебе господарі. Справжня лялька. Але ти скажи мені, як я міг би дістати тебе? Купити? Вкрасти? Випросити? Чи таки нам ждати, що далі трапиться? Бо війна — війною!

Мені не здається, наче б Лялька щось порадив майорові. Поклав він голову на його плече й час від часу ласкотав губами його вухо. Лялька теж полюбив майора. Може більше як Ореста, бо то військовик. А Лялька військовий кінь, привичний до військових людей і дій.

Швидко після цього Федоренко зайшов до Тодірків і між ними завелась дружня розмова. Вони бо, вспіli здружити. Як не як, обидва вони українці, хоч з інших областей і з під іншого режиму. І вже знову Микола Іванович про невдалу спробу втечі Тодірка й його клопоти з конем. Чоловіки люблять говорити про псів і коней, так як жінки, про чоловіків і домашніх працівниць.

Так от, обидва вони: Тодірко й Федоренко закурили й Микола Іванович говорив:

— Слухайте, Оресте Володимировичу, не перший раз чув я нині про ваші зусилля видобутись відсіля та податися на Захід.

Орест збентежився. Очевидно, хтось цікавиться ним і вже доніс на нього новій владі. Невже Зільберман, до якого він звернувся в цій справі? Поглянув із запитом на майора.

— Советська влада знає все. Ще заки ми тут прийшли, знали ми всіх громадян та хто чим диш. І про вас знаємо теж: людина ви з Західної України, до нашої влади ставитесь погано й, щоправда, під ногами вам гарячє. Ще поки тут ми, військо, пів біди. До людності ми не вмішуємось. Але, от, як прийде цивільна влада, а з нею всесильне НКВД, не одному буде не з медом...

Тодірко захвилювався, раз блід на обличчі, то знову червонів. Він думав, що приховаеться під чужим документом — німця із Шлеську — і німецькою мовою. А тут, як видно...

Заходив по хаті й ціле положення видалось йому може й грізніше, як було, на ділі. А воно було таке по нутру Федоренкові.

— Слухайте, я можу вам допомогти, — приступав він до діла. Якби не було: ми обидва українці. По жидах ви не ходіть, вони погрузять вас зовсім.

— Ви мені? — здивувався Орест. Невже ви хотіли б?

— От, чому б не хотіти? Людина ви добра, я пізнав вас. А раз вам не довподоби життя під нашою владою... Врешті, наші і там вас найдуть. Та, коли хочете вимандрувати відсіля, воно інколи краще не залишатись на місці, де вас і про вас знають.

Так говорили земляки. Але не переповідатиму цілої розмови й, може, навіть декілька їх. Тут тільки про вислід їх.

До кількох днів Тодірко дістав документи для себе й сім'ї, не важне, дійсні чи підроблені, та на прізвище Детлефа Мюлера, в яких був для нього й сім'ї дозвіл їхати до Вестфалії — це вже на французькій границі. Найшлись навіть виказки, що жив там до війни й на тій основі вертався тепер у своєси, евакуйований з приводу воєнних подій. До документів були теж долучені кви-

тки для всіх їх Тодірків на залізницю. Не було однак, ні документів, ні квитка для Ляльки...

— Не знаю навіть, як вам дякувати, Миколо Івановичу, — радів Тодірко. Ви повелись супроти мене як рідний, як найліпший друг. Як мені віддячитись вам?

— О, це дрібниця! Знаєте, війна й всім нам може різне трапитись. Їдьте ж і влаштовуйтесь як вам удасться. Та совєтській владі на очі вже не показуйтесь. Хтось міг би знати, як ви видістались відсіля та ще й відтіля — Федоренко показав на Схід.

— Ні, ні! Грошей мені не давайте, мені їх не треба. Але, он що: вам все одно треба залишити коня. Далеко він вас не повіз би й знову вийшла б халепа. Кінь він гарний, але воєнний. Тож скажу вам: дайте ви мені його. Ви собі поїдете залізницею, а я собі їздитиму вашим Лялькою. Хороший кінь! I припав мені до вподоби.

Тодіркова радість трохи пригасла. Він ані не думав, що прийдеться йому розістатися з любим конем. Але, не проміняти долі, а може й життя свого й сім'ї за коня!

* * *

Коли вже Тодірки від'їхали, а на залізничний двірець відвіз їх сам Федоренко та ще й підождав, щоб позід рушив, — Микола Іванович вернувся до хати.

— Харашо! I як харашо! — говорив до себе й до опустошілості хати. Придбав житло та ще й обладнане. Швидко приїде моя дружина з дітьми. Буде їм де жити. Зайшов до стайні, поплескав Ляльку по шиї, дав йому кусок цукру й говорив:

— Тепер ти вже мій. Уже твій господар подався кудись і не вернеться. А, ми, брат, заживемо, от заживемо! Германців побили, війна закінчилася. Швидко й ми повернемось в Україну. А там, браток, степ, степ! Трави коневі по черево, місцями такі, що вершник у них сховався б.

Чи не ввижався Федоренкові міт степу, ще з козацьких часів? Мабуть забув і про колективізацію...

Вивів коня із стайні, скочив у стремена й поїхав по вулиці. Чорнобокий красень — чоловік і кінь під ним! Лялька не кінь!

ЧІКО, КИЙОК І Я

В нього велика паща, клапаті вуха, він увесь бронзовий з білими цятками. Очі десь глибоко в лобі, підбіглі кров'ю. Його господар каже, що йому хтось раз дав отрути, і він був дуже хворий, і його очі з тої пори, як у старої баби.

Чіко – пес завідувача човнами на маленькому острові фльоридського архіпелагу. Клаповухий, гладкошерстий великий сетер. Чік – дивний пес. Він не говорить. Він мовчазний і байдужий. Не лащиться і не цікавиться людьми. Чи, власне, здається, що не цікавиться. Зустрівши вранці, він не виказує радості, як це роблять інші псі, що крутять хвостом, підстрибують, прилизуються та примилюються. Чіко мовчить і йде за мною поволі, потяжко. Так покидаємо острів і йдемо в мандрівку. Широкою дорогою, що веде з Маямі до Ki – Вест, – понад острови й моря, мостами. Між Мексиканською затокою і Атлантиком розсипані грудки землі. Їх набрали на нитку дороги й мостів і зробили з них разок намиста, накинений на синяву океану й аквамарин затоки.

Обабіч дороги кущі мангровій, і крізь їхню сітку аквамаринна даль водяної гладі. І по дорозі авта.

Ми: Чіко, кийок з пальмової гілки й я, мандруємо тонкою стежкою й шукаємо чогось, що, здається, згубили колись. А, може, воно тільки снилося нам. Тобто мені. Про далекі землі, що виринули з моря. Оце бо коралеві рифи, велетенські маси живих колись істот, що з них постала цілина. Вони погинули, їх залило вално та глей, і море виписало історію землі на їхньому цвінтарищі. Каміння, м'який вапняк і кремінь, витискані скам'янілими мушлями, писані взорами, дірковані й мережані тваринами й рослинами, що жили колись у морі. Історію землі й моря розказують вони. Земля ця страшно молода й неготова. Вона постала вчора й постає на очах. Родиться з моря. Воно

висипає вапно й пісок, трави й насіння, різний тваринний і рослинний дріб і відпадок. Мангровій бродять по ньому на своїх триніжках – надводних коріннях і заселують воду. Коли ж океан відчалює, між мангровіями залишаються білі трясовиська – тісто, що з нього сонце випікає цілину.

Але Чіка вся ця справа не цікавить. Поперше – він пес. А потім: він тут родився і виріс, і йому начебто все байдуже. Він бушує поміж кущами, нюшить голосно й порпастеться в землі й у морському дні. Але я ще не бачила, щоб він щось випорпав чи зловив. Я сідаю на камені над морем і дивлюсь на його гладь і в його даль. Чіко бродить при березі, порпастеться, але нічого не ловить і не плаває. А там неподалік гойдаються пелікані. Одні мають білі шапки на головах і жовтаво – білу шию і чорний живіт. Інші – чорні з білим животом. Є і зовсім білі – онраса фльоридського побережжя і Еверглейських трясовиськ. Раз, єдиний раз я чула, як Чіко гавкав на одного з них, що наблизився надто до берега. Але ловити не збирався. Może, з досвіду знов, що це даремна погоня, а може тому, що тяжкий, незручний, не плаває – коротко, не ловецький він пес.

Інколи Чіко вилазить з води, підходить до мене й дивиться пильно своїми жовтявими очима. Ніби хоче спитати, чи не підемо далі, або сказати, що тут – нічого цікавого. Коли ж я не рухаюся, Чіко сідає мовчки біля мене. Раз тільки він полизав мое праве вухо, і ми з'їли наспіл банана. Інколи я говорю до нього. Але він не відповідає, як інші пси це роблять, тільки дивиться на мене жовтими очима старої баби. Але повернувшись додому – це малий: котедж на Собачому Остріві, що я винаймаю на декілька днів, – Чіко лягає біля моєї хати й чекає. Час від часу прокидається і дивиться на мене. Я бо лежу на цятці землі, що пливе між океаном і затокою, та гріюся на сонці. Деесь є січень і Різдво. Але тут цвітуть гібіски, і кокосові пальми, що їх кілька на острові, ростуть і зріють великих волокнистих горіхів.

Чого чекає Чіко? Щоб я покінчилася грітися і щоб ми знову пішли в помандрівку? Так, він оживлюється, як я встаю, а коли я зникаю в хаті, щоб одягнутися, сидить під дверима й скаву-

чить стиха. Крізь сітку дверей переконую його, що мушу зібратаєся, та ще й узяти один банан для нас і кусок кокосового горіха.

Потім знову мандруємо. Він порпається і шукає чогось, і я теж шукаю на землі й морі — нічого.

Так ми здружили обое: Чіко і я. Інколи я питаю в нього, що скаже його господар на те, що він цілий час поза хатою. І дорікаю йому, що він невірний. Але він не відповідає. Йому байдуже до всього. Навіть не знаю, чи й коли єсть.

Ми йдемо по острові в напрямі басейну, де лавочки й проходжуються гості. На хвилину я втратила Чіка. Я й кийок самі. Здалеку я побачила, що Чіко знайомиться з малою дівчинкою. Такою з рожевою стрічкою в ясному волоссі. Але ж зараз він надійшов і на знак каяття полизав мені руку. Наче б просив вибачення. Добре мати пса. Хоч би пса.

І ми знову помандрували.

* * *

Неймовірно, яка мала іскорка — життя! Оце все, з чого побудована ця земля, жило недавно. Недавно? Може мільйони літ тому, а може, дні чи жмуток їх.

Чікове життя висіло на волоску. Незрозуміло: чого це він бігає з одної сторони дороги на другу? Адже ж по обох сторонах те саме, і ніде він не знаходить нічого. І не помогає, коли я перейду до нього на другий бік дороги. Чіко все одно бігатиме з одного боку на другий. Дорогою — рівним асфальтом мчать авта. Дурний пес! А ще гірше я зробила: бачачи, що він намірився перебігати дорогу, я покликала його — над'їздilo авто! Пробіг перед першим і — потрапив під друге. У мене завмер віддих і серце наче б стримало свій біг. Хвилина — і в мене майнула думка, щоб побігти рятувати!

Наглий склегіт коліс — авто здержалося з повного розгону й Чіка відкинуло на бік!

Заки я змогла перевести дух — Чіко підвівся на всі чотири ноги й подивився на мене своїми спокійними, холодними, жовтими очима.

Я клячала край дороги, пригортала його велику, клаповуху голову й питала:

— Чіко, дорогий, Чіко! Невже ти ще живий? І чи нічого не сталося тобі?

І ми підвелися і пішли й Чіко тільки злегка налягав на ліву, задню ногу. Але ми вернулися додому, і зараз таки він десь зник і я ні бачила його навіть між людьми. І я з журбою думала про нього.

Вранці я одягнула штанці й гумові капці й пішла бродити побережжям. Там він віднайшов мене, на мою і його радість. І ми бродили, і він шукав чогось у воді, і я радувалася життю морського дна.

Яке воно багате, яке різноманітне!

Кожен камінь має на собі чи довкола себе стільки життя! На ньому краби й різні раки побудували собі свої вежечки мушлі й скойки. Все дно поросле коралями. Але не думайте, що тамтиша й пармонія. Там зажерлива боротьба, там повно небезпек. Оце скойка. Наче подвійний вахляр, прикріплений до дна. Обидві половині ледве відхилені. Хтось сидить і чатує. За найлегшим дотиком замикається. Не тільки вона. Кожний тут чатує. Непорушно, вперто грізно.

Коралі. Тверді, наче з порцеляни. Здається, там уже немає нічого. Відломіть гілку й ви побачите, що вона має отвір, що зчиняється і відчиняється і виділює слизь. Значить — це твердиня і в цій твердині — державі живуть і чатують тварини.

Під каменем, морські їжачки. Майже під кожним по кілька. Вінець бордових кілець хвилює довкола отвору. Він теж чатує. Помаранчева зоря. Наче з порцеляни. Не хочеться вірити, що жива. Проте: відірвіть її від морського дна — держиться міцно — і побачите, що рамена корчаться і пружаться, і губа відчиняється і зчиняється. Група рожевих поліпів росте собі невинно, наче рослини. Торкніть одного, і він швидко скорочить рамена й закриє ними отвір. Сафірові, прозорі міхурці прикріплені до дна. Вони з галярети, як медузи. Здовж міхурця покручений провід. Що єсть така галярета? Вона, велика кількість тих сафірових галярет, додає синяви до кольору води. І риби. Вели-

кі срібно — сині кінги. І багато синіх тварин, чи рослин.

Здається, що це цегла. Яскраво — цегляного кольору. Але вся рапата. Пригляньтеся: це величезна колонія тварин, з маленькими отворами. На дні лежать хлібини. Круглі, наче гумові. Присипані піском. Це губки. Ви знаєте їх тільки як елястиично м'яку губку — скелет отої хлібини, що на морському дні чатувала на здобич.

Під каменем чатує восьмериця. Велике, непорушне, водяно — холодне око і жмуток рамен: так собі, мають у воді. Але чогось їх виминає кожне живе. Навіть рибам, отим золотистим і чорним, краще виминати ці зрадливі рамена. Не боїться тільки мій кийок: сміливо влазить поміж рамена, і вони лакомо оплітають його. Хвилину рамена чи їх власник „думають” і прослідують. Очевидно, добича ні до чого: рамена розхилюються і випускають в'язня. Кийок і я усміхаемось одне до одного й йдемо далі відкривати підводний світ. І Чіко з нами. Бродить і порпаеться на дні. Дурний Чіко.

Ні завтра, ані післязавтра Чіко не приходить. Мандруємо удвох із ціпком, йдемо прибережними мангровіями, сидимо на дуні коло пташок, дивимось на сонце, наче золота помаранча, тоне в океані, і малі „zendпайперс” — сіруваті пташки, перестають бігати по піщаному побережжі. І великий сум і пустка вечора западає над водними топіллями, і я вертаюся на острів шукати Чіка.

Завідувач лодками випорожнює сітки. З одної висипав до клітки, спущеної у воду, шримп. Виглядають, як рожеві, чи маленькі черв'яки. Мають великі очі й багато ніг. Ніби їх вилупив із шкіри. Потім господар бере на руку малу рибку, повертає її спиною і злегка надавлює на боки. Рибка надувается, білий живіт круглішає, і вкінці з рибки робиться велика куля з маленькою губкою і хвостиком на обох протилежних боках.

Чіко? О, нічого турбуватися, він здоров. Ні, випадок з автором йому не пошкодив — каже господар. Але Чіко має велику слабість до дітей. Оце приїхали гості з дітьми, і Чіко цілий день не відступає дітей.

Так. На піску граються діти й Чіко з ними. Такий холодний

завжди й поважний, тепер він грається із дітьми, як мале цуценя. Рожева ленточка танцює між золотими кучериками, і Чіко підстрибує, щоб лизнути дівчинці личко.

На мене дивиться байдуже. Ніякого привіту, ніякої радості. Коли я його покликала, підійшов і понюхав ногу та лизнув її. Але коли я говорила йому про його зрадливість, мовчав і дивився з-під лоба своїми жовтими очима.

* * *

Вранці – ніжне скавучання під дверима. Я вийшла надвір, і краплі дощу, що пролетів над ранком, кришталиками мінилися на гібісках. І я говорила до Чіка:

– Так, діти поїхали вже, і ти вернувся до мене, ти, зрадник! І тепер, очевидно, хочеш іти на прогулянку?

Він мотав задом, тряс вухами й тішився. Перший раз від часу нашого знайомства. І старався лизнути мене.

– Так, тобі ліпше грatisя з дітиськами, ніж зо мною ходити по нетрях і бродити по воді. Ех, ти!

Але він примилувався і прилизувався, і я поплескала його по голові й просила підождати – зараз підемо.

Потім ще два дні ми всі троє: Чіко, ціпок і я, мандрували мовчки й майже незалежно один від одного. І ще було сонце, аквамарин морів і життя та смерть у відвічній гармонії.

* * *

Аж прийшов день мого від'їзду. Чіко лежав у хаті й очима, що розуміли ситуацію, дивився на порозкидані речі. Коли вони опинилися в валізці, він підвівся, вийшов з хати, не оглядаючись, і попрямував між людей. Він зрозумів, що треба буде собі підшукати нового товариша.

Але кийок я віднесла на дюну пташок і застромила в кущ мангровії, і казала, щоб чекав мене. Може, колись, гнана тугою за морем і сонцем, за квітучими гібісками, повернуся до нього.

ДВІ КОЛОДИ

Великі простори Евергледс у Південній Флориді, це розлогі мокравини, порослі джунглями. Тропічні чи субтропічні дерева й кущі становлять гушавину. Вона непролазна для людини, бо в основному це вода з багонним підкладом. Тільки канали, що прорізують цю мокравину дозволяють плавбу човнами. Кілька доріг, що побудувала людина є засобом комунікації, транспорту й туристичного руху.

В цій то, майже тропічній частині фльоридського півострову мангрови сплющаються на підводному корінні й стовбурах і в основному становлять підшиття джунглів. Понад них вистрілюють високі дерева, кипариси, пальми, лаврові дерева й кущі та багато інших тропічних рослин. Для них, як і для тварин, тут природний терен життя. Багато тварин живе тут постійно, находячи в густо заселеній воді багато поживу. В чарагнику живе безліч вужів і гадин, малих гризунів і різних ссавців. Бродять і співають птахи й викрикують і вигукують у гущі.

Для інших, очевидно птахів, це часовий терен перебування. Вони прилітають з Півночі й зимують тут. Немає бо тут зими, сонце світить і вирощує та зріє постійно рослин і тварин.

Усі вони знають безжалісний закон природи: з'їм тебе, або ти мене! Поїдають один одного, стільки, скільки треба для запокоення голоду, але й понад те, дехто вбиває, для самої розкоші вбивання.

Щоб зберігати тварин перед діянням цього закону, людина розвела догляд над ними. Вона найгрізніший убивець із усіх - людина сама. Лови - пристрасть людини. Колись вона мусила ловити й убивати, бо дичина була єдиним її харчем. Але тепер, коли людина сама вирощує доволі харчів, цього вона не потребує. Лови стали для неї розвагою, спортом. Так часто вона ловить риб і викидає їх назад до води. Правда, там негайно хтось

пожирає їх, так що вони даремно не пропадають. Але рибами ми мало турбуємось. Моря – океани заселені ними так густо, що немає убитку, навіть після видатних ловів. Та великі водні ссавці і неодин рід птахів вигинули, або вигибають, і з них залишились тільки де-не-де, так би мовити показові примірники. Так от лисий орел, що став державним птахом Америки, майже вигинув. Те саме буйволи – головний засіб м'яса для індіян. таких є немало. Для їхнього збереження людина встановила парки й заповідники. В них спокійно живуть звірі й іх не вільно стріляти, хіба, що встановлено для цього пору. Туристи мусять придержуватися правил, що їх дають їм при в'їзді до парку. Звірів тут годують і розселяють, залежно від їхньої привички. Але в більшості вони користуються природним способом життя і для цього й служать оці парки.

Таким парком є болота Евергледс. Туди прилітають з півночі перелетні птахи. Але ж багато птахів веде тут постійне життя, як от пелікан, білий ібіс – відміна бузька, на ділі єдиний бузько Північної Америки. Деяких із звірів людина годує на спеціальних фармах, чи то для продажу, чи розваги туристів, що, очевидно платять вступ, щоб побачити не лиш звірів, але й штуки, що їх вони виконують. Така є фарма мавп і фарма папуг в Евергледс. Є там теж фарма гадин, але вона годує отрутих гадин і використовує їх для збирання іді, для вжитку в медицині.

Ви оглянули всі ці фарми, мандруючи або своїм автом, або як я, – туристичними автобусами. Вас кортить ще побачити щось екзотичне, чого немає ніде інде: крокодилів. Ви читали так багато оповідань про них, ѿ бачили в кіні крокодилів годованих людським м'ясом у старовину, ви пригадуєте собі неодне, що читали про страхіття вод – багон Нілю, Амазонки, рік тропічної Африки. Як добре, що в морях і ріках Америки їх немає! Доволі страху перед акулами.

– Пані Й панове – заповідає провідник. Тепер їдемо до алігаторів.

– Овва, каже пані – я теж маю малого алігаторика. Їх можна скрізь дістати.

— Але, може, він не такий великий як у природі... сумнівається сусід.

Пані розказує про звички свого „Алі”, і що він єсть і що вміє. Дуже хитрий звір, виходить. Ми розглядаємо хащі, що покрили чорну воду обабіч дороги. Може якраз тут і живуть алігатори?

Автобус спиняється перед будинком Товариства Одіон. Невже в ньому живуть крокодилі? Он виходить один, вусатий і грізно липає очима з-під широкого капелюха без кольору. Ах, значить, то не алігатор, тільки один з персоналу, що доглядають парк.

Він розміщує нас у човнах. Ними поїдемо в глиб багон.

Човни пливуть смугами чорної води, що прорізують хащі й ліс. На берегах рибалять великі чаплі, бурі черепахи зістрибують у воду. Нагадує наше Полісся. На деревах різноманітні птахи. Човни запливають у рукав одної річки. Тут і східці. Ми вилазимо на поміст і, як звичайно туристи, питаемо: чи не можемо з човнів оглядати те, що покажуть нам з містка? Але провідник не відказує. Може образила його наша настирлива допитливість.

В цьому місці поширюється річка. Постала така невеличка „калабаня”. На берегах поросла джунглею, мертві хащі, гілля і гнилі стовбури в прибережній воді. Поперек плеса дві чорні колоди. Звичайна тут картина.

— Пані й панове — говорить провідник. Ми не радо бачимо, як туристи годують наших звірів. З них хіба вийнятком є алігатор. Той, що не з'їв би, не зазнає шкоди, навіть від такого шкідливого харчу, як людський.

— А ми, бідні їмо його й якось ще не вигинули — жартує молода панночка в коротких штанях з розвіяним волоссям.

— Але де ті ваші алігатори?

— Не бачите їх — запитує провідник. Кідає здорову жердку, що мабуть для того лежить на березі.

Жердка потрапляє в колоду. За часок виринає передній її кінець, що був під водою. Він звужений і закінчений наче дэйбом.

Щось ворохнулося повище нього. Піднеслась повіка й появилося з-під неї око. Вичікуюче й ліниво — вперто слідкує за людьми, що на містку. Вигукують:

— Алігатор, алігатор!

І спраді, це алігатор! Властивим цим плавунам способом він лежить непорушно й чекає. Панночка кидає сендвіча. Чорна колода підносить горішню покришку свого „носа”. Появляється червоне нутро пащі й ряди гострих зубів. Клац — уловив сендвіча й клапнув пащею. Очі ще далі вп'ялені в людей, що на містку. Він хіба не надіється, що когось йому кинуть проковтнути. Ті часи давно минули!

Прогульковці фотографують. В тому часі прокидається і друга колода; махнула хвостом. Люди сміються.

— Кажуть: крокодила штовхни в ніс, а він за рік махне хвостом.

Так воно не є. Якби й справді були такі лініви, не були б такі хижі й грізні. Коли в них пора на лови, вони оживлюються і стаються дуже небезпечні. Все таки я не вірю, що це справжні крокодили — каже пан у білому з червоною шапочкою на

голові. — Ви привезли їх, мабуть з Середугої або Південної Америки, де вони живуть здовж побережжя і держите на показ туристам. Вони й тресовані, як видно, і певно заздалегідь знають, коли приїдуть гости й привезуть щось смачне.

Провідник поправляє капелюха, в посмішці показує зуби, трохи похожі на крокодилеві.

— Ви трохи праві: крокодилів у нас немає. Те що тут, — алігатори. Крокодилів як і більшість алігаторів, винищили люди. Чому, пояснить вам пара черевиків оцієї пані са її торбинка. Вони зі шкіри цього звір’я. Вистане вам сказати, що в 1929 році ще збиралося в Флориді сотні тисяч шкір. З 1929 по 1943 рік змаліла ця цифра з майже 200.000 річно на менше як 7.000. Якби ще й з тих сімох тисячів, для приемності пань, зідрено шкіру, не було б їх зовсім у наших багнах. На щастя в 1944 році взяли їх під охорону й всні стали частково відроджуватись. Але тепер знову, пані, як оця в білих шкарпеточках, кохаються

в них, як у своїх песиках і гадують їх для приємності в своїх акваріях.

— То вони відсіля — дивується власниця Алі. А мені сказав продавець, що вони з Південної Америки.

— Він сказав правду. Замість наших алігаторів, ми спроваджуємо для наших пань кайманів. Вони зовсім похожі на оцих, наших алігаторів. Навіть веселіше дивляться їхні витрішкуваті, розумні очі, відгороджені одне від одного кістковим гребенем.

Прогульковці натішилися справжніми крокодилами, фотографували їх досхочу. Шкода, що не можна було показатися верхи на них, або любовно притуленими. От були б знімки!

Дві колоди зрозуміли, що вже більше нічого не дістануть і, заплющивши очі, задрімали.

Шелестіла джунглья і хлюпотіли чорні води в протоках.

Човни прибивали до пристані біля будинку Національного Товариства Одібон.

Г О Л У Б К А

— Ні, того вже забагато! — вигукували сусіди. Ті вправи на скрипці можуть убити слона, не так людину. Гело, Олга, гело!

Гра на скрипці трохи припинилася.

Гело, гело! — чуєте, киньте ви ту скажену гру! Ми вже не можемо витримати!

Гра почалася знову. Посипались акорди, заплакали ключі, застогнали...

Сусіди били об двері й кричали. Намагались дістатися до кімнати. Оля грала й вже не слухала, як копають і б'ють об двері. Джов підпер двері своїм сильним плечем і вони скрипнули й зіскочили із замку. Сусіди вдерлися в хату. Серед ній стояла жінка із скрипкою і вела смичком по струнах. Перед нею пульпіт з нотами. Грала...

— Чуєте ви, — кричав Джов. Ми вже не можемо витримати! Ви можете довести до скаженини мертвого. Беріть свою скрипку й забирайтесь з хати! І то зараз! Куди хочете, хоч би на вулицю!

Він наблизився до Олі. Вона кинула скрипку на ліжко й вхопила стільця.

— Слухайте! Як зараз і то в тій хвилині не винесетеся з хати, з моєї хати, вб'ю вас! Присягаю! — Оля замахнулась стільцем. Очі жевріли. В них горів блакитний вогонь. Джов по zadкував за двері. Оля затріснула їх із лоскотом. І знову взяла до рук скрипку:

Поліція, зізнання сусідів: Оля боронилася як скажена. Її винесли три поліцисти й зачинили в автоповоїці. Пригортала до себе скрипку. На станції Оля вела себе як дика кітка: кусала й плювала, копала. Її відставили до дому для умово хворих.

* * *

Оля була згідлива й спокійна. Бобре, погоджується залишитись тут. Хай буде тут, хай буде навіть у менажерії. Під одною умовою: що дозволять грati на скрипці й вправляти свій голос. Оля розказувала свою довгу й сумну історію. Азію та Європу пройшла із скрипкою в руці. І ніхто не заборонював їй грati й співати. Аж тут.

З діягнозою „маніяк”, залишили Олю в лікарні. Спільна кімната з іншими жінками, що не були тяжко хворі. Мали теж якусь манію. Найчастіше переслідування, ворожості до всіх. Оля теж ненавиділа всіх. Почавши від кіргізів, калмиків і НКВД – стів, до грузинів і своїх – українців. Свого колишнього чоловіка, його любовницю. І через неї заслаця і Казахстан.

Оля любила скрипку і казахських дітей і степ. Могла вправляти на просторі й під вітром-суховієм. Ходила від аулу до аулу й грава. Їй давали за те харчі, а вона вчила казахських дітей. Була як ясний ангел: золотоволоса, синьоока, тепла усмішка на рожевому обличчі. Кусала, копала й гризла чоловіків, що наблизувалися до неї. Ненавиділа їх, так як свого чоловіка.

Спершу лікування. Лежала, її обслуговували, давали заспокійливі ліки. Спала багато. День і ніч. Перший раз від десятка років Оля знайшла спокійну пристань.

Дім для божевільних.

Могли випустити її на волю. Але Оля не мала нікого, хто зайнявся б нею і приютив її. Продовж десятюх років побути тут, у надморському славетному місті й туристичному та розваговому центрі Оля працювала як прибиральниця у гостинницях. Зміняла працю: не піддавалася зазіханням і напастям чоловіків. Викидали її наставники, проганяли працедавці. Проклін краси гнався за нею – недоступної і гордовитої. Старілася. І її голос блід і рука дрижала, потягаючи смичком по струнах скрипки. Вірила, що відзискає голос у теплому кліматі, що набере вправи у грі на скрипці.

Прецінь грава в оркестрах, прецінь співала в операх. У харківській і львівській і на засланні в Уральську й на Кавказі. І мусить добитися знову свого місця в світі. В музиці.

Жила в малому дешевому готелі. Дозволили їй вправляти на скрипці. Після праці йшла на дах. Біля комина пульпіт, на ньому ноти. Якийсь ласкавий робітник провів електричні дроти до комина. Внизу прибивав чорними валами океан. По ньому бігли білі гребені й з шумом вистрибували на пісок.

Оля грала. З нічної теміні виринав пригорблений чоловік. Простер полі широкої чорної пелерини й вперто дивився на ученицю. Він навіть не збирався допомагати їй, ані поправляти. То був Бетовен. Зовсім глухий. Але музика пробігала здовж його нервів і стояла на очах. Йому клялася Оля, що як довго житиме, не покине мрії і не дасть замовкнути голосові скрипки, ані свого горла.

В божевільні Олю приділили до швальні. Там направляла старі ганчірки. Але дозволили їй вправляти у пральні. Там у кутку стояв її пульпіт. Скрипку приносила з собою і грала та поринала в музику. І забувала світ. Тепер він віддалився від неї і зник як ті хвилі, що відплывли в даль океану.

Зник примус заробляти на життя. І, граючи, ладнати з людьми. Її життя тут ставало щораз краще. Вона співала під час богослужень, їй як її не було, священик питав: де Олга? Без неї немає богослужби. – Вона грала й співала на всіляких імпрезах, що їх не бракує в лікарні. Їй приділили акомпаніатора, п'яніста. Пополудні Оля була вільна від напрavi ганчірок і грала.

Вона набула приятелів. Головно жінок із шпитального персоналу. Вони старалися зробити її життя найкращим. Вона ширіла довкруги себе заздрість і ненависть жінок, таких як вона. Тих, що їм, як Слі бракувало щось чи чогось. Чи, може, когось?

* * *

Десь з-над океану гнався гураган. Ніс височезні хвилі й жбуруляв їх на суходіл. Якби мав його залити й дати проглинуть океанові. Ламав пальми, що лягали неначе патички, висипані з коробки. Зривав дахи, бурив доми.

В лікарні було поготівля, хоч лежала вона оподалік від океану. Хто знає, що може зробити гураган?

Позакутувані жінки сиділи на стільцях і на підлозі, де по-

пало. Коли вдаряв новий шквал, хтось із них реготався спазматично або діставав атаку гістеричного плачу. Ховали обличчя в хустки, щоб не бачити блискавок.

Оля грала Першу симфонію. Понад людьми й гураганом ясніло її одуховлене обличчя. Божевільні затикали вуха, кричали, поривалися втікати й сідали знову й, хитаючи головами, вили. Як стадо мавп.

Гураган пігнався в безвісті океану, що з них народився.

Вранці вийшли хворі на звичайну прогулянку до парку. Парами, як ченіні діти – школярі. Всі в зелених піжамах є білі смуги. З переду й позаду „няня”. Йшли доріжками засипаними листям та гілками, що їх обтрусив вчорашній гураган. Оля нашла пташинку. Лежала розпластана на стежці. Замість правого ока кривава рана. Зламане крильце. Оля взяла голубку з собою.

Якби не те, що до неї ставилися з увагою і пошаною, були б не дозволили їй доглядати хворе пташенятко. По її стороні стояли, як завжди, суспільні працівниці. Пані Пю знала Оліну історію і любила її гру. Брала її нераз з собою, і вона грала з її зятем. Тепер вона вставилась за неї і її пташку. Хірург поклав крильце на шину, очний лікар приписав краплі. Оля стала лікувати свою голубку. І годувати її. Була вона дуже молоденька, ще не готова до самостійного життя. Якби не те, що вирятувала її людина, були б задзвобали її інші голуби, що гніздилися в парку, або з'їв би кіт.

Оліне життя дістало тепло й радість залила його. То була її доня, то була Воркуночка.

* * *

– Олга – говорила пані Мюлер, заступниця наставниці відділу для майже нормальних жінок – на тебе нарікають хворі, що живуть з тобою в кімнаті.

Оля насторожилася: – Певно, вони заздрять мені всього: чим я є, що роблю, ненавидять мене за музику й за те, як до мене ставиться управа лікарні.

– Ні, ні, Олга, будь розумна. Ти завжди й всюди бачиш ворогів. Так воно не є. Але вони праві: ти живеш із своєю голуб-

кою в спільній кімнаті. Вона смітить і залишає нечистоту,ходить по столі, єсть з тобою і заваджає їм. Може б її прогнати на двір, нехай собі радить сама?

— Того я не зроблю! Ніколи! — Злість викривила Оліне обличчя. — Я можу навіть нині піти відсіля! І заберу голубку з собою!

— А скрипку залишиш тут, правда? За день-два привезуть тебе знову сюди!

— Ні, ні! Голубку й скрипку й ноти ... Оля плакала. З її синіх очей текли великі сльозинки й скапували на обличчя, що було колись гарне й гладке. Життя поорало його зморщками. І роки пішли.

— Ол'га, якщо ти підеш відсіля, пропаде твоя мрія стати музикою. Ніхто й ніколи не дозволить тобі вправляти. Ти добре нагадай собі, як тяжко жилось тобі між любами.

Оля перестала плакати. Похилила голову й журливо сягала по жмутки волосся. Поки прийти до лікарні, Оля малювала його на золотавий кольор. Тут воно посивіло. Сиві кучері Оля розвивала й навивала на пальці й, здавалося, ціла її увага скучена на ньому. Так і залишила її пані Мюлер.

Після наради з панею Пю вона покликала Олю.

— Слухай, ми тут обидві радилися. Потім я говорила з директором. Ми хотіли б допомогти тобі. Чи ти погодилася б, щоб з твоєї платні взяти кілька долярів на купно клітки? Тоді зможеш держати свою голубку на дворі.

Очевидно, Оля погодилася.

* * *

Клітка була простора. Така, що голубка могла свободно розправляти крильцятка — зламане вже зрослося — і навіть ӯчитися літати. Під дбайливим Оліним доглядом загоїлося й око. Але його Воркуночка не мала. Залишилася одноока. Так і звали її жінки, що з нехіттю ставились як до Олі, так і до її материнства.

Оля годувала свою доню своїми харчами. Робила для неї рогалики й галушки з хліба й каші й з усього, що діставала сама. Заносила їх до клітки. Стояла вона в садку напроти Оліного

вікна. Майже досягала його підвішена на чотирьох високих дрючках. Спершу Оля годувала доню в клітці. Швидко вона вже виходила на двір. Сідала тоді на клітці й дожидала. Коли побачила свою „маму”, вертілася і воркотіла, бігала по клітці й перехиливши голівку приглядалася, як Оля накладає харчів до мисочок, змінює воду, прибирає в клітці. Воркотала м'яко, наближувалася до її пальців і цілувала їх. Оля наставляла губи й голубка цілувала їх. Сідала на руці й щось говорила й говорила, і щось розказувала. На їжу ніколи не була ласа й завжди мала наперед час для пестощів і розмови, щойно потім заходила в клітку й іла.

Згодом Воркуночка стала літати. Спершу залітала з клітки, — її Оля держала відчиненою на підвіконня і заглядала, чи немає там її мами. Потім уже літала на дах. Сідала там і грілася в сонечку. Але коли б Оля не надійшла, вловлювала її голос на даху над своїм вікном. Далеко вона не поважувалась літати. Інші голуби не допускали її до свого товариства. Вони дъюбали її і проганяли. Не відомо, чи не зносили її каліцтва, чи може було в ній щось таке, що повідомляло їх про життя тварини з людиною й відстрашувало їх.

Вранці Воркуночка діставала снідання ще поки люди снідали. Щоб їм не наражуватись, Оля насипала зерно звечора, коли голубка вже спала, зажмуривши своє одиноче очко. А скоро вранці снідала сама. Точно в тій самій порі прилітала на обід і на вечерю. Була то пора, коли Оля кінчила працю, а потім увечорі, коли після гри й вечері верталася до кімнати. Оля сміялася, що Воркуночка має годинник.

На ніч Оля зачинювала клітку.

Бувало Оля забарилася. Тоді голубка шукала її, находила її дуже швидко в пральні. Там вона грала. Голубка сідала на підвіконні й воркутала під звук музики. Інколи Оля переривала гру й підходила до вікна й співала своїй пташці якусь милу, легку мелодію. Сиділа вона тихо-тихесенько й перехиливши голівку слухала. То була публіка, Оліна публіка у великому театрі. —

Був ним дім для божевільних.

* * *

Одного дня голубка не прилетіла. Ані до клітки ані до вікна. Ані в привичну пору їсти. Оля кликала її і шукала, розглядала кожну зграю голубів, але не находила її. Щось мусіло статися, що голубки немає.

Четвертого дня раннім ранком Оля почула на даху знайоме воркотання. Там сиділа Воркуночка. Не була сама. Поруч був голуб. Значно більший за неї, але такий сам, точнісінько такого кольору як вона. З такою ж білою шийкою і сивими крилами. Підносив їх, пригортав до себе голубку й пестив її. Дзьобок до дзьобка, крильце до крильцятка. Він голубив її, — недарма так кажуть не лиш про голубів, але й про людей. Вони були щасливі. Раділа й Оля. Її доня найшла самчика, того одного, єдиного на світі. Усі проганяли її, усі не любили її. Але він єдиний полюбив калічку Воркуночку.

Якби не було: вона все ж не забувала своєї мами й хоч на хвилиночку прилітала до неї, мабуть щоб розказати їй про своє щастя. Залітала теж до клітки, щоб поїсти. І на ніч, спати. Такі були її звички ще з малечку. Голуб ніколи не заходив ані їсти ані спати. Він сідав на верху клітки й стежив за тим, що робить дружина й воркотав ніжно. В ночі він спав на верху клітки. Щоб не перешкоджувати їхньому щастю, Оля залишала на ніч клітку відчинену. Ще поки голубка заснула, виставляла голівку й дивилася вгору одним своїм очком. Відтіля показувався дзьобок і вони ще надобраніч цілувалися. Тиждень, цілий тиждень величного голубиного щастя.

Воркуночка стала готуватися до материнства. Стелила гніздо м'яким пірячком на своїй палаті. Оля принесла кусочки, шовкових ганчірок. Обидві стелили гніздечко й Воркуночка цілувала — пестила Оліні пальці. Обидвое з милим пересиджували на гніздечку й їхнім пестощам не було кінця.

Оля дякувала Богові за ласку. Вона молилася, щоб післав Він її донечці пару. Боялася, що калічки ніхто не схоче. Аж ось пишний, великий голуб узяв її в країну кохання і приніс їй щастя. Голубине щастя.

* * *

В тому часі Оля вправляла й грава й всі запевнювали її, що голос у неї кожного дня чистіший, що звук її скрипки щораз кращий. Оля шукала нагоди вийти в світ і гррати в симфонічній оркестрі. Інколи оркестра приходила з концертом до лікарні й тоді Оля грава в ній. Диригенти обіцювали, що заангажують її до оркестри. Приходили знайомі музики, запрошували до своїх шкіл, піддавали її спробам. Усі симфонії Оля знала напам'ять. І грава, де треба й співала.

Концертанти відходили, диригенти змінялися, а Оля дожидала. Всі вони хвалили її голос і її гру. І обіцювали. І поринали в даль життя, в справи своїх буднів.

Під час праці Оля мріяла. Бачила музичну школу й дітей, що їх учила. Малих мурзатих казачат, що поринали колись у далі азійських степів. Чорнооких грузинят. Не бачила тільки тутошніх дітей, американських, чи таки своїх. Привезених із Старого краю чи народжених тут. Усі вони, їхні батьки говорили: покинь мрії і йди працювати. – Покинути мрії? Як жити без них? За горою старого ганчір'я, перед собою стара, клекітлива машина до шиття, за спиною крик божевільних.

– Ні, ні! Немає життя без мрій, не варт жити без стремлінь і зусиль добути те, про що мріяла ціле життя, до чого створена: музики!

– Навіть пташки, навіть такі калічки, як моя доня, сповнені мріями. Пташиними снами про щастя. Голубиним раюванням. І Бог дає їм його. Невже можливе, щоб мені, одинокій, хоч на старість не дав Він ні одного дня щастя?

Оля працювала, складала дбайливо гріш до гроша й чекала. На диригента, що одного дня заангажує її до оркестри, на оркестру, в якій гриме, на залю, повну слухачів, на школу, де вчитиме діточок. Таких малих, як ті голуб'ята.

А час ішов. Він утікав і не ніс із собою сповнення мрій. Вони залишались як були від років і десятків їх. В Оліній уяві.

Сиве волосся, поморщене обличчя, погаслі очі.

Хто приходив, відходив і поручував управі лікарні: піддержуйте її в мріях. Це єдине, що можемо вам порадити. Старої

жінки нікому не треба, хоч би й була віртуозом. Є молоді, гарні, принадні. Справжні мисткині. Нехай сидить.

Оля сиділа, вправляла гру й спів і дожидала – появи диригента чи капельмайстра, що здійснив би її мрії.

І яечка від своєї доні – голубки.

Щастя Воркуночки сталося Оліним щастям. Її дні набрали сяйва й радости дожидання. Це материнство. Голос її скрипки співав про нього й Аве, що його співав її голос, збивалося вгору, тремтіло в сутінках пральні й лягало до стіп мисткині відбившись від стін.

*Благословенна Ти між женами,
І благословен плод черева Твоєго...*

Вранці того дня, того несподіваного дня Оля найшла клітку порожню. І холодне гніздечко. На землі купка пірячка. Така маленька, мізерна купка. Невже можливе, щоб життя містилося під нею і щоб стільки щастя тремтіло в серденьку, що перестало битися і зникнуло з країни, де шумить океан і хитаються пальми?

І двоє малих, поторганих крилець.

Голуб сидів на клітці й уже не воркував. Понуривши голову дивився крізь гратеги клітки. Вона була порожня.

Оля перестала їсти й не могла спати. Їй вчувався голос доні, що воркувала за вікном. Йшла до нього й виглядала. Шукала своєї доні на клітці, на даху будинку, на пальмі, що хитала круглою чуприною над дімком голубки. Її не було.

Голуб плакав. Він сідав на підвіконня і просився в хату. Робив те, чого ніколи не робив. Залітав в кімнату, сідав на краєчок стола й своїми круглими, червоними очима глядів на Олю. Воркотав з тиха, жалко.

Він не єв, він не відступав місць, де була його колись дружина – Оліна голубка.

Оля перестала гратеги. Вона, як і він, втратила найдорожчу, наймилішу істоту. Боліло її так як колись: на вулицях Києва лежали трупи опухлих із голоду висохлих до шкіри. Безбатьківські діти повзли по вулицях благаючи шкоринки хліба. Що могла дати їм вона, що окрім скрипки не мала нічого? Що са-

ма була без роду й дому, гонена й цькована. Тільки сльози, гіркі, тяжкі сльози, що текли з її ангельських очей. З жалосливості над ними: нещасними батьками, виголодженими дітьми.

Лежала й, втуливши обличчя в подушку, переживала ще раз своє і несвое життя. Ніколи не мала своєї дитини. Завжди піклувалася чужими. Навчила їх найкращого: музики. Оце тепер була у неї доня. Хоч і пташного роду. І її жорстока доля відібрала їй.

Її приятельки, ті, що піклувались нею вирішили піdnайти для неї пташину, якою Оля могла б піклуватися. І, коли нова буря пролетіла й поскадала з гнізд пташок, що ще не могли літати, пані Пю нашла дві маленькі ще неопрені живі грудки пуху й кісточок, що ледве провиділи. Їх вона принесла та поклала біля Олі.

— Олга, вони теж біdnі пташинки й вони потребують твоого доброго серця.

— Ні, ні, ні! — стогнала Оля, — візьміть їх, я не хочу, я не можу! О, де моя доня, моя Воркуночка?! Їх знову вб'є щось чи пожере. Ні, ні! — заберіть їх!

Оля підрівалася і стала втікати. Її розбурхане волосся моталося безладно кругом її заплаканого обличчя. Доглядачки зловили її та поклали до ліжка. Їй впорснули заспокійливий лік. Він спровадив на неї сон.

Коли прокинулась, біля неї сидів священик. Той, що йому співала при Богослужбі. Гладив її волосся і говорив:

— У всьому Божа воля. Тебе теж вигнала буря з рідного гнізда. В тебе теж били громи зла й Божого допусту.

— Але Він дав тобі ангельський голос, щоб могла прославляти Його. Ми любимо тебе. Ми потребуємо тебе. Мовчать наші душі. коли в нашему костелі не гомонить твоя пісня і музика твоєї скрипки. Їх дав тобі Господь, щоб могла подавати розраду нам, Його дітям. І дав тобі голубине серце, щоб могла нести добро на долонях своїх. Людським і пташиним дітям, що самі нездатні до життя.

— Олга, прийми до сього серця малих пташиних діточок, що не мають ні батька, ні матері. І принеси нам свій спів, що по-

требуємо його як пташки капель роси. Її, як твій голос сотоврив Господь для тих, що не мають тепла, ні радості в житті, ні крихітки із стола Господнього. —

Він говорив, він розказував, він просив і від його слів прояснювалось Оліне обличчя й повертало сяйво до її пригаслих очей.

Оля підвелася, пригладила розбурхане волосся. Прийняла пташок не готових до життя і віднесла до порожньої холодної клітки. Приголубила їх, огріла й нагодувала. Зачинивши клітку, пішла до будинку, взяла скрипку й подалася у підвал. Там у кутку, поза машинами до прання сумував її пульпіт.

* * *

Оля годувала й доглядала пташок, що їх викидали бурі за гніздо. Там над океаном вони зривалися і гналися землею як розпутані біси. Як могли опертись їм маленькі пташенята? Коли людям трапляються нещастя від сил природи у них є товариства, у них є організації, що допомасають їм. І держава. Але коли трапиться пташкам нещастя, ніхто не заступається за них і не допомагає їм.

Робила це Оля. І потроху присихала рана, прилягав біль. Аж поки не відійшов у минуле, як багато людських страждань. Рубці залишаються, але вони вже не болять. Не так дуже.

Пташок, що випали з гнізд, завжди можна було знайти. Їх Оля підгодовувала, доглядала й коли вони міцніли й навчилися літати, відлітали й більше не прилітали. Ані до клітки, де знайшли захист, ані до Олі. Голубочка — Воркуночка була одна, єдина. Її нішо не потрапило замінити.

Оля грава й співала, знайомі й незнайомі цікавились нею, хвалили її гру й голос і відходили та й зникали між людьми. Від зустрічі з ними оживала мрія. Але згодом меркла й її теж покривав рубець.

* * *

Сталося так, як із бурею — гураганом: Прийшов новий директор. Разом із старим відійшла частина персоналу. Не стало лікарки, що захищала Олю, не з'явилися попередні доглядачки й працівниці. Настали нові люди в лікарні.

Директор обійшов усі палати, познайомився, в загальному, з хворобами пацієнтів. Одних звільнив, другим загострив режим, або змінив лікування. Пацієнтів попереносили до інших кімнат і на інші відділи. Всі разом дістали заспокійливі ліки у такій кількості, що лежали спокійно, не турбували нікого й не входили ні кому в дорогу із своїми дійсними чи уроєнimi справами.

Оля теж дістала ліки. Досі їх не потребувала. Тепер затуманена й спляча цілий день, а вночі не могла спати. Страждала: її приятельок не було. Чужі.

Та життя в лікарні пливло. Від сніданку до обіду, а там і вечера. Двічі в день прогулянка по лікарняному парку.

Олю теж звільнили з праці. Сиділа в кімнаті й вишивала. І посылала вишиті дрібниці тим, що помогали їй, що їх любила. Грати їй не заборонено. Тож грала, як досі. Холодне життя втратило тепло, що його приносили з собою люди, що любили Олю.

Але була музика. І були бездомні пташенята. Їм Оля віддавала скарби почувань, що їх принесла на світ, але ніколи не змогла дати рідним.

... зелені піжами в білі смуги. Зпереду няня і ззаду друга. І ченмі діти на прогулянці в парку...

Коли Оля повернулася в кімнату, помітила, що чогось там не стало. Кімната наче б стала просторіша та холодніша. Бо за вікном не стало клітки з голуб'ятами. Новий директор зарядив, щоб її усунути. Заборонив усіяку зустріч хворих з голубами, що їх так багато жило в парку. Їх теж мали усунути. У журналах писали, що вони розносять туберкульозу. Шо в легенях у них живе вірус і, хто зна, чи не він спричинює пістряка.

Оля, що попала в гістеричний плач, дістала ін'екцію заспокійливого ліку пірнула в забуття – сон. У глибокий летарг.

Що снилося їй у ньому? Чи ѿ що снитисьме їй днями й ночами без снів і мрій, у холодних стінах лікарні? Між хворими, що, як вона, мали нездійснімі мрії, неоправдані сподівання, недійсні уроєння, невірне відношення до життя та людей. Такими

умово хворими. І тими, що втратили зовсім зв'язок з дійсністю і жили в топіллі умового розладу.

У просторих, ясних будинках. В парку, що в ньому пальми хитають круглими чупринами й над ними пролітають тропічні гурагани.

ОРКЕСТРА НА РОКЕТИ

По аквамарійній гладі біжать хвильки. Білопінні, мережани. Злегка колихаються у вирізі затоки й сипким шумом вибігають на пляж піску. Мачок будинків, граняки готелів, собор, розмальований на індіянську поліхромію. І гори. З самоцвіту Пацифіку виринає острів Рокета. Колись ця скелька — рокета була причілком суходолу. Відділившиесь від нього, пливе вона по затоці й виглядає наче великий зелений звір. Смарагдова шерсть джунглів спадає каскадами по узбіччі й вливається на береговий пісок. Він — вузька смужка, що сяє кишталево від зернят піску, раковин і людських тіл. Бронзово — білих, біло — рожевих, чорних тіл. Жарить їх сонце. За спинами співають джунглі. Обличчями вони до емеральду моря — океану.

На острові грає оркестра цикад — чікар оса і океан настроє інструменти до набігу на твердь. Хвилі колихаються і звільна прибивають до берегів. Відступають, журкотячи дрібною рінню.

Тихо на Рокеті. Тільки морщиться затока кишталевою аквамариною гладі.

Високо в джунглі диригент. На його знак озивається дрібний дзвінок кастанет. Срібні дзвіночки задзвонюють увертуру там на горі. Зараз таки підхоплюють мелодію музикантів віолі й співають ясними акордами. Скрипалі потягають смичками ніг по берегах крил і з обидвох боків вливається їхня музика в металеві звуки дзвіночків. Кастанети й кампанеллі потрясають дрібними зернятами й разом грають симфонічну поему джунглів. Гра могутніє, нестремна, але здисциплінована, вона ллеться вниз. Життерадісна канката виливається з амфітеатру на Рокеті, кидаеться у простір і лягає на шум хвиль, що сипко біжать до берегів.

Останні дзвіночки закріплюють її сміхом тріумфу і втомлені музики замовкають один за одним. Кілька акордів ще снує скрипка.

Тиша. Оркестранти слухають музику океану, що її грають хвилі в бігу понад топіллю. Настроють свої інструменти музиканти, поклавши ноги здовж крил. Чекають на новий знак, що його подасть диригент там угорі, в густому верховітті помотаних джунглів. Заграють знову симфонічну кантату й багатьма інструментами видзвоняють її багатоголосним крещеном та виллють на топіль океану. А джунглі зітхають струнами еольських арф, слівом блакиті й тую до простору.

* * *

Мандрують по сафірі затоки білі хвильки. Даль розколихує їх до походу. Підносяться, наступають одна на одну й могутніють ув обіймах і виринають білопінними гравачами. Ростуть, потужніють і йдуть грімким маршем на підбій суходолу.. Шумить вода, клекоче топіль. Водяні вали кидають кришталеві гребені на груди суходолу. Відбиваються від скель пінами й бризками, бушують, колотяться і миють твердь. Вона ставить їм відпір порепаними грудьми, гранітними спинами.

Гудить і шумить водяний наступ і з люттю, знеможені розливи спливають із скель і відступають з дрібним журкотом рінні. Споконвіку так боряться вони: неспокійна, бурхлива топіль і непорушна твердь. Перша породила другу, але вона постійно намагається затопити свій твір і проглинути його в свої неспокійні, грізні надри.

Знову подав знак диригент і жива оркестра суходолу сипнула по зелених джунглях і дзвінко заспівала назустріч баритонові моря.

* * *

Сонце потонуло в золото затоки. Вона дрібно зморщилась і вагово заколихалася. І лягла до стіл ночі розтопами металів: сріблом – крицею, синім оливом, тяжкою бронзовою і жевріючою золотінню. Ніч залила водяний простір глибоким гранатом і погасила сонце. Ще грає оркестра на Рокеті. Невтомні музики потягають смичками ніг по оболонах крил і дрібнозерно бренять кастанети.

Насує буря від Сієrrа Мадре й розгуляються грозою стихії. Бурі світять на небеснім чорнінні, крають їх фосфорійними

ножами блискавиць. Вітри грають над топіллю героїчне бравадо й, підносячи хвилі, кидають їх на скелі. Женуть із громом та ревом розгуканих буйволів. Ревутъ вальторнії, б'є на сполох грізна оркестра буряної ночі, кидає потужну рапсодію у безмежі океану. Засяє рубець неба, вигладиться затока, знеможена нічною грою побідних, розшалілих стихій.

Заясніє кришталевий емеральд, смирно приляже аквамарин і знову заграє оркестра на Рокеті.

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ МАЛОГО ЗВІРКА

Старий розтрясений вантажник ледве посувався по гористій дорозі. Він клекотів, тарахкотів, смердів, чадів і перекидався з боку на бік. Його вів пан професор Макс і коли тягарівка перехилялася, загрожуючи перекинутись, лаяв її по еспанськи, чи там по мексиканськи. Мабуть трачисько розумів тільки цю мову, бо все ж ліз далі й не робив небезпечних аварій. Внизу, глибоко у стіп гір, лежав Пацифік. З гори він був наче безмірне гладке дзеркало. Тільки до берегів він прибував срібними пінами й викидав їх на скелі. Притишений шум долітав знизу. Кокосові пальми хитали своїми розчухраними коронами й бігли стрічками здовж дороги. Однак, краєвид часто поширювався в простору високорівню, порослу джунглем і пальмовим лісом. В ньому були житла туземних індіян, що майже не різнилися від тих, що в них жили тисячі літ тому, предки оцих інків.

Вантажник минав їхнє житла. Пан професор пояснював туристам, що траплялося при дорозі. Поруч нього сидів молодий чорнявий хлопець. Він допомагав під час їзди, бо ануж „вегікулові” захочеться дістати дефект, забракне води, спливне колесо. Треба тоді щось порадити. Хозе був скорий і радий до послуг. І вмів трохи по-англійському, тож був корисний при розмові з пасажирами:

Пан професор спинував тарахкало в дорозі, коли було щось цікаве. Так пасажири оглянули великі гнізда деревних мурашок — пан професор казав, що то терміти — папуг, що кричали в джунглях, пташків, що підносилися з гілки просто вгору й були подібні до камінців, що їх хтось викинув із руки.

Час од часу появлявся здовж дороги напівголий хлопець і пропонував щось купити. Були там кришталі кварцу, подібні до діамантів, тільки не такі блискучі, були черепки, фігури з

глини й каміння, індіанські різьби й вироби з кораликів. Пан професор розглядав їх критичним оком і купував, коли йому щось було до вподоби. З кишені в постріпаних і не дуже чистих штанах, він видобував незмінного пезо й давав хлопцеві, навіть не питаючи про ціну.

— Навіщо вам того? — питав пан Мирон. Він, як і дві молоді пані, був пасажиром в цьому вегікулі.

— Я, знаєте, люблю мистецтво — мав готову відповідь провідник. Мабуть вживав її нераз. — Але, якщо ви зацікавлені можу вам відступити.

— Ну, добре, але ж ви купуєте не лише оці предмети, але й різне інше. От, ви торгували папугу. Мабуть вам не вдалося, чи не добили торгу, навіщо вам її?

Пан професор пояснював: — Я природник. Викладав в університеті в Каліфорнії. Тепер живу в Мексико, маю свою туристичну фірму й...

Пані переглянулись і підсміхнулись злегка. Шукаючи нагоди дістатися вглиб краю, вони натрапили на фірму, що розпоряджала одним підтоптаним вантажником.

— Можете їхати — заохотив їх Карльос, один з готелевої прислуги.

— Макс „файний хлоп“ . Каже, що був професором. Але не знає навіть у котрому університеті. Одно певно, що він з Брукліну й був тут гребцем на човні, що возить туристів. Дечого навчився, решту придумав і якось живе. Можете з ним їхати.

Тож поїхали. Вправді їзда тою старою калошою не була приемна, але можна було оглянути кусок країни й приглянутися до життя людей. Їхнє головне зайняття в тих місцях — підготовка й продажа копри. Здовж дороги в'язки кокосових горіхів, де-не-де ще цілі. Інших повідкривали й вони сохнули на сонці. Купці купували їх мішками й везли в глиб краю, де фабрики, або продавали їх, до сусідніх держав Північної Америки. Там копру перероблювали на кокосову олію і далі на мило, мастила, креми, кока для цукорняних виробів і ще дещо. Лежали теж в'язанками шкаралющи з горіхів. Частину з них перероблювали вже тут на місці на кокосове волокно й різні вироби з нього,

як от хідники на підлогу, витирачки тощо. Туристів цікавив той побут та життя людей. Тож, чи пан професор був справжній чи тільки підроблений – не було для них істотне.

З гущавини вийшов бронзовощікий хлопець. Тримав за хвіст невеликого звірка. Вальцевате тіло покрите щитом рожеватого кольору шкіри; мала голова закінчувалася рилком. Малі очі, без зацікавлення, по боках голови. Ані їм, ані голові, маєтися не шкодило, що їхній власник висів униз головою. Хлопець мотав звірка за хвіст, пан професор спинив „авто”.

– Це панцирник. Його тут називають армадійо. Він лагідний і безбоязкий, можете його взяти в руки.

Так то правда. Оцей опанцерований лицар давніх епох не потребував нікого боятися. Його хоронив одяг. Пані розглядали звірка. В той час пан професор видобув свого незмінного пезої його помічник взяв звірка. Не боронився. Встромив його в кишеню і тра-па-па – поїхали далі.

– Шо ж з ним робитиме? – питала пані.

– Та пущу до городу, хай собі там живе. Може придатися.

– Шо ж він єсть і що єстиме у вас? – цікавився пан Мирон.

Коли пан професор розказував про звички панцерника, звірок сам звинувся в клубок і смачно заснув. Треба знати, що не всі панцерники можуть звиватися – їм заваджує панцер. Все ж цей, мексиканський може. Так пояснював пан професор, а згодом і ми вичитали в книжці. А єсть він черв'яків, комах, овочі – що попаде.

Чорні свині шукали харчів при дорозі. Їх треба було проганяти від горіхів. Набравши горіхів у рило, хрупали смачно. Виголоджені сухоребрі пси, всі одної пісковатої масті, теж підкрадались до горіхів, щоб заспокоїти свій постійний голод.

Тра-т-, та, та-тарахкотів старик у поворотній дорозі. А панцерник спав собі смачно в кишені. Може й мав жінку й малих десь там в джунглі, але йому було до них байдуже. Спав смачно й на його обличчі було задоволення. Приємно виспатись досита.

* * *

Пан Мирон купив його від Макса.

* * *

Покінчилися вакації, дозвілля майнуло швидко, наче думка.

І були знову будні, біг авт на просторах американських дорогах, і праця.

Пані Надя – одна з тих, що їхала тоді з Максом його „автом”, навідалась до пана Мирона. Він запросив її, щоб познайомилася із його сім’єю. Хлопці, мабуть, цікавились тваринами. Був у них хом’ячок, що бігав по колесі, були два сині папугайчики, що в клітці виводили малих. Були дві черепахи, крілик – альбіно пухкий і привітний, кілька морських свинок, білі мишкі... там справді був малий зоологічний город.

Але з усіх хлопці найбільше любили панцерника – армадійо. З притаманною йому добродушністю, він погодився з неволею, а ще ж годували його непогано; в городі, врешті, вишукував комах, і черв’яків. Заприязнився з іншими мешканцями і жив собі та, мабуть, нічим не журався. Своїми, трохи незграбними, куцими ніжками, тупав по кімнаті й всі знали, де він тепер, той Панчо, як його назвали. Навіть навчився відповідати на цей поклик. Не противився теж, коли до хлопців приходили приятелі й вони баламкали ним підвішуючи на хвості. Зараз же після таких вправ, Панчо почував палке бажання поспати. Закривши малі очка, засипляв дебудь і люди сміялися з нього. Чи снилося йому щось в таку пору? Чи загалом у такій маленькій голівці може щось снитися? А може в ній дрімав спогад рідного Мексико? Воно було далеко за горами, пустинями, джунглями й лісами.

КАШТАНИ ПАДАЮТЬ

(На вулиці нашого дитинства)

Вночі віяв вітер, перший холодний вітер ранньої осені. Він бив по деревах довгими батогами й вив. Його виття загрожувало зелені дерев осінніми холодами. Вночі коливались зорі на вітряному небі, а вранці була глибока, холодна осіння синява й...

падали перші каштани.

З дзвінким стукотом вони падали на вулиці та хідники. Зараз же розкакувались на третинки й з зеленої лушпини викочувався блискучий овоч – втіха наших дитячих літ. Лиснячий, мальований каштан випадав на ясне, денне світло з своєї темної в'язнички й з радістю спілого овоча дивувався новому світові, що віщував нове, повне, таке розкішне життя. До цього життя сміялись його масні круглини й горнувся темніший рисунок м'якими заливами форнірних узорів, у котрих дрімали в немовлячому зав'язкові могутні сили майбутнього дерева.

Вітер віяв на світанку, і падали перші каштани, а вранці була радість. Діти бігли до школи, їхні личка сяяли рум'яною втіхою. Один одному переказував замість привітання:

– О, – каштани! – і оченята сміялись радісно.

– О, каштани! – гомоніло вулицями від дитячих голосів.

Перші каштани! Учні збирали їх наввипередки, переганяючи один одного та штовхаючись, щоб захопити пожадану здобич. В малих, замурзаних руках з'являлися круглі, бронзові кулі – сподівання прекрасних забав, безлічі дитячих радощів і веселих праць. О, каштани!

Круглі, великі – найбільше пожадані. Потім близнюки: двоє хлібенят, гарно випечені, стулени гладкими, рівними поверхнями. Вони, звичайно, ясніші, як оці одинці. Найменше цінять у дитячому світі ці малі, чи середні, що по три вродились в лушпині й мають перівні стінки й гостро різані грані.

Дитячі ясні голоси лунають вранці на вулицях. Одні малі руки простягаються до других і показують свій збір. Тут і торг:

— Ти, дай мені свій каштан! — це про того великого, кру-глобокого.

— Оо! — я дурний! Знайди собі!

Синій беретик стоїть і думає:

— А я маю двох братів, — сягаючи в кишеню, проказує з ваганням — не хочеться їх позбуватись.

— Ану покажи! —

Два брати лежать у жменці і приманюють ясновипеченими боками. Кортять. Розчухрана чупринка вагається. Червоно — брудна жмен'ка повертає круглий овоч, цупко тримаючи його, як свою незалежну власність. Все ж таки брати...

— Ні, не дам! —

— Дай, Мирку! Я тобі дам ще до того великий гудзик. Перша кляса воротар! — У грі в гудзиковий футбол такий воротар чогонебудь не вартий.

З сірої кишені появляється на денне світло жовтий гудзик. Ще двоє учнів розважають ситуацію:

Один великий каштан чудовий до копання. Але ті два, коли їх провертіти й дати на дротик — чудове діяльство. Ну й до пращі в сам раз. А вже воротар... Його розглядають найпильніше. Каштани будуть ще. Голови підносяться вгору, де широка, плідна корона, обвішана овочами, обіцює безліч нових каштанів. Потім порада:

— Ти дай! Каштанів назбираєм, як будемо йти зі школи. А воротар порядний! — Розчухрана голова обмінюються з синім беретиком каштанами й гудзиком, а шкільний дзвоник гомонить, гомонить, гомонить!

Голі літки бігцем накидають осінньому вітрові й навіть новим каштанам, щопадають з його поміччю на міський хідник. Дзвоник, дзвоник, дзвоник!

Тепер учні сидять у школі й не дуже слухають учителевих наук. Під лавками йде обмін і забава каштанами, і ноги чекають нетерпляче перерви. Вибігли на подвір'я!

Каштани стають власністю міста. Зараз після учнів ідуть

до праці службовці. Молодші й старші люди нахиляються з усмішкою, і кожний підносить один-два каштани. Потім ідуть до щоденних справ, але ясна усмішка вже не зникає з їхнього обличчя — як спомин дитячих літ. Каштани вносили в них стільки радості й різноманітності. Йдуть задивлені в ці ясні картини... Дитячі літа! Ех, дитячі літа! Котилися рівно й радісно, як оці усміхнені каштани. Але потім уже йшли роки, і були, як ті, прив'ялі. Вони втратили свій полиск, перестали дзвеніти гомоном спілих овочів і лежали нанизані на стрічці життя сухими, в'ялими, безкольоровими разками.

Задивлені в це намисто приходять до своїх варстатів, кладуть на бюрка по одному-два й понуривші голови, пишуть далі безконечні рядки цифр чи букв. Час від часу тільки підносять голови, дивляться за вікно й думають:

— Каштанипадають...

У школі знову гомонить дзвоник і невгамованою гурмою учні вистрибують з лавок на подвір'я. В їхніх криках не розбереш пуття. Зате на подвір'ї!...

Оце гурток копає великого одинця. Цей бідний каштан пра-вить за м'яч і йому дістается так довго, поки випечена шкірка не відпадає від жовтявого ядра, а воно не розспілеться на шматки, або поки не визволить його новий дзвоник.

Куди цікавіша для хлопців, і може для каштанів, війна. Тут масове бомбардування, свистіння, барабанний вогонь, крики поранених — справжній бій! Синці на обличчі, потовчені носи й ноги — тільки дрібниці проти насолоди баталії.

Летять тверді бронзові стрільна, ревуть стрільці — сміється золота осінь під синім небом, і співає вітер між сірими домами міст.

Весело, весело як!

В полузднє нові події на вулицях. Вибігає натовп школярів з великого будинку. Ще у великих вікнах синява широкого дня. Але ряд крислатих каштанів нашурився чуйно. Вони знають: тепер буде біда!

Он перед деревом два хлопчаки з зашмарканими носами /їм ніколи тепер думати про носи/. А третій угорі. Босі лапе-

нята тримаються зручно, як у мавпи. Їхній власник трусить гілля, а два інші збирають овочі й вантажать до шкільних мішків. Падають зелені, колючковаті яблука й розкакуються. Малі руки ловлять кулі.

Під деревом розкидані книжки, чорнильниця, олівці й черевики. Вітер читає на сторінках завтрішню лекцію, а сонце купається в чорнильниці. Здається, що товариство вирішило на сьогодні покінчiti збір. Мале мавпеня злазить зручно з дерева. Каштани навантажують на зручний чотироколесний візок і тягнуть.

Під деревами книжки самі вчаться, повернена чорнильниця чорним струмом сліз плаче за своїми господарями, що в невдаці покинули її на ласку осінньому вітрові.

ЙОГО ОЧІ

З-поміж стріпаних пірамід давнину вибіг автобус.

На зупинці зручно й прекрасно ввійшов пес. Чорний доберман, лисніюча шерсть, інтелігентне обличчя, притяті вуха, уважні очі. Через спину віжки, що їх держав у руці сліпець. Пес розглядався пильно й уважно, здергався біля водія, сліпець кинув монету, скринька загомоніла металево й зараз же клацнув кручик, що ним водій спустив монету до збірника. Сліпець сів скраю на поздовжній лавці й віз побіг далі своїми закарлючками. Господар попустив віжки й пес промостиився під лавкою, біля його ніг.

У сліпця було худе обличчя, його ніколи не роз'яснював усміх. Воно було темне, сіраво – біле, безвиразне й незбагненне. Як темрява, що лежала поза мертвими очима.

У пса були інтелігентні очі, повні людського виразу. Вони, здавалося, думали. І вони – боялися. Що деякий час пес виставляв голову з-під лавки, сідав і намагався покласти голову людині на коліна. Власне не покласти її для спочинку, тільки, щоб нюшити руки господаря. По його лисніючій шкірі пробігали нервові дрижаки. І в його очах був неспокій. Він, справді хвилювався, прекрасний чорний пес, що його очі належали людині. Чого боявся пес із людськими очима?

Як тільки пес доторкнувся носом руки господаря він торгав за віжки й товк ними пса. Коли ж пес, мабуть не розуміючи, не влазив під лавку, господар ударяв його по голові кулаком. На хвилину пес зникав під лавкою на те, щоб зараз сісти й знову дрижачи нервово шукати господаревих рук. Рук, що товкли його по голові. Здавалося, йому хочеться полизати ті руки. Але ж господар штовхав його зап'ятками, штовхав із пересердям і бурмотів щось. І так було ввесь час, так було цілу дорого: видючі очі пса, і темні очі людини, нервове дрижання, що

пробігало по лисніючій шкірі, під якою пружились сильні м'язи, штовхання і биття, і люди, що дивилися на цю боротьбу двох пар очей. Очей: мертвих, але повних злости, і видочих і повних страху. Люди дивилися і їхні очі говорили, майже кричали. Але сліпець не бачив їхнього крику. Він боровся з головою з притягтими вухами, головою пса, що служить йому своїми очима.

Люди зводили плечима й дивилися з обуренням на ці дві пари очей. Але не насмілювалися заговорити. Аж поки жінка, що зібралася висісти, не нахилилась понад сліпцем і не кинула йому крізь, зуби:

— Так поневіряєте свої очі!

Я і жінка виходили з воза й сліпець повернувся до жінки й в його обличчі було ще більше тупої злоби:

— Не ваша справа! Але я провчу його ще не так у дома! Він має лежати, лежати, як мертвий! Розумієте: як мертвий!

Автобус побіг — покрутив по бурому асфальті, в ньому залишився пес і дрижав зі страху. І ми стояли на зупинці, жінка мала слози в очах і скаржилася мені на сліпця, що так поневіряє свої очі, очі пса. Пса, що боявся. Може їзди — тварини бояться її, може боявся за свого невидючого господаря і хвилювався, не знаючи чи впору він виведе його з воза. А може боявся того, що мало наступити вдома. Тому, що не лежав під лавкою.

Але у пса були інтелігентні, вдумливі очі. Очі, що їх він віддав на службу людині. Людині, що вимагала беззастережнього послуху.

— Я не можу без зворушення дивитися на пса, що веде сліпця. Я співчуваю нещасній людині, але в мене стільки доброти й дяки для тварини, що віддала людині свої очі. Свої розумні очі. І я думала, що сліпець мусить дуже любити свого пса...

— Може любить..., але... це тільки пес... і мусить знати свій обов'язок.

Жінка поглянула на мене з недовір'ям, наче хотіла в моїх очах вичитати правду. Але: я дивилася в другий кінець вулиці, звідкіля над'їздив мій автобус.

СПАДКОЄМЕЦЬ

Невеликі дімки американського міста побігли здовж вулиці й здавалася б, що немає кінця цьому разкові людських жител. Усі похожі один на одного з невеликим ганком з переду й ще меншим із заду, від сторони городу. В хаті кілька кімнат внизу й дві кімнатки нагорі — одна від переду, друга від заду. Їх луčить по боках піддашня. От і цілий дімок.

З переду попід вікнами кілька кущів вічно — зеленої породи, як от: чиси, ялівці, туї. Вони так використовують смужку землі для них призначену, що на ній нічого більше не може рости. Інколи тільки барвінок чи повій, або пару кущиків папороті.

З-заду, за хатою теж невеликий город. На ньому господарі мають звичайно одно-друге деревце, біля огорожі кущик бузка, вербу, що напровесні цвіте базями, кущик — два пнучої троянд. Решта города поростає трава, або квіти, що хто любить.

Пані Анна Шан, єдина жителька в такому дімку любила траву. Вона була наче зелений килим, розстелений під яблунькою. З весною яблунька цвіла рожевим, теплим цвітом і крізь гілки густо засипані ним проглядала синява неба. У стіп яблуньки пані Анна розклада собі лежанку й на ній відпочивала. На землі, поруч лежанки завжди й незмінно вилігувався Топс. То було улюблене місце того бронзового, в чорні поперечні смуги, пса. Трохи яснішого кольору довгі вуха порослі буйною шерстю, що м'якими хвилями спадала здовж них. Пані Шан радо чесала її і щіткувала. При чому жартувала собі, що Топс має модну дівочу зачіску й що потребує доглядача краси, щоб дбав про його шовкове волосся.

Не відомо, чи Топс розумів, про що говорить господиня, але розумів, що говорить до нього, та ще й привітливо. Бо так було від років. Пані Шан була самітна, старша жінка й ані в хаті, ані в городі не мала нікого. То ж, коли говорила, то напев-

но до свого єдиного приятеля, пса. Розумів це Топс і виляв хвостом та помахував вухами й тоненько й радісно скавучав. Розуміли це й сусіди, бо знали, що окрім до Топса Анні ні до кого більше говорити.

Так було довго, так було від років. Людина і пес зжилися і розуміли одне одного. Топс уночі спав біля її ліжка й Анні було відрадніше не бути самій у хаті. Топс був її вірним сторохом і на кожний незвичний шерех у хаті чи поза вікнами негайно відзвивався. Не гавкав надто голосно й пронизливо, бо господиня не любила гармідеру. Але коротко й декілька разів кидав гавчок один за одним і вмовкав, як тільки Анна поглянула на нього. Мабуть розумів, що остеріг господиню і нічого більше від нього не вимагали.

У день ішов з нею на покупки й тоді походив собі й побігав і напохався собачих запахів, що неслись від кожного дерева й стовпа. По них пізнавав, який пес тут був і куди побіг, і чи то друг чи ворог.

Коли господиня заходила в крамницю, Топс сідав під порогом і терпеливо ждав. За кожним разом, коли відчинилися двері він поривався і пильно оглядав людину, що вийшла з крамниці. Коли то не була його господиня, зідхнувши, він знову лягав біля порога й дожидався. Якже вона виходила, він радісно виляв хвостом і вони подавалися знову додому. Так вони жили й дружили: людина й пес.

* * *

Анна випрала шмаття і розвішувала його на городі. Теплий вітер швидко його висушував. Від дому до стіни гаражу пробігав мотузок. На нього Анна навішувала випране. Під досягом руки мотузок напруживався, на нього Анна накидала мокрий кусок і другою рукою припинала дерев'яною причіпкою. Мотузок вихоплювався з рук і ще деякий час хитався в повітрі й прищіпки гомоніли на ньому дерев'яно. То була музика щоденної праці. Топс розумів її.

Анна наблизувалась уже до гаражу. Ще декілька кусків лишилось розвішати. Вона похилилась до кошика й сягнула по шматину. Щось незвичне сталося з нею: світ став кружляти

довкола неї і всі предмети мішалися і затирались у її очах. Но-
ги стали дрижати, страшний біль здавив її в грудях, забракло
віддиху.

— Топс! — закликала в останній хвилині, і впала, та втра-
тила притомність.

Топс підбіг до неї і став обнюхувати. Щось мабуть йому
було не довгодоби, бо став носом штовхати лежачу. Далі тор-
гав її за рукав і тягнув зубами за одяг. Але його господиня, що
зажди його розуміла, не рухалася. Загавкав і завив, приклав-
ши голову до землі. Його господиня лежала непорушно.

Топс ще декілька разів тягав її за одяг, а далі й за волос-
ся, але вона не подавала знаку життя. Топс перестрибнув су-
сідську огорожу й підійшовши під двері став на переміну гав-
кати й вити. Незвичайна поведінка сусідського пса заставила
людей вийти з хати.

— Йди до дому, Топс! — гукала сусідка пані Шан, до дому,
до дому! Йди до дому Топс!

Пес стояв і не виказував охоти відходити. Далі зловив па-
нью Ірину зубами за край одягу й став її тягнути до огорожі па-
ні Шан. Тепер уже пані Ірина зрозуміла, що сталося щось не-
звичайне, коли сусідський пес тягне її так настирливо. Один
мет ока крізь огорожу розкрив перед нею небувалу картину:
пані Шан лежала горілиць і непорушно. Топс перестрибнув ого-
рожу, та припавши головою до землі став вити.

* * *

Пані Шан прочуялась у лікарні, куди сусіди відправили її.
Лежала під кисневим шатром і її серце працювало дуже нерівно.
Біль душив її та спирав віддих. Біля ліжка стояв пес. Наляка-
ними очима поглядав на господиню. В дорозі вийнятку лікарі
дозволили йому бути біля неї.

Хвора боролася із смертю, що стояла дуже близько біля
неї. Значно біжче як її єдиний, вірний приятель, пес.

Між одним і другим приступом болю, вона прикликала се-
стру — піклунку.

— Хочу... хочу... подиктувати мою останню волю... мій дім
і все... для товариства сліпих... гроші... в банку... небагато,

моєму псові... Топсові... Мав лиш мене..., щоб йому нічого не бракло до кінця життя.

Посинілою, дрижачою рукою підписала: Анна Ш...aaa...н.

Х И Т Р У Н

Сріблясто — сірий звірок повисав з гілки. Він обвинувся хвостом кругом гілки й дивився з неї вниз. Голова в нього мала, видовжена й ясного кольору. Малі рожеві, голі вуха. Хитрі чорні очка розглядаються по землі. Може трапитись яка миша, вуж чи, навіть, черепаха. Їх дуже зручно спостерігати, повинувши на хвості вниз головою. І на птахів теж можна полювати, коли бігають попід деревами.

Здавалось би, що це мавпа — бо хто інший так зміг би вmostитися на гілці?

— Мавпа, мавпа! — скрикнули разом Кольо й Івась. — Зловім її, зловім! Зробимо цирк!

Хлопці були розумні й винахідливі. Мали з собою рибальське приладдя, а з ним сітку на дрючку.

Звірок не збирався втікати. Він добре поснідав, і тепер йому хотілося спати. Треба знати, що опосум — доволі лінива тваринка й має звичку засипати поблизу місця, де полює. Навіть, коли то курник. Вранці може господар застати опосума біля повбиваних ним курок. Бо той розбишака вбиває їх більше, ніж йому треба на прохарчування.

— Закинь сітку, Колю! — порадив Івась. — Обкрути нею оци мавпу й бігцем додому!

Кольо підстрибнув і закинув сітку. Від несподіванки звірок хитнувся і упав у сітку. Хлопець обвинув її довкола звірка.

— Ой, він здихає! — крикнув Івась. — Дивись, дивись!

І справді, звірок простягнув лапи, наче стверд, і з рота в нього висунувся язик. Невже він забився насмерть, як падав? Алеж висів він не високо!

Хлопці понесли тваринку до хати. В банці хлюпались риби, зловлені в озері. Окуники мали гарні зелені плавці. Між ними звивалась „соняшна риба” з помаранчево — золотистим черевцем.

З такою здобиччю хлопці підійшли до свого дому. Він стояв на узберіжжі. Здалеку було видно бронзового кольору ганок з червоним дахом.

Обидва нараз вбігли в хату й Кольо вигукнув:

— Тату, ми зловили мавпу! Звисала з дерева, обвинувши хвоста кругом гілки. І має такі голі руки й пальці, як у людини. Але вона здохла у дорозі. Ми думали, що ви зробите клітку, і ми мали б цирк.

Тато засміявся.

— Та яку мавпу? У наших лісах мавп немає. А покажіть мені її!

Утрьох подались на город. Там під дубом хлопці залишили свій улов.

Сітка була порожня... Ані сліду здобичі!

— Та вона здихала, і ми несли її швидко додому. Де ж вона?

І справді, що сталося із звірком? Невже щось затягнуло його в ліс?

— То напевно був опосум! — сказав тато. — Вони в небезпеці прикладаються неживими. Напасник залишає їх, а тоді вони негайно зриваються і втікають. Так зробив і ваш звірок.

Дійсно, хлопці думали, що опосум мертвий, і залишили сітку отвором догори. А він використав нагоду й видобувся з неї. Обманувши напасників, він зник у лісі. Тепер йому вже не хотілося спати.

ЧОГО НАВЧИЛА ДОНЬКУ СТАРА БЛОЩИЦЯ

Не знаю, чи в комах є школи й учителі. Мабуть таки немає. Хоч часто ви побачите комах, що сидять тісно один поруч одного. Може з переду в них учитель і він навчає їх якоїсь комашиній мудрости? Бо деякі комахи дуже мудрі. От так: бджоли, чмелі й оси, а надівсе мурашки. Про них написали люди, не тими, а цілі бібліотеки.

Та я не писатиму про тих мудрих комах. Про них я знаю дуже мало, хіба стільки, що з книжок. А вже пасічники, так ті потраплять розказувати й розказувати про бджіл і кінця немає їхнім оповіданням. Інколи думаеш: правда то чи побрехенька? Бо пасічники славні байкарі. Так як ловці. Вони потраплять розказувати чудовища, дивовижі, частина з них побрехенька. Її й називають латиною ловців.

Та мені ніякого діла до пасічників і до ловців. Мене зацікавила стара, сплюснута ягідна блощиця. Завбільшки нігтя на вашому малому пальцеві, тільки трохи ширша, вона трохи нагадує черепаху. Може навіть вона більше неповоротна як черепаха. Борониться перед напасником дуже нехитрим способом: паде з гілки на який сиділа повчаючи свою доньку й зникає серед трав. Хто б її там найшов оцю зелену комаху?

Є ще й другий спосіб оборони, що його власне навчала вона доньку, коли ми наблизились до малинника. А малинник — це густі кущі рясно посыпані червоними соковитими ягодами — малинами. Що вже добрі малини! В роті аж розпливаються. Солодкий запашний малиновий сік так смакує нам у літку! В зимі ми п'ємо його заваривши з цукром улітку. З водою він смакує прекрасно, нагадує нам теплий літній день. Він, або малинове варення, політі на риж смачні, смачні! Не диво отже, що Стара вибрала собі таке гарне житло. Під шершавим малиновим листком. То так, якби ми зажили під холодильником. Захотіла ї-

сти – не потребувала навіть так трудитись як ми, відчинюючи холодильника. Просто підлазила до малин, роговатими щелепами наколювала ягоду й висмоктувала з неї сік. Бачили ви коли-небудь малину, після такого блощичною пирування? Вона почорніла, висушена й без ніякого смаку. Та не раджу я вам куштувати таких ягід. Мало того: будьте обережні й не ласуйте на свіжих ягодах доки гарно їх не розглянете. А то трапиться вам те, що мені: сипнула до рота жмінку ягід і... негайно виплювала їх! А так кортіло, так кортіло! Замість приємного смаку – відразливий сморід наповнював мій рот, а язик пекло наче б перцю хто насипав.

– Тъфу! Тъфу! Харк, харк! Фуй!

Я плювала й чистила рота й не могла позбутись поганого смаку.

В тому часі донька найшлась серед трави біля мами, Старої Блощиці. Чистила ніжками ротика й очі, замазані малиною і моєю слиною. Мама дивилась на неї з задоволенням, я сказала б навіть: з радістю, коли відоме таке почування отим смердошкам – блощицям.

Доня вдалась кмітлива й спритна. Не забула маминої науки, бо хто інший навчив її правікової мудrosti? А, он вона:

– Як тільки хтось, чи щось доторкне тебе, або твою комору малину – не чекай, що буде далі. Негайно й то таки з місця, порсни з бочілки, що я дала тобі, як ти ще була маленька – крихітна. Цей сік твоя оборона. Він не пече нас, ані нам не смердить. Хоч які ми малі. Зате людям, отим великим, неповоротним чудовищам він пече так, що не можуть видергати. Виплює такий те, що захопив і таким способом звільнить тебе. А то зникнула б десь у безоднях його пельки.

Думаю, що тієї мудrosti навчала мама доньку, коли сиділи на малиновій ягідці й грілись у сонці. Як і малини й вони люблять його. Бо мала мусіла вміти лекцію досконало, коли не дала мені поласувати, а заставила плювати й харкати й таким способом позбутись її.

Добрий учитель і кмітливий учень неодну науку передають з роду в рід, з покоління в покоління.

ФАЗАНИ

Михайло косив траву. Косарка тарахкала, з під ножів густими зеленими бризками вилітала трава. Коли примкнути очі й дивитись у даль, складалося враження, що це зелена вода й її бризки хлюпають з-під човна. Покоси лягали як хвилі, що чомусь, спинилися в своєму поході.

Нагло з-під косарки випурхнула велика, бронзова птиця з металічною шиею і білою обручкою на ній, та довгим, пишним хвостом. Михайло спинив косарку й зістрибнувши з сидження розглядав подію. У траві було гніздо, в ньому четверо молоденьких фазанят. Налякані вони тулились одне до одного. Щоб змилити напасника фазаниха полетіла до недалекого ліску. Ка жуть, що раз вона покинула гніздо, то вже більше не повернеться до нього. Знаючи це, Михайло взяв малих з собою і вирішив піклуватись ними.

— Поглянь, Галю — говорив уже в хаті до дружини, — маємо приріст.

— Які гарні, які милі! — скрикнула Галля. Який м'який, жовтий пух на них! Але як ми доглядатимемо їх? І як ти дістав їх?

Михайло, що був лісником, знов багато не лише про дерева й рослин, але й про лісову птицю і звірів. Він розказав Галі про подію під час кошення трави. Вона зробила гніздечко в кухні, постеливши в картоновій коробці ганчірки й папір. Його, щоб можна зміняти й вдержувати чистоту. І стала годувати фазанят. Спершу вони діставали варене посічене яйце. Згодом Михайло приносив їм з ліса муравлиних яєць. Швидко росли ціплята. Уже пух позамінювало остаточне піря.

Он уже вистрибують з коробки — гнізда й бігають по кімнаті. Ще трохи-трохи й стали вибігати на подвір'я. Тепер уже не буде заходу з годуванням: юстимуть разом із курками.

Але спати таки заходили в хату, до свого гнізда.

* * *

— Що зробимо з нашими фазанятами? — запитувала — міркувала Галя. Зима, он, надходить. Де ж зимуватимуть наші гости?

— Може в курнику, з курками — думав Михайло. А, взагалі тваринам треба залишити волю, хай самі влаштуються на зиму.

Дійсно, влаштувалися. Були вже великі й літали досконало. У відчиненому вікні появлялась спершу металічно — зелена голова, далі цинамоновий тулів і довгий, пишний, писаний хвіст. Влітали в хату по черзі всі четверо й сідали на кухонній шафі. Так, як у природі, на дереві. Спершу сідали когути, при чому викрикували — трубіли, скликаючи сестер. Всі четверо засипляли у вигоді людського житла. Ще ж як ціплята вони привикли, що не дерева в лісі, а людська хата є їхнім житлом.

Не було способу на них. Треба було вранці відчиняти вікно й чекати, щоб вилетіли на двір. Те саме вечером. Хай тільки найдутъ вікно зачинене, добиваються до нього й кричат. Треба було негайно його відчинити.

Так фазани на зиму й не покидали теплого, захистного приюту. Їли й далі з курми й одні привикли до одних. Але, найбільшу частину дня проводили в лісі й на полі, збиралися з іншими фазанами й жили серед стада. І паслися. Господарі любили своїх птахів. Їх, як дітей, виростили з малку.

Те саме можна сказати й про фазанів: вони зжилися з людьми. Самички менше цікавились людьми, живучи своїм життям. Але два когути стали вчасно виказувати свої прикмети. Он, Грицько — так його назвали: боєвий і гаміркий і задеркуватий. Хай тільки хтось чужий появиться біля хати, Грицько біжить за ним і кричить і лається і, простягнувши шию, так і збирається кусати! Михайло запевнював, що найгірше його дратує червоне. І хай появиться жінка в чомусь червоному — немає кінця схвилюванню і крикові Грицька.

Люди не любили його. Його напастливість дратувала їх. Все ж, знаючи, чий він птах, воліли держатись оподалік і від лісничівки й від напасника. Аж, одного дня...

Хлопець йшов лісом. У руках ціпок. З дерева зістрибнув фазан став бігти за ним і кричати. Наблизився до ноги чужого хлопця. А він, не думаючи довго, замахнувся ціпком, мабуть, щоб боронитись перед напасником. Влучив у голову. Птах упав неживий. Там, на стежці, в лісі найшов його господар вертаючися з лісу. Не стало крикача й задаваки.

Івась мав зовсім іншу вдачу як його брат. Був спокійний і ласкавий. Ів з руки й давав себе ловити й дозволяв гладити пишне мальоване пір'я.

Ходив нога в ногу з господарем. Усі казали, що це пес. Йшов з ним до лісу невідступно. Коли господар спинювався Івась находив собі спорохнявілого пенька й нишпорив в ньому добуваючи черв'яків. Помітивши, що господар відходить, зістрибував він з пенька і йшов за ним. Так і приходили разом до хати.

Йому, як і Грицькові, звичка коштувала життя. Приїхав на контроль надлісничий, німець. Біля ноги в нього пес, пойнтер. Івась, що відстав трохи від господаря — бігцем до нього. Пес стрибнув і вже держав птицю за шию. Уже прогріз її. Надлісничий похвалив пса, хоч по правді, як пойнтер не повинен був вбивати добичу, тільки витровити її. Фазана німець вstromив у ловецьку торбу.

— То... то був мій фазан! — став казати Михайло.

— Що значить ваш? Не ви ж застрілили його. Врешті, мало фазанів у лісі? Застрільте собі, коли хочете!

Даремно було пояснювати цій чужій людині в чому справа. Нетерпляче звів плечима, покликав пса й став відходити в глиб лісу.

Так під кінець зими не стало двох братів — фазанів. Коли настала весна, сестри — фазанки найшли собі пари й відмандрували в ліс.

Уже не треба держати отвором вікна у лісничівці. Люди залишилися самі між собою, а птахи заплатили життям за дружбу з ними.

РУДЬКОВІ СПРАВИ

Дмитро обмітав сніг з черевик, тупотів ногами й лаявся:

— Маю вже того досить! Дай мішок!

Лариса, його дружина, не відзвивалася і не повернулась від печі, на якій готувала обід.

— Чуєш жінко? Принеси мішок!

— Я тебе прошу, може спробуй щось інше — несміло заговорила.

Але вона знала, що нічого не вдіє. Вона знала, що Дмитро зробить як вирішив від давна.

— Я пробував уже все, що хто радив. Тільки через тебе. І чим той кіт заслужив собі в тебе на стільки ласки? Сама бачиш і розуміеш, що він шкідник і того я довше стерпіти не можу!

Рудько спав смачно на софці, та ще й на вишиваній, шовковій подушці. Звинений у пухнате піскового кольору колісце, ніс накрив розкішним хвостом.

— Ах, якби ж він завжди так спав, якби він завжди тут мав своє місце! — журилася Лариса. А то, дійсно, клопіт з тим автомоб. Вибрав собі котисько спання на верху, на буді авта. А від буди на боки нічого тільки задряпини від його кігтів.

— Бив я його. Гадав — раз, другий добре наб'ю і не лізтиме. А він тільки вилизався і знову своє. Мастив я авто смердючим та ще й клейким. Але й то не помогло. Щодня свіжо подерте. Вже й люди оглядаються за мною. Дай мішок!

Лариса припала до Рудька так наче б могла захистити його. Він прокинувся і одним оком, отим верхнім поглянув на господиню і його рожевий ротик запитав: Mr?

— Ой, Рудьку! — тільки застогнала Лариса.

Те, що відбулось далі, пішло дуже швидко. Дмитро вхопив кота за шкіру й не чекаючи на мішок, ані на жінчині слези, ви-

біг з хати. Тільки почула, як стукнув багажник. Там Дмитро кинув Рудька та ще й післав за ним погрози в роді: сиди, бо вб'ю, чи щось таке.

Авто бігло по дорогах, сніг падав і Рудько потовкався у своїй в'язниці й жалко плакав. Але ніхто не слухав його скарги.

Дмитро виїхав далеко на поля, між фарми, та ще й зміняв напрям — крутив, а сніг замітав дороги. Враз спинив віз, відчинив буду та й видобув з кута Рудька, що сховався поза скринькою з ремеслом. Мав тільки час няvkнути й плюнути й вже полетів у повітря.

Дмитро повернув віз і подався назад до міста. Час від часу поглядав тільки в дзеркало, що висіло над керівницею. Ні, дорога була порожня, нічого на ній не було.

— Богу дякувати, що я позбувся його! — з полегшею зідхнув. — Кіт він і гарний і розумний і ловкий, — але що з того? Авто пообдряпуване й ради собі з ним дати не годен.

... Славко — аж тепер прийшло на думку Дмитрові. Що скаже Славко, як прийде зі школи й не застане Рудька? Кіт же зустрічав хлопця завжди при дверях і Славко говорив до нього, беручи на руки.

... Славко... Щось наче муляло батька. Годі, воді! Так далі не може бути! — відганяв від себе думку про хлопця.

Вступив по дорозі до знайомого фармера, потім заїхав до міста й купив собі фарбу, щоб нею замаскити сліди Рудькових кітів.

Швидко був удома, запаркував авто й захопивши з гаражу щітку до малювання — поглянув на ганок. На ньому сидів Рудько! Він мився. Присів на хвості й всеціло зосередився на своїй праці. Наслинивав то одну лапу то другу, водив нею поза вухо, на голову, карк і, горішню частину спини, всюди там, де міг засягнути його рухливий язик і гнучка шия. Їзда в багажнику й дальші переживання побурхали й дуже забруднили його кожушок. Того Рудько ніяк не міг терпіти. Наводження ладу й чистоти на свою пишну шату всеціло полонило Рудька.

Дмитро аж скрикнув! Чи то хто видів?! А ти, що тут робиш?

Хіба на крилах летів, що швидше від мене в хаті! Як ти найшов дорогу? Нечиста сила, не кіт!

Дмитро хрестився і спльовував на боки, обидва, як відомо, заходи, щоб відогнати нечисту силу. Рудько поглянув на нього уважно. Станув у боєвій поставі, шерсть йому з'їжилася; показуючи дрібні гострі зуби, загарчав погрозливо. Його потемнілі очі дивились зловісно – зелено й зосереджено. Ними він зміряв ворога й, не гаючи часу, став сходити сходами вниз. Ішов розважно й поволі, ступав твердо й упевнено. На останньому східці ще спинився, декілька разів вдарив хвостом об землю, по його спині пробігла хвиля збудження. Кинувши визов – скаргу з розкритої пащі, повернувся гостро й зник за вуглом.

І не було його в хаті, ані на обід, ані після обіду звичного для смачного спання на шовковій подушці.

Пізно після полуоднія Славко вертався із школи. На розі перевулка він гостро скрутів у ліво, туди, де пробігала вуличка, що на ній був його дім. На розі, на звичному місці стояв Рудько.

– Добриден, Руді – говорив до нього Славко. Дожидаеш мене? Як приемно зустрічати тебе завжди на таму ж місці, вертаючись додому! Ти, очевидно, вже пообідав і виспався. Але я голоден як вовк! Йдемо до – хати!

Тараҳкотіли в торбині олівці, скрипів сніг під Славковими ногами. Увійшов до хати. В одній руці течка з книжками, другою придерживав Рудька. Він обвинувся довкола його шиї, опустив пухнастий хвіст через одне плече, на другому поклав голову. З-під неї повисли кріпкі передні лапи. Був як пишний ковнір, як піскового кольору лис.

Вузькі, прямі щілини очей гляділи з висоти, наче з престола, що на ньому в'їхав у своє царство, він – божок цього дому. Безпристрасний, повний гідності погляд холодних, зеленкавих очей єгипетського божества, золотої кітки Шехмет – Баст – Ра. Їй покланялися продовж тисячеліть, величаючи:

– Твій батько Ра – Сонце, твоя мати Гатор – місяць, сестра твоя Нут – богиня небес, брат твій Кгонсу – виклинач духів!

Ти найпотужніше й найважніше божество !

Щоправда не можна сказати, щоб так збирався величати Рудька Дмитро.

На нього глядів кіт уважним і допитливим поглядом. Він міряв ним свого ворога. Хвилину. Тоді понюхав Славкове обличчя, одне вухо й друге й полизав підборідок. На його обличчі ніжність і насолода.

Зразу ж зістрибнув з плеча хлопця і подався до дверей.

Д А В Н

— Олі, Олі! — кликали хлопці знизу — ходи тут! Твій Мейсі не може злісти з дерева.

Олег /Олі/ вийшов на ганок і став розглядати ситуацію. В низу росли пишні, старі берести, що може ще й пом'ятали індіянські часи. Їхні кріпкі стовбури пнялися вгору, а корона розкинулась високо понад будинками й купалася у весняному сонці. Крізь гілля і листя Олег помітив Маця, що держався міцно стовбура й плакав.

Хлопці стояли внизу й насміхалися з Маця:

— Чуеш Олі, він хоче давн? Давн, давн, давн!

Три їх нараз стали заводити плачливо:

давн, давн, давн!

давн, давн, давн!

давн, давн, давн!

Олег зійшов у город та й кликав:

— Кіті, кіті, кіті!

Зараз же, щоб бути певним, що Мацьо зрозумів, він закликав:

— Киць, киць, киць!

А Мацьо, розкривши малу, гострозубу пащу — плакав:

— Вау, вау, вау! Няв, няв, няв!

В погоні за пташками эсунувся бідачисько з гілки й зачепився кігтями о стовбур, але на свою біду, головою вниз. А коти злазять назадгузь, бо інакше страшно й голова кружляє. І загалом Мацьо був вигідний і пещений і скаржився своєму приятелеві. До того ж трохи повище нього декілька вивірск верещало й лаяло його завзято. Якби одна й Мацьо мав зручну позицію... А так...

Пішли в рух крісло, драбина, шнурок. Мацьо плював і запирався кігтями, невідомо зі страху чи з пересердя. Але вкінці,

таки операція вдалася і Мацьо цілий і незатронутий, тільки з трохи побурханим кожушком сидів на кріслі в кухні й вилизувався. А Олег розповідав мамі:

— Я ніколи не був би думав, що він такий нездара й що сам не потрапить злісти з дерева. А як він плакав і все: „давн і давн”!

— Жадне давн, тільки вниз, чи няв-няв! Вже навіть котів відчуєте по-людськи відзвіватися! Хто його вчив оції мови? Досить, що ти більше говориш по-американськи, ніж по-своєму й батько мішає горох з капустою, то ще й кота мені потурчуете.

— Але ж мамо, я сам чув і хлопці чули й Мейсі — мама кинула лютим поглядом з-під окуляр — Мацьо, мудрий і знає, як має говорити.

Мацьо сидів на кріслі пишний і лисниучий свіжо помитою шерстю і дивився насмішкувато — зосереджено на господиню, що добре розізлилася на свого молодого друга, що намагався боронити як своє так і Мацьове право вживати мови, яка їм обом до вподоби. Швидко вирішав, мабуть, що люди загалом, невідомо, чи мають доволі розуму в отих величезних головах, бо сів собі вигідно, задні ноги підібрав під себе, а передні склав калачиками й прижмуривші очі став муркотіти свою пісеньку. Так сам, для себе.

— Чуєш сам: він муркає — з полегшою сказала мама. Слухай: mr, mr, mr...

— Гі із пуррінг, ма, сама чуєш: prrr, prrr, prrr...

— Алеж він муркає, Ольку!

— Ні мамо, він пур...

Мама вибухнула сміхом, розсміявшись і Олько. Мацьо розкрив вузькі щілинки очей, поглянув трохи зневажливо, а трохи поблажливо на людей, що вмішувалися в його справи. Що йшло про нього був певний, бо розумів прекрасно обі свої назви: Мацьо й Мейсі.

Він, на ділі, міг би й сам за себе вирішити, якої мови хоче вживати, тим більше, що був уродженцем цієї землі. Але, Мейсі, очевидно, не цікавився мовними питаннями. Замість того

він перестав муркати чи там... „пуррінг” і, підвівши голову, пильно дивився у вікно: там бо, на підвіконні сів горобець і цвірінькав та підстрибував і вертівся. Не було кришок, що їх господиня щодня висипувала. Тож настирливо вимагав привичного харчу.

Але не він один: з дерева зістрибула на дашок вивірка й побігла на ґанок. Ставши стовпиком, дивилася пильно у вікно. На поручнях сиділа вже друга й заглядала вікно, потрясаючи схвильовано пишним хвостом.

— Чик, чик, чик! — кликали, заглядаючи за горішками.

Мацьо підвівся і став муркати, вертітися і лащитися біля ноги своєї господині, що шолопалася в шухляді між торбинками з горішками та сухим хлібом.

— Ага, на ґанок! Тепер, коли мої жебраки прийшли на снідання. Ані в гадці собі май! Шкода муркати й просити!

Мацьові не помогло, що перейшов на загально зрозумілу котячу мову: його замкнули в кімнаті на той час, коли господиня годувала на ґанку пір'ясту й хвостату банду. І, хоча він звик був до такого закінчення щоденних домашніх дій, проте почуття кривди й образи й нині не опускало його.

Аж поки не вистрибнув на панине ліжко, звинувся в клубок і, зідхнувши тяжко, не пірнув у смачний сон.

МІЙ ПІДКОМІРНИК

— Ти спровадився до моєї кімнати без моого відома й дозволу. Добре, скажім: на дворі зима, мете снігом. Ти числиш на моє співчутливе серце. Так, я його маю, для всіх. Навіть для такого добродія як ти. Але: раз ти тут зажив, то живи собі тихесенько й дихай. Часто я думала, що ти їси в таку, зимову пору, та ще й у решітці до огрівання хати? Там же нічого до їжі. Але, одного ранку я нагло засвітила й побачила, як утікаєш до моєї шафи з одягом. Я пустилася за тобою, але ти дуже швиденько зник між валізками. А мені спішно було до праці. Тож, числячи на те, що сам про себе даси знати й що, вкінці, я зловлю тебе й викину, так, викину на сніг і мороз, я залишила тебе й шафу в спокою.

— Потім я говорила з синьоокою Рут про тебе й вона сказала: їх треба вбивати! Вони лізуть між одяг і їдять вовну. Як тільки я побачу його, негайно роздушую ногою.

Мені зробилося погано. Ніколи я не вбиваю комах та ще таким старим — прастарим способом. Гидким способом. Та ще й цвіркуна...

— Алеж моя синя суконка, мій бронзовий костюм?!

— Я занепокоїлася. Вернувшись до хати, я переглянула мій вовняний одяг. На щастя він ще цілий. Я заспокоїлася. Передусім невідомо, чи це правда й чи цвіркуни справді їдять вовну. Добре, влітку вони їдять рослини, чи там. Але, що вони їдять взимку, сидячи під піччю в хаті? Десь глибоко в непропислій щілині. Невже вони поночі вилазять і їдять порцію господарського кожуха? Ніколи я про те не чула. Треба буде вишукати якусь книжку про комах і прочитати.

В хаті було тихо й тепло і я забула про тебе. Справу з моїм костюмом я залишила — може воно тільки поговірка така. Мало чого говорять про бідних волощог? Бо ж як інакше можна

тебе назвати? Приволікся в хату й зажив. Живи! Інколи набридає самота. Вечорі довгі й такі глухі. Тоді навіть якось відрядніше знати, що живе з тобою ще хтось. Тільки ж я не люблю їх комах, і боюся. А ти таки поганий. Зовсім похожий на карачана, тільки менший і не такий блискуче чорний. Ти навіть рудавий. І маеш довгі ноги. Ти стрибаєш! Ти навіть маеш крила й підлітаєш. Думка, що ти міг би стрибнути на мене, або влезти мені під одяг, страшна. Грізна, преразлива, і дразлива. Що робити, що почати?

День, другий і я стала забувати тебе. То так як із хворобою: щось болить, прислухаєшся, доторкаєш, додумуєшся. Спершу нападає на тебе страх. Але згодом привикнеш до свого ворога й думаеш: може то тільки якась дрібниця і сама пройде? Правда, часом проходить. Але інколи ще й погіршується.

Погіршилося і мое положення. Так нагло, нежданно. Чи, власне в підсвідомості я чекала чогось такого. І сталося! Ти став цвірчати! Спершу якось слабо, несміло, але згодом ти розохотився і зацвірчав так, як би ти був у селянській хаті, під піччю. На цілий — не голос, бо ти це робиш потираючи передніми ногами чи крилами одним об одне. На цілі ноги, скажім. Спершу я слухала радо й під твою музику я побачила малі хатки, десь там далеко в моїй країні. Маленька нафтова лямпочка ледве блимає, господиня пряде. Сіра нитка снується, снується, вривається, й знову скручується. А під піччю цвіркун сюрчить. І на дворі сніг — метелиця... І діти на печі поснули. У стайні кінь копне — стукне ногою і корова жвакає жвачку. Чутно поночі — хата й стайня під одним дахом.

І цвіркуни сюрчать. Може то тільки один. Раз в одному кутку, то знову в другому. Прокинулась дитина в колисці й мати гойдає ногою колиску й приспівує стиха. Але цвіркуни не дають. Підведеться тоді, підійде до печі та зашелестить — застукає чимнебудь: — шшш, мовчи, розкричався! Здурів!

Цвіркун затихне на хвилину, але зараз таки відізветься в іншому місці. І як його найдеш, як його проженеш?

І я зробила те саме. На хвилинку ти стих, але зараз сюрчав в іншому кутку.

— Слухай, це нахабство! Не досить, що ти без моєї волі й відома зажив зі мною, то ще й робиш гамір у хаті. Є такий закон, що вимагає від підкомірника, щоб поводився тихо. Коли ні — можна йому виповісти хату.

Цвіркун — мій підкомірник, очевидно не знає про ніякі за-кони й іх не поважає. Така безбоязка бестія!

— Слухай! Раз уже ти тут зажив — живи! Але ти не можеш мене примусити слухати завжди тієї самої мелодії. Ти музикальний. Про тебе кажуть французи, що ти співаеш. Тебе малюють інколи зі скрипкою — не в руках, але в ногах. Ти напевно дуже зарозумілий, як це трапляється з музиками. Мабуть, не має другої комахи, щоб про неї написали стільки віршів і навіть прози, як про тебе. Різними мовами. Одні прирівнюють вашого брата до срібних дзвіночків, інші кажуть: якби хто грався золотими монетами. І срібло ви ночі й гімн ви місяцеві й... хто його знає, ще що!

Отож, як музика ти напевно розумієш, що слухати однієї мелодії постійно й незмінно тієї ж, страшенно надокучає. Що ти сказав би, як би я наставила патефон і цілий вечір грала, скажім, арію тореадора з „Кармен“ чи солодку мелодію „Божественна Аїда“, або арію Надіра з „Ловців перлів“? Раз, другий, третій і так без кінця цілий вечір, ба мало того: цілу ніч! Що ти сказав би?

Мій підкомірник стихає. Певно думає, що він сказав би, чи що зробив би у такому випадку.

— Бачиш? Отож: якщо хочеш жити в мене, мусиш або мовчати — ну й не їсти моого костюму, та це менше важне — або навчитися грati різні мелодії. Інакше...

* * *

Він не навчився. Не знаю, чи не хотів, чи не міг. Тож прийшлося вимовити йому комірне. В модерний спосіб, хоч і він уже, мабуть, перестарілий в епоху розбивного атому, — газовою бомбою. Загазований він утратив рівновагу й упав з-поза решітки на підлогу. Коли я стала йому приглядатися він поволі прочунював і став підводитися.

— Ага! Так це рід наркози, що добродій понюхали? Нічого не сталося і я рада. Не люблю вбивати, навіть в обороні моого нового костяму. Але, якщо йде про однomanітну гру на скрипці, то я теж не обов'язана її терпіти. Тож, гайда мені з хати!

Я взяла його обережно крізь шматинку й викинула за вікно. На дереві сиділа ворона й перекрививши голову приглядалася цікаво подіям у моєму вікні.

САМІТНЯ ГРУШЕЧКА

На груші стали дозрівати грушки.

Були вони зеленкаво-жовтаві, середньої величини. Стара маті-груша родила їх обильно і щороку дарувала людям. Вона була одиноким деревцем у маленькому садку позаду невеличко-го будиночка в місті.

Отам жила груша й з року на рік родила грушечки. З весно-ю вона була обсипана молочно білим цвітом і люди тішились, коли вона зацвітала. Груша найліпше знала, коли настає весна і коли їй пора цвісти. Так як знала, коли з цвіту зав'язати дрібні грушечки. А вони вже самі наливалися соком, більшали і вкінці дозрівали. Але люди не дозволяли їм дозріти зовсім, бо тоді грушки м'які й швидко псуються. Як лише грушки починали падати з дерева, господиня посылала Михася в садок. Він вила-зив на розчахнутий стовбур, з нього на вищу гілляку, наче на поверх і спинювався на третій. Зривав грушки до кошичка й, коли вже був повний, подавав його мамі.

Все ж трохи залишалось на дереві. Вони були на вершку на тонких гілках і Михась не міг їх досягнути. Тож висіли на дереві й наче усміхалися до сонця та раділи, що їх не зірвали та не зварили на зимовий компот. Але їхнє життя не було дов-ге: черв'яки жиравали на них, птахи клювали смачне овочеве м'ясо — і врєшті грушечки падали на землю. Тут уже докінчу-вали їх мурашки та оси. Оси дуже люблять солодкі грушки й за-їдаються ними досхочу. Тоді є осінь і це їхній час і їхнє право ласувати грушками.

Так було завжди, так є в кожному садку, де маті-груша родить солодкі грушки. Але в цьому році, геть усі грушечки були обірвані, або вони самі попадали. Залишилась тільки одна. Одна одинока. Вона була похожа на золотистий дзвіночок, з темнішим серцем. І хоч вітри, а то й бурі хитали деревом і гіл-

лям, грушечка держалась міцно маминої гілки й не падала.

Буває теж таке з дітьми: усі покидають батьків і йдуть у світ власними стежками. Але одна дитина залишиться при батьках і веселить їх та прояснює їхню старість. Так і наша грушечка сама тулилась між листям на високій гілці й мама-груша раділа, що хоч одна грушечка залишилась з нею.

Прийшла осінь. Пожовкло й позолотіло листя, згодом стало бронзове та буре. Вночі надлєтів північний вітер, зморозив його й пострушував з дерева. Осінь постелила листяний килим, вкрила ним траву й квітки.

Але грушечка, на диво, залишилась на дереві. Вона стала темніти й з золотавого дзвінка замінилась на бронзовий капець. Не раз люди кажуть: ти старий капець. А ще, коли на обличчі стільки зморщок, що на самітній грушечці. Бідний, старий „капець” висів на гілці, діждався морозів і поморщився ще більше. Але цупко держався гілки.

Крізь вікно виглядала щоранку хвора пані й на її обличчі появлялась бліда усмішка.

— Ти ще на дереві? — говорила до грушечки. — То добре. Мені так радісно бачити тебе й знати, що в тебе стільки сили, що ти держишся мами. Ти роз’яснюєш мої дні й я люблю тебе так, як мабуть твоя мама. Але тобі мусить бути сумно висіти там самітньо на горі. І холодно. Твої сестри давно-давно попадали з дерева, а ти ще держишся. Еге, ми обидві держимось життя, — говорила далі хвора пані. — І не здаємось. Ось швидко вже й Різдво.

Так, наближувалось Різдво. Михасеві батьки купили ялинку та, покищо, залишили в садку, приперли до груші. Шуміла ялинка хвоєю і її живичний запах нагадував хворій пані ліс і гори й малі хатки, там у нас, на Бойківщині, в Карпатах.

До ялинки прилетіли пташки. Ті, що не відлітають на зиму, або забули відлетіти. Так, як грушечка забула впасти з дерева.

Синя сойка сіла на вершечок ялинки, перехилила голову й стала викрикувати. На голові в неї чорний клубок, крила її сині з білим. Дуже гарна синя сойка, але дуже галаслива й задиркувата. Сидячи на ялинці, вона викрикувала й вигукувала, наче

вимагала від людей їжі. Хвора пані стала сипати їй кришки хліба.

Одного дня пані не підійшла до вікна й синя сойка настирливо домагалася харчів.

— Сама собі не можеш знайти? — насміхався Михась. — А черв'яки тобі не до смаку? Вони роблять стільки шкоди нашим грушам, а ти байдикуеш. Гайда до роботи!

Михась вимахував руками й насвистував. Налякана сойка пурхнула й сіла на вершечку дерева. І далі скреготіла, помахуючи чубатою головою.

— О, грушка! Солодка грушка! А це як? У цій порі? Присівши біля грушечки, сойка стала її клювати. Але засушена й заморожена грушечка була тверда, наче камінець. Розізлилась сойка й міцно клюнула хвостик, що на ньому висіла грушечка. Вона впала з дерева, а сойка спересердя стрибала по гілці та вигуквала. Пролітав сніг. На чорні гілки груші падали білі зірки. Здавалось, що несли розраду мамі-груші, що її залишила остання дитина.

Михась пішов по ялинку й знайшов буру, тверду грушечку. Була поморщена, як старе обличчя. З допомогою ножика й олівців Михась вирізав і вималював голову індіянина. Поморщена, горбатоносе обличчя. чорні очі. До голови приклейв жмуток пір'я. Так з самітної грушки постав ватажок індіян. Михась повісив його на ялинці, а щоб справді він був ватажком, повішав поруч індіян, яких поробив майстерно з поморщених каштанів.

Мама-груша спала в саду під сніговою ковдрою, але індіянський ватажок Самітня Грушка шикував до походу своїх бійців. Кольорові світла на ялинці оживлювали їх. Неоподалік висів кінь Карий і дрібним гальюром біг до ватажка. Гілки хитались і ялинка розказувала Свят-вечірню казку...

БІДНА КИЦЕНЬКА

— Ні, я не можу мовчати! Я не можу забути. І хоч знаю, що е багато бідних, хворих людей і що вони потребують співчуття— проте мушу думати про бідну, бідну кицю.

— І, не можу мовчати!

— Не можу спокійно й рівнодушно проходити біля першого бльоку, де в підвалі жила й доглядала кицю пані Леся.

Бідну, бідну руденьку кицю!

* * *

— Знаєте, пам'ятаєте табір у Гегінген, там у Німеччині? Оци цегельню з заваленими печами, де жили люди? Оци бараки з тонкого дерева, де жили ми. Маленькі хатки на курячій лапці, до яких стягався народ стривожений і гнаний. Він, що його, наче дику тварину тровили й ловили, виволікали зі сковищ та вивозили в ворожу даль „батьківщини”. О, ви дуже добре нагадуєте собі табір у Гегінген, наш перший табір. З терпкою любов'ю ви згадуєте його.

У ньому жила теж руда кицька.

КИЦЬЧИНІ ДНІ

Як і люди, руда кицька прибилася до табору. Певно пригнав її, бездомну, голод. Може потреба тепла. Оциого, що разом з сизим димом стелиться в людській оселі. Тепла від ватри. А може й того, що його дають ніжні пестощі жіночої руки, коли злегка гладить лискучий кожушок, лоскоче під борідкою і за вухами.

Прибилася до табору й жила в ньому. Була худа, шерсть помервлена, поторгана. Але швидко вона погладшла живучи серед тaborових людей. Вони годували її. Жінки привичні мати в хаті кицьку, раділи, що й тепер вона в них знаходилась. Сидячи на порозі муркотіла так мило. Як оця, що була в дома. Так нагадувала тепло й затишок хати!

Але киця не була з дармоїдів. Хоч харчів було в неї доволі – вона не кидала ловів. Свіже й тепле м'ясо потрібне їй для життя. Його киця не проміняє за найкращі харчі. То ж ловила мишей, що находили з піль та приносили шкоду в бараках. Ловила їх нещадно. Але швидко погладивши їй скріпившись на добром харчі вона стала ловити щурів. Ця велика, обережна й хитра дичина варт була ловів. Вони були цікаві й небезпечні та приносили кицьці задоволення. Щурів вона не їла, лише загризала.

Швидко стали боятись рудої киці всі шкідники й оминати табір. Похожала по ньому гордовито, сита, весела, привітна. Її руда шерсть у білі латки так і сяяла ситістю та здоров'ям. Кицька вела себе тут як справжня, добра господиня, свідома своєї вартості. І було б добре кицьці, якби не хлопчиська. Вони не жалували її побоїв, ні прикрощів. Зустрівши її вони кидали в неї камінням і патиками, або гонили її, вигукуючи. Борони, Боже, попасті таким у руки! Ще й досі у кицьки пообтинали вуси, повиривали жмутки шерсти, подряпаний ніс та понатягані, біляві вуха.

Ні, з хлопцями краще не зустрічатися! Тож обходила їх здалеку, скрадаючись між бараками й цегельнями. Її жовті очі розглядалися розважно й холодно, ноги виконували в пору стрибок, або біг у сумежні жита чи картоплі, що росли неоподалік табору. Там було вже затишно й захистно. На лови в таборі краще виходити поночі.

У холодні, дощеві дні кицька спала дені будь на цегельняному горищі, або заходила в кімнату пані Лесі, що пеостила її і годувала молоком. По нього зголосувалась киця вранці, вважаючи таким способом Лесю за свою господиню.

Так жила киця серед людей у таборі. Разом з ними переживала добре ситі дні й погані, сповнені метушнею і тривогою. Ворожі авта зайїджали під табір, до них вантажили людей наловлених у таборі наче диких тварин. Люди готовились до оборони, жінки з дітьми втікали в поля і сумежний ліс. З ними йшла теж киця. Вона стежила за тим, що діється в таборі й верталась аж тоді, коли авта відкотилися, а люди повернулися.

І знову сіяла переполох серед гризунів.

У міжчасі табір ріс. До нього з'їздились і сходились щораз нові люди. Вони заповнили усі бараки густо й битком. Тоді стали жити в цегельняних печах. Але жодні невигоди, ніякі небезпеки не могли їх спонукати вертатись „додому”. Ані насильства, ані намови не мали успіху. А тут уже осінь наближувалася. Як же їм залишатися майже в полі, майже без захисту?

І знову гуркотіли вози, гомоніли авта, перекликались люди. Вони переносились на нове житло в касарнях Зомме. Будинки виповнились ущерть. Навіть поселились люди у стайннях, та всіляких прибудівках. Клепали молотками й сокирами, різали пилками, рубали й стукали. Так вони пристосовували для себе усе, де можна поселитися.

Серед того ніхто не цікавився кицю. Навіть Леся не мгла журитись нею, мабуть залишилась на старому місці. Не було б у тому нічого дивного, коти ж, як кажуть, прив'язуються до місця, а не до людей. І справді киця залишилась у пустому таборі. Снувалась, як дух, серед глуші й безлюддя. Лови годували її, спала в порожніх кімнатах. Але запах холодної ватри й порожня Лесина хата навівав на неї сум і тугу. Довго сиділа під хатою, подрімуючи. Тонкі повіки прислонювали очі. Час від часу вони розкривалися, чуйні вуха здригались, по спині пробігала хвиля. З такого просоння киця знагла виконувала стрибок на якогось необережного горобця, чи мушку, що осмілена пусткою, вибігла вдень на подвір'я.

Так, юсти киця мала що. Але в неї росла туга. Швидко ж їй прийдеться привести на світ котенят. Для них треба вигідного гнізда, захисту перед небезпеками й щоб легко добути харчі.

Кицині боки з дня на день гладшали, її хід ставався тяжчий. На небі збиралися тяжкі, осінні хмари, від півночі віяло холодом.

Одної ночі киця покинула табір. Вона помандрувала туди, де відкотились вози з людьми.

Одного дня Руденька з'явилася на подвір'ї табору в Зомmekасарні

НА НОВОМУ ЖИТЛІ

Не лиш Леся втішилась кицькою. Інші таборяні зраділи теж побачивши знайому кицю. У таборі було багато мишви й добрих кілька кицьок могло придатися. А ще таких ловких як Руденька. Леся взяла її до хати — їй одній дозволювала брати себе на руки. Леся жила в підваллі, в першому блоці. Там були магазини, і миші та щурі робили в них шкоду. Заходили теж до Лесиної хати. Тож не диво, що Леся врадувалася появою кицьки. Старалась її приручити та приголубити.

— Пий молочко, кицю, пий — говорила, — бачиш, від коли ти залишилась сама, кожушок помервився, полиняв. Молочка тобі бракувало, правда?

Киця муркотіла задоволено, хлепчучи тепле молочко тонким, рожевим язичком. Хвостиком виконувала кілька веселих рухів вправо й вліво.

— Скоро матимеш малих, правда? — питала глядячи на її гладкі, повні боки. — Зробимо в магазині гніздо, вистелимо ганчірками й я догляну киціньку та дам їстоньки. А там і миші й щурі заходять, таки просто під ніс. Малим буде добре.

Очевидно, киця перемандрувала крізь ціле місто заки віднайшла своїх людей. Таки „з думкою“ про малих. Наїлася, вистрибнула Лесі на подолок і стала вилизуватися і збиратися до сну. Так кицька мала знову господиню і теплий кут.

Люди шанували її, бо й тут виловлювали мишву. Не дуже й крала, хіба хто залишив на столі м'ясо чи масло, таки так, не прикривши. Кого не скортіли б легко доступні й запашні ласощі? Та з хати кицька виходила рідше й дуже обережно. Завжди можна було боятися, що відкілясь вибіжить хлопець та зловить.

Так кицька зажила знову в таборі й числилася „ДП“.

Згодом вона привела котенят. Залишили її з п'ятьох тільки двоє: рудого Тигрика й буру Мишку. Решту потопили в річці, як то в звичаю у людей. Руденька вилизувала малих дбайливо й годувала. Незабаром провиділи їй, глянь, уже бігали. Мати могла вже залишати їх самих, та виходити на дальші прогулянки й лови. Бігла табором швидко й розглядалась сторохко на боки.

Найчастіше заходила до кухні, де кухар завжди находив для неї щось смачне. То знову бігла до дальших бльоків, де нераз потраплялись їй залишки від м'яса. Чого не з'їдала, - брала в зуби й несла малим, щоб навчити їх їсти й полювати. Вони тягали кусок м'яса, кожне до себе, при чому воркотіли погрозливо та плювали одне на одного. Руденька приглядалась цьому, сидячи поблизу та вилизуючись. Радісно й щасливо бігли дні кицликів.

У міжчасі похолодніло, запала пізня осінь. Але в магазині було тепло, а ще тепліше було під маминим кожушком. Там уже не було холоду, не було теж ніяких небезпек.

Все таки дні йшли. Люди розібрали поміж себе котенят і Руденька знову була сама. І знову полювала. Її знали всі в таборі, а як не всі, то багато людей, що приглядалися не лише своїм справам, але й життю довкола. Нараз киця десь пропала. Щойно через кілька днів повернулася.

Яким способом киця віднайшла свою хазяйку? Мабуть не зір і не нюх вели її, а якийсь інший орган, може інстинкт. Але лежала вона під дверима й плакала. Слабо – жалко зі скаргою. Біля неї клячала Леся і в неї текли з очей слізки. Вона з трулом терпіла жахливу картину. Киця була в глибоких ранах: місцями на спині й на животі повиривана шерсть, вуха поторгані чи повідгризані. Замість очей криваві рани. Почувши наближення хазяйки киця підповзла до неї і поклала голову їй у долоню. Вона була сліпа.

– Руденька, що сталося? – питала Леся.

Люди приставали біля них і міркували:

– Хто ж то так покривдив бідну кицю? Може так вона вийшла з війни з щурами, або попала в тічку псів?

Михайло, Лесин сусід бачив у цьому руку поганих людей. Можливе, що киця зайдла між доми, в яких жили тубільці, що ненавиділи скитальців. Мабуть вони чи їхні пси, або й хлопці так поранили кицю.

– Ого, вже з неї не буде пожитку! – говорив далі Михайло.

– То надто страшні рани, щоб вона могла з них видужати. А вже найгірше без очей. Сліпій тварині немає життя на світі.

Люди радили Лесі, щоб віднесла кицю до ветеринара та просила, щоб її заспав. Але Леся доглядала кицю і піклувалася

нею. Та безуспішно. Рани стали гноїти, її тільце потрясали дрижаки й палила гарячка. Киця відказувалась принимати харчі, навіть уже не пила води. Вже й Леся зневірилась у її видужанні.

* * *

Киця вийшла з своєї скриньки під сходами до магазину. Ніхто її не спинював. Найшлась на подвір'ї і йшла тяжко й поволі, тягнучи за собою ноги. Люди сходили ій з дороги. Прилягала під кущами й дихала тяжко. Повзала здовж мурів стайні та дісталася попід дроти, в поле.

Таборова киця покинула табір і людей.

Лесі, що її шукала, люди казали:

— Не шукайте. Певно згинула. Коли тварина чує смерть, покидає хату і йде в поле. Там десь згинула ваша киця.

Там у полі над річкою лежав трупик Руденької, що була прив'язалася до людей і допомагала їм в боротьбі проти гризунів.

Ніхто ніколи не віднайшов її трупика. І Леся ніколи вже не прийняла за свою ніякої киці. Жаль за Руденькою залишився у неї. Залишки харчів вона відносила котам, що сновигалися по подвір'ї. Може між ними були Руденької двоє молодих, що їх вивела, поки її зустріла жорстока смерть.

ТКАЧЕВІ ПРИГОДИ

— А, ти що тут робиш? — вигукнула я побачивши на стіні, понад самим столом, невеличкого павука. — Досі ти не рухався. Але, мабуть ти чуеш і сприймаєш людську мову, бо тепер ти наче б прокинувся.

І справді: досі він сидів на стіні й не давав знаку життя. Аж як я вигукнула, він став швидко ворушити всіми своїми ногами. І хоч їх мав тільки вісім, коли вони попадали в рух, здавалося, що їх багато. Тоді він нагадував комаху, що її називаємо стоногою. Та він був тільки восьминогом.

Кольору він був яснобронзового. Напевно не був домашнім павуком, бо ті е сірі й з своїх закутків не вилазять вранці, — і ще й на стіну, понад столом. Вони сидять у своєму павутинні й там чатують на комах.

Мій співрозмовник був напевно городовим павуком, якого я принесла вчора з городу з хризантемами. Очевидно, він не визнавався в моєму житлі й не знат, що далі з собою діяти.

— Що ж ти собі думаєш, що я держатиму тебе в хаті? Щоб ти заліз до ліжка, або в черевик, чи до шухляди з білизною. Ні, ні! Нема дурних: викину тебе на двір і радь собі там сам.

Ба не штука: викину. Але як? Нізащо в світі я не взяла б його пальцями. Навіть не тому, що боюсь — на ділі такого малого павучка немає причини боятися — тільки тому, що я маю страх перед усіми комахами. Вправді павук не комаха (загляньте до своєї зоології то побачите, що так і є), але він такий як комахи й взагалі, живе соторіння, що швидко рухається. А того руху я боюся. А нуж захочеться йому вистрибнути мені на голову, або, чого доброго, побігти по шиї та влізти за ковнір і пігнатися вниз по спині? Бррр!

— Гайдя мені з хати!

Ткач повернувся до мене обличчям — бо як інакше ви на-

звете те місце, що з нього дивляться на вас двоє великих очей і де дві щетини позначують вхід до рота. Повернувся і замахав двома парами передніх ніг.

— Не хочеш? Але я хочу тебе позбутися! Як не як: хата моя.

Обое ми стояли віч-на-віч і міркували. Я: чим його зловити, а ткач стояв в оборонній поставі й чекав.

Я взяла малі щипчики, такі, що ними виривають волоски, або витягають тріску, коли попалася під шкіру, і наблизила їх до павука. Побачивши струмент, він збентежився і став бігти по стіні. Я в погоню за ним, наближувала щипці й замикала й... замість павука ловила повітря.

— Знаєш в чому справа? Я боюсь пошкодити тебе. Якби я не числилась з твоїм здоров'ям і цілістю твоєї особи, я повинна б була тебе загалом убити, так, як роблять інші люди. Але вони загалом жорстокі й вбивають звірів непотрібно. З самої тої причини, що вони самі, люди, — дурні. Вони не знають звірів і всіх поголовно вважають за своїх ворогів. От хоч би комахи: вони й не думають, що комахи запилюють рослин і, що більшість з них, не родила б насінь, як би не комахи. І не думають, які важні ви, павуки, в господарстві природи. Хто ж, як не ви виловлює мух, блощиць і іншу погань? Тваринка ти пожиточна й я не бажаю тобі зла. Все таки у мене в хаті нічого тобі робити.

Ткач пристанув і насторожився. Коли ж я наблизила до нього знову щипці він гостро повернувся і взяв зовсім протилежний до попереднього напрям: до дверей.

— Ого! Добродій змінили тактику. Куди ж то ви?!

Павук побіг листовкою і вліз у щілину між дверима. Очевидно, і тут не почував себе як у дома, бо здергався. Тільки задня частина тулова й дві задніх пари ніг були ще на зовні. То хіба до них я говорила таке:

— Знаєш, ті двері до комірчини. Я бачу, що ти не дурний звір. Раз, що там темно, а то вашому братові довгодоби. А далі, там повно різних закамарків і є де сковатися. Тож — згода. Йди собі до комірки. Єдине до тебе прохання: не лізь на полич-

чку з моїми сухими харчами. Вправді макарони, каша, кава, цукор і все решта позсипуване до слоїків і щільно зачинене, але от, сухий хліб, коржики – ті в торбинках. Щось тобі пораджу: йди далі, зовсім далеко. Як бачу, ти вмієш пізнати напрямки. Отож, як дійдеш до кутка, де висять плащі, скрути гостро вліво і йди в напрямі до землі. Там, на підлозі мої горщики з гіяцінтовими цибульками. Тепер вони відпочивають, оці цибулі. Ти легко найдеш їх. Там то, десь між горщиками побудуй собі житло й жий. Можеш там і полювати, на що вдастся.

Мабуть мій співрозмовник, тобто його задня частина, зrozумів мою довгу промову й використав вказівки, що їх я йому подала, – бо зник у щілині. Коли за хвилину я відчинила двері до комірки – його ніде не було.

Певно ткач зажив між сплячими гіяцінтами й там дожидав весни: разом з горщиками ми винесемо його до городу й він повернеться у свояси.

Швидко прийшли сильні морози. В самоті моєї хати мені відрядно думати, що я врятувала життя, маленьке життя і, що воно, десь там у куточку, чекає ясних днів. Але й там не обійшлося без небезпек і пригод. ***

Машина до чищення хати, я називала її смоктачем, їхала по стінах і підлозі, гуділа й шуміла.

– Так, добре. Ти свою роботу незле виконуеш, смоктачу. Хату ми почистили. За хвилину поїдемо до комірчини й там заберемось до роботи.

Уууу..... Уууу..... Уууу..... Уууу..... Уууу..... Ууу.....

– Часто ми туди не заходимо, треба призватися. Остаточно немає там нічого важного. Гіяцінти цвіли взиму, – тепер я висадила цибульки до городу. Але за ними залишився темний кут, певно зимию нагромадилося там немало пилу й бруду. Туди й поїдемо.

Мій Смоктач мовчав. Мав звичай гудіти, коли його вели, зарядивши, але коли до нього говорили – не відзвивався.

Ууууу, уууу! Гугугугу, Уууу! – гомонів під полицями, висмоктував пил, чесав пальта, що висіли на жердці, вигортав пил з-під коробок.

Павук, Ткач досипляв на своїй павутині свій зимовий сон. У цьому році йому повезло, як знаємо. Він уже не спав в льодово холодному кутку за гаражем, тільки в людському житлі. Вправді його сон не був такий глибокий, алеж зате він не мерз. Інколи й прокидався, добував з пилу якісь крихти, спожив їх і знову засипляв.

Від гудіння Смоктacha – він насторожився та від поштовху повітря він прокинувся. Коли б він умів говорити, він напевно запитав би, що це так гуде. Та він тільки порушив ногами, що здеревіли від нерухомості й зимового сну. Може й у його ма-лесенькому мізку народилася якась тривожна думка, хто зна?

Смоктач підповзував щораз ближче й гудів щораз грізніше. Павутиння хиталося й наче колиска підвішена під стелею гойдалось, гойдалось щораз більше. В одній хвилині сталося щось страшне: широко розкрита паща наблизилась і великим ковтком торгнула павутиння. Ткач і не вспів ворухнувшись і зістрибнути з нього: смоктач ще раз загомонів і Ткач летів стрімголов чорною, ховзькою трубою в низ. Дуже швидко, стрімголов у низ! Очі закрив йому пил, віддих заперло, в голові гуло й запаморочилося.

Смерть – подумав би хтось. Смерть у тельбуху страшного ненажери – Смоктacha. Та, невідомо, чи те саме подумав Ткач, коли омотаний власним павутинням вимішаним з пилом, знайшовся в мішку, куди Смоктач ковтав свій харч. А він і далі ковтав і гудів і щораз грубший шар пилу покривав Ткача.

Як довго довелось Ткачеві залишатися в такому страшному положенні – він не потрапив би сам піznати. Мав одне щастя: був дуже кріпкий і привичний до різних пригод і невигод, а з них гойдання на тонкій павутинці, що її снував сам і на ній спускався в низ. На ній і відбував свої просування з предмету на предмет і з дерева, чи куща, на кущ.

Тож був привичний до падання вниз головою і до різних несподіваних мандрівок. Але, чи думав він, як видістatisя з Смоктачевого тельбуха? Як розсудливий звір він не робив нічого іншого тільки лежав серед сміття як кулька омотана й окутана павутинням і пилом. І показується, що повівся дуже про. Все

ж йому довелось просидіти пів дня і ніч у чорній запиленій тюрмі Смоктачевого тельбуха.

Вранці я відлучила Смоктачеві гумовий збірник на пил та віднесла його до бочки на сміття. Загомоніла металева покришка й разом з іншим сміттям Ткач полетів униз. Знову стрімголов і опинився в бочці.

Прочуявшись, розправив ноги, вимотався з павутиння і по шорсткій стінці бочки спинається вгору. Для безпеки пряв тоненьку ниточку, так для всякого випадку: а ну ж хитнеться, або сковзнеться і прийдеться падати знову до бочки.

Так поступаючи Ткач найшовся на горі. На щастя бочка не була щільно закрита, в одному місці була щілина. Нею видістався Ткач на берег і, не багато розглядаючи світ, що вже зеленів, випряв ниточку й по ній спустився в низ. Подався до гаражу, за яким колись жив.

Там, в одному кутку ви найдете його завжди, коли йтимете до гаражу. На кріпкій сітці він наче б дрімав. Але хай попаде туди мушка чи інша комаха, він кидається на неї, проколює її спину і там запускає їдь. Вона й поражує нервові центри комахи. Безсилою масою — паралітиком комаха лежить у павутинні, а його власник подрімує, і відпочиває. Коли ж захочеться йому їсти, підходить до добичі й смоктче з неї сік. Так має харчінню, завжди готову до вживання, а засоби в ній не псуються, бо комаха жива, тільки спаралікована.

Добре жилось Ткачеві цілого пів року, поки зима не загнала його в глибоку сплячку.

Мабуть ніколи не забув він страшної пригоди з Смоктачем.

ВЕЛИКІ МАНДРІВНИКИ

— Тарганів я стала боятися ще з тої пори, як мене, малу дівчинку, налякав Мілько.

— Сьогодні в мене народини — хвалилась я йому — і мама дала мені новий хвартушок, а тато книжку з образками.

— Ану, покажи книжку; Мілько, очевидно не цікавився хвартушком. Ми стали розглядати малюнки.

— Я маю для тебе теж дарунок — похвалився хлопець. Зараз принесу!

З цікавістю я чекала, що таке подарує він мені. Приніс маленьку коробочку, гарно завинену в червоний папір і перев'язану золотою стяжечкою. Що може бути в ній?

Я розв'язала стрічку, розвинула папір і вигладила та склали його гарно. Мілько приглядався моїй роботі й ледве здергував сміх. Я відчинила коробочку, а з неї... вигулькнув тарган та вибіг на мою руку. Я крикнула й тріпнула рукою і він уже біг по землі. Я плакала нервовим плачем з переляку, а Мілько репогався втікаючи вниз, — ми гралися на сходах.

Завжди, як побачу таргана, нервово здригаюся і боюся, що бігтиме він по моїй руці, по шиї, по голові. Уже тоді я їм виповіла війну.

Під час війни різно доводилося жити в Європі. Ми, службовці мали невелику кухню, де могли собі щось зготовити, чи пригріти. І, як звичайно, де готують харчі, там гніздяться таргани. А ще в старих будинках. Інші службовці мало цікавились ними.

Звичайно помічали їх аж тоді, коли влучували світло. З-під ніг вибігали меткі таргани, втікали й зникали в щілинах.

— Пане аптекарю — скаржилась я моєму приятелеві — такі в кухні таргани, що вже годі видержати. Порадьте, що зробити?

На рожевому обличчі чорні вусики, під ними усмішка.

— Є новий лік, що вбиває всяких комах. То ДДТ. Дуже сильна хемічна речовина. Ви тільки понасипайте оцей пилок уздовж стін і всюди, де вони гніздяться. Швидко ви позбудетесь їх.

З полегшею я вийшла з аптеки та з вірою в успіх. Ледве діждалась ночі й як лиш з кухні люди розійшлися, я зайшла туди й виконала мое завдання: довкола стін біла смуга позначила „демаркаційну лінію”.

Вранці, коли я стала збиратися до праці, помітила якийсь неспокій, якийсь гамір у кімнатах і на коридорі. І завжди: „зду-рів хтось, чи що?! Я виставила голову, зацікавлена, що сталося. Одна з службивичок стояла у відкритих дверях і вона пояснила мені, що хтось понасипав якоєсь біди у кухні й від неї таргани подуріли, цілу ніч гонили по коридорі, влезали щілинами під дверима до кімнат. Усюди розносили з ногами білий пилок.

— „Погляньте — мовляв — на підлогу в коридорі. Прибиральниці підняли крик, пішли з зажаленням до дирекції. Когось справді напала дурійка! Цілий коридор позначений білими смугами, що й пристали до лінолеум. Не відомо, від чого це й хто таке заподіяв”?

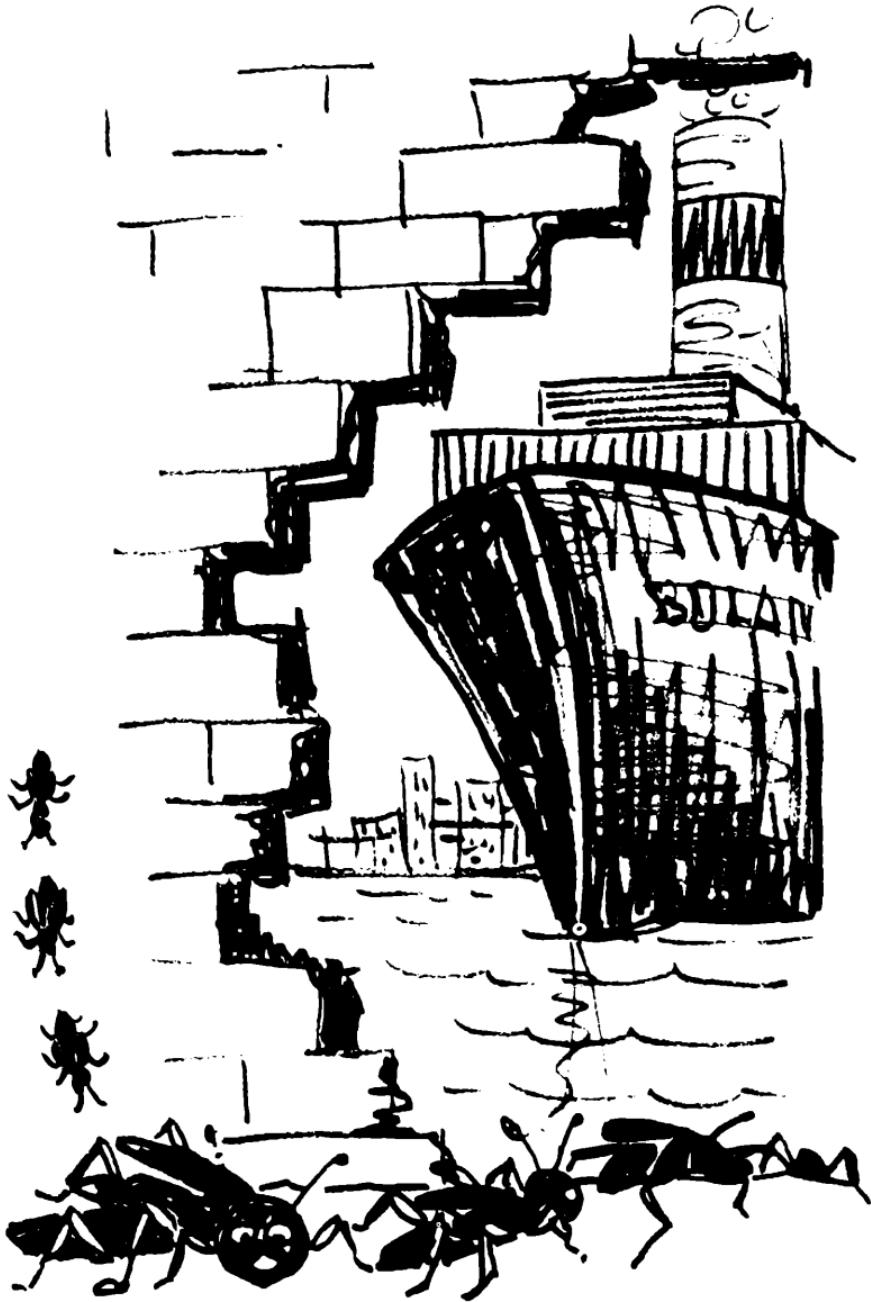
Дуже швидко я додумалась, що зайшло. Для певності пішла поговорити з моїм аптекарем.

Пан з вусиками радісно мені усміхався назустріч.

— Знаю, знаю — говорив зі сміхом, — вранці прибігла тут прибиральниця і просила дати їй якогось засобу, чим можна б усунути білий пилок з підліг. Я зразу зрозумів: це оці ваші таргани порозносили його по підлогах. Вони, бачите дістають від ДДТ тяжкий пронос, щось в роді холери чи чуми. Тоді біжать навпростець, допадають вкінці щілин і влазять туди.

— Чому ж ви мене не перестерегли перед таким вислідом вашої ради? Цілий будинок тепер під білими смугами. І хто знає, чи загалом воно щось допоможе?

Пан аптекар запевнив мене, що поможет. Таргани погинуть у нірках і щілинах. Тільки ж ця екстермінаційна процедура триває яких п'ять днів. Після того треба щераз насипати, що-5 нове покоління, що в міжчасі виляглося, підпало знову під діяння отрути.

201

— І ви думаете, що прийдеться зробити ще раз таку революцію? Вони ж шукають винуватого й, чого доброго, проженуть мене з праці! Тож прошу дуже, мовчіть, ради Бога! Нікому ні словечка!

Думаю, що милий кароокий пан не зрадив мене. Вкінці коридор якось почистили й серед праці люди заспокоїлись. Ще було трохи гармидеру вечером у кухні, де на горшках був білий пил і смуги. І ще далі лунав відтіля голос міліх пань „здурів чи що?“ — і такі другі, милі вигуки. Згодом і вони притихли. Я ж сама сиділа тихо — тихесенько в моїй кімнаті, наче оці таргани в нірках і тільки наслухувала, що з того вийде. А вийшло он що:

Уже наступного вечора було тихо й чисто в кухні й на коридорах. Ні сліду тарганів. І милі пані заспокоювались.

— Знаєте — говорили поміж собою — хто зробив, то зробив. Але ви погляньте: ні одного таргана в кухні, ні в кімнатах.

Чомусь підзорливо поглядали на мене. Не знаю, може мені тільки так здавалося. Другий раз уже не прийшлося насипати: я покинула цей будинок і вибралась у світ. Пішла в мандрівку, як і всі інші діпісти. Але й згодом зустрілася з отими комахами в старих будинках і на провулках Менгеттену й в прибережних надокеанських житлах.

* * *

Є два роди тарганів. Таргани американської породи є живітаві з сяючими крилами, великими вусами й величними рухливими очима. Вони й літають, на жаль. Є пора, очевидно влітку, коли вони літають низько над землею наче травневі хрущі. Не тяжко, щоб такий один чи кілька не сіли в вас на голові, або летячи не вдарили вас в обличчя. Це так звані західні таргани. На відміну від великих, прудконогих чорних, що їх ви знаєте з Європи. Вони називаються: східні таргани — „блятта орієнталіс“. Для відрізнення від американських рудих, — „блятта окідента-ліс“.

Не багато я приглядалась їхньому життю, бо комахи вони нічні, живуть і господарят між нашими харчами та одягом по-

ночі. Та й звичайно я втікала як тільки побачила такого. І втекти не легко, появляються вони наче з'яви, наче духи, не відомо, відкіля. От так: сиджу я при машинці — пишу. В одній хвилині підводжу голову й що бачу? На свіжо написаній сторінці паперу сидить собі такий і рухає вусами й пильно стежить за моїми руками. Я скрикнула, підірвалася, глип: ані сліду з нього! Даремно й шукати. Зник як примара.

Один з островів, що тягнуться косою від Флоридського півострова й відділюють Мексиканську затоку від Атлантику. Він наче мала крапка землі, що пливе на водах Атлантику чи затоки. Один з коралової рафи, яких там багато. Його тепла, м'яка глина ціла пронизана щілинами, де живе всяке, що лазить, бігає, стрибає, літає. У день цвітуть гібіски й синіє простір води й шумлять кокосові пальми. Прекрасно! Але вийдіть у ночі: попід вашими ногами вічно живий і голодний світ комашні, а з них — тарганів. Вилазять з нірок, біжать кудись невідомо й всюди їх повно. Врешті, вони держаться людського житла й зацікавлені людськими харчами. Перед їхнім наступом можете зберігати харчі лиш у холодільнику. До кожної шафи, скрині, на кожну полицю вони влезуть і не щадять нічого, що юстивне. Появляються і зникають безшлесно й невідомо, відкіля. Не помогають сітки в дверях і на вікнах та різні отрутні засоби. Після застосування їх, спочатку тарганів менше, бо гине покоління, що набралося всілякого ДДТ чи інших хлоринів, але з яєць чи личинок вилягаються нові, що, здебільша вже невразливі на отрути, яких людина вживає.

Людина майже безоборонна проти них. Так от, найкраще в ночі спати й забути, що вони тоді пустошать ваше житло. От хоч би: на цьому островику я була вповні щаслива. Я купалася, мандрувала, приглядалася життю морського дна. Йдучи спати, посипала довкола ліжка оцей порошок і, поручивши Богові душу, чи там тіло, я засипляла в середині оцього крейдового кола, яким колись людина відгороджувалася від чортів і відьом. Але моїм вакаціям кінець. Я спакувала валізку — був вечір і пішла до управи платити. Залишила світло. Двері, очевидно позачинювані. Я вернулась і наблизилася до валізки. На ній сидів такий

рудий звір і махав вусами. Я скрикнула, "звір" піднявся на крила й полетів в напрямі до вікна. Накинувши рушника на голову я пішла туди, — але з нього ніде ні сліду.

Я мандрувала завжди з пляшкою комаховбивчого засобу. Ale ним було треба покропити таргана, та ще й коли він „обімлів” викинути його з хати. Інакше оживав і ставав ще рухливіший, як перед тим.

І любила я мандрувати з Тамарою. Вона так не боялася їх, як я, і боронила мене перед ними. У готелевій кімнаті був телефон. Я входжу й що бачу: такий пан проходиться по дзеркалі. Мабуть світляна тафля принадила його. Я швиденько до телефону, кручу 402 і кличу: ой, Тамара, тарган!

— Зараз там буду! — відповідає Тамара, а в її голосі діловість. Така як в голові лікаря, коли його кличуть до хворого. Готовість допомагати, яка б не була небезпека.

Тамара застає мене на коридорі. Я ціла завинена в простирано, дрижу. Я боялась, що новий ворог появиться, невідомо відкіля.

Тамара скроплює ворога, а потім щипчиками, що з тією метою завжди лежать під дзеркалом, ловить його та викидає з балькону. Налевно йому нічого не станеться, а невеличкий лет його ще й отверезить.

З тої пори, як тільки я натраплю на яку небезпеку, кличу: Ой, Тамаро, тарган! I хоча її немає, я наче чую на кінці лінії: Зараз там буду! Так добре знати, що є десь неоподалік хтось завжди готовий допомогти вам і порятувати в біді.

Бо чи ж не біда це: в славному купелевому місці Акапулько заїздите до мотелю, одного з тих, що розкинулись довкола затоки. Вам дають ключа від кімнати, ви йдете ступнями на поверх, з-під ніг у вас шугають прудконогі таргани.

Скрип ключа, відчиняєте двері, зідхаете з полесшею: по довгій їзді ви „вдома”. Гарна чиста кімната, два ліжка, накриті сніжнобілою постіллю. На подушці сидить тарган і дивиться на вас своїми величими сяючими очима. Один ваш рух і він зникає. Тим разом — під подушкою. Дуже приемний товариш, правда?

Так усюди на півдні. Кажуть, що на островах Західних Індій їх безліч і великі вони в палець. Чи й як боряться з ними люди, не знаю. Але тужильці напевно ні. Так як і наші селяни.

Біди тої повно всюди, найбільше в теплих країнах, але сягають аж під Арктичне коло, хоч їх там мало, і малі вони. —

Відкіля взялися вони на нашому, людському світі? — запитаєте. Он послухайте, що бачила раз я. А було воно в місті Маямі, так би мовити — зорі Атлантику.

Скрипіли екскаватори, черпаки набирали розвалений матеріал; насипали його на великі червоні вози, що відвозили його на берег моря. Там висипали його. Так підбудовувано суходіл. Швидко насип осядеться і ствердне й на ньому покладуть нові будинки. Так не пропаде румовище. Бурили старий квартал, де досі були халупи чорних, ще до недавна невільників. Бруд і сміття вкривали вузькі смуги поміж хатами, по них бігали майже голі діти, під ногами моталися голодні псі й бурі, не менше голодні свині. Одного дня з міста виселено мешканців. Стали бурити стару дільницю. Гамір машин і пил уносились понад місцем, що його бурили. Краше туди не заходить. Краше підождати, аж виростуть на глибоко розкопаному ґрунті огоряні доми й пишні гостинниці.

Місяць стояв на небі і його помаранчеве обличчя купалося в водах Атлантику. Бігли вони шумливими прибоями та вистрибували на коралевий суходіл.

У садку шуміли пальми й у їхніх стіп цвіли цитринові дерева та сповнювали солодким запахом тепло повітря. Я вийшла в садок прогулятися і подихати солодкими паходами ночі.

Стежки були висипані наче сяючими камінцями. Камінці ці рухались. Тісно один поруч одного, інколи навіть налазили один на одного. Один мет ока поза огорожу. Там провулок. Він цілий в руху, цілий висипаний сяючою рінню. У нестримному поході йшов народ комах, що в день гніздилися в старій дільниці. Тепер, поночі, вони покидали відвічні житла та широкою річкою пливли нестримно й усі в одному напрямі. Всі на схід. Туди, де шумів океан. Хто зорганізував цю мандрівку й який їй кінець? Йшли й пливли. Он уже берег. Наче річка вилились вони на вог-

кий пляж і йшли далі вперед. Великим нестримним походом до-падали води. Вкрили хвилі й, наче сяюча тканина, морщилася, колихалася і гойдалась. Під місячним сяйвом відбувався далі похід – нлавба.

Куди мандрує цей народ? Чи не потоне він в солоних водах, чи не пойдуть його жителі океану?

Зовсім певно багато з них вигине в мандрівці. Але багато теж видістанеться на дерево, кокосові горіхи, клубки водоростів, сміття. Їх викинуть хвилі на інший суходіл.

На якорі стоїть корабель. По його стінах лізуть і спинаються, уже досягають берега палуби, уже зістрибують і злітають униз. Швидко розбігаються і шукають щілин. Туди залязять.

Завтра корабель піднесе якір і повезе їх у новий світ.

Так споконвіку мандрують таргани. Вийшли з далеких азійських просторів, де їм, як і людям, стало тісно та холодно. У скринях, пакунках, серед струменту й людського одягу. Помандрували на людських спинах, на водах і на суднах. Їх не спиняли карантини, їх не вбивали дезинфікуючі засоби. Вони йшли й пливли й розселились по цілій землі. Їх називали: „Великими мандрівниками”. Мандрують найчастіше одинцем заховавшись у щонебудь. Вони безстрашні. Врешті, вони дуже прудконогі й втеча рятує їх. Переміряли ногами землю, пристосувались до клімату й умовин і ви найдете їх скрізь від рівника до Арктики.

Врешті вони не одинокі. Люди, звірі, комахи, бактерії – всі в нестримному русі. Говорили старинні філософи: усе пливе.

Пливла річка комах, сяючи в місячному свіtlі. Гнав її інстинкт самозбереження та необхідність шукати нового житла.

Стояв на якорі корабель і морські хвилі били об його бурти.

Завтра, чи якогось дня він піднесе якір. Загомонить ланцюги, звиваючись на колесо, забігають матроси, озветься команда.

– Агой, агой, агой!

Заграють об бурти сині хвилі Атлантики й морський шлях упаде шумливою аквамариною на поморщені хвилі. Везучі своє карго, а в ньому нічних наїздників, виплине корабель на широкі

простори океану. Стук, стук, стук, стук — машини. Десь там під ними непрошенні пасажири, що йдуть шукати нової землі.

На ній розведуть свій тугий рід комахи, що примандрували туди з країни свого дотеперішнього поселення.

Для цих немає меж у мандрівці по нашій просторій землі.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ

/ фрагмент /

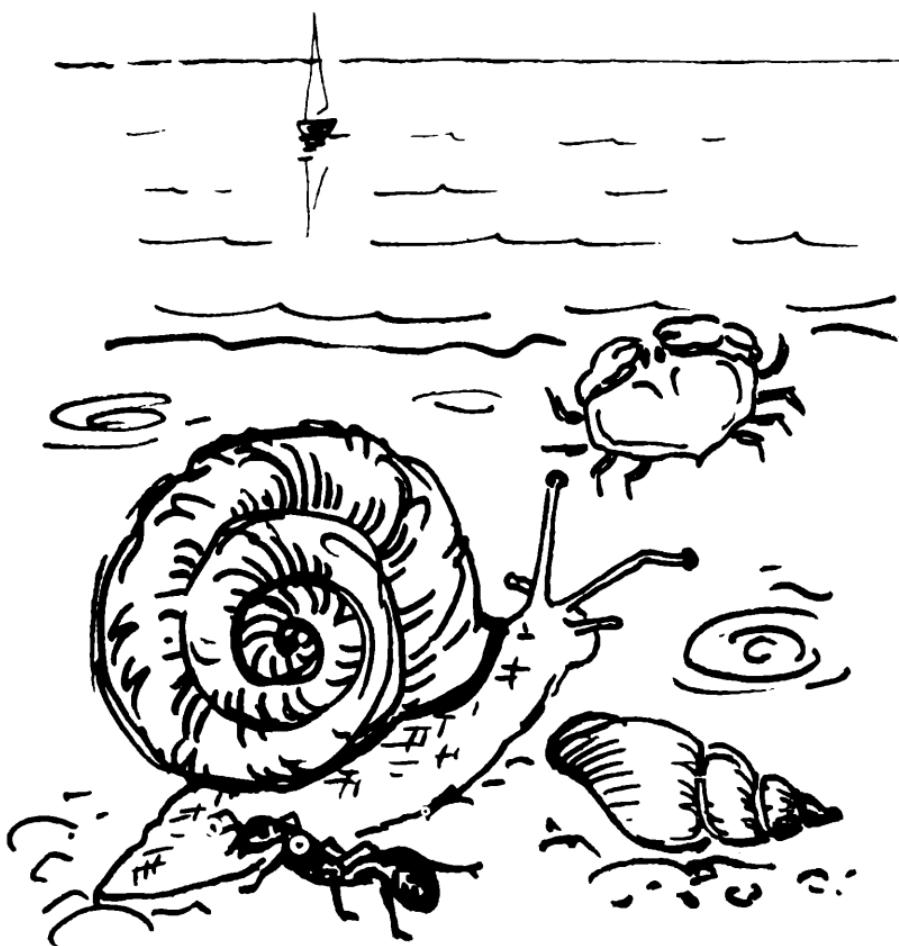
Після нічного прибою море відплило далеко; воно наче б знеселилось і лягло відпочивати. Залишило м'які трясовиська. Вони будівельний матеріал, з нього сонце випікає – висушує суходіл. І з тих велетенських шарів живого, що гине із спраги й туги за водами океану. Їх породили топіллі й прибої викинули на прибережжя. Вони, ці альги, водорости, мушлі й раки й слимаки й риби, гинуть на суходолі. Море заливає їх глем, вапном, кремінкою, сіллю і поташем. Вбиває своїх дітей і з їхніх тіл і їхніх домівок буде цілину. Велике, будівниче море.

Воно відплило й у затоках та між островами вода глибока й тиха. Вона лежала непорушно й була як олія: тяжка, сонна, зеленкава. І прозора. У ній усе живе, що чатує, що плаває або непорушно прикріплене до дна чекає свого дня чи віків, що збудують з нього цілину.

У тряскі, м'які ямки, море викинуло їх усіх, що оце гинуть на сонці. Але, поки це станеться, вони ще живуть, а то й змагаються за життя.

Он трухлява колода, хто знає, як довго вона тут лежить серед багна. Ціла вона засипана дрібними раковинками. Вони в кожній, найменшій щілині, вони прямо поросли колоду. Більшість із них порожні. Ніхто вже не бореться тут за життя – раковини, труп'яче білі, крихкі. Вони – вапно. Ті, що ще в них живуть, мають кольор живого: зеленкавий, червонавий, навіть чорний. Вони: змінені в твердиню. Твердиня порожніє, її ворота відчинені й вона та її житель замінилися в дрібку вапна.

Земля скрізь засипана ними. Вони гострокінчасті вежечки, вони два щільно склеєні віяльця, вони слимаки чи скойки. Я назбирала жмінку їх і понесла в хату. Тих, що їх якраз викинуло

море. Може вони порожні? Але ні, вони замешкані й іхні жителі почувши сухий ґрунт, зразу намагаються достосуватися до життя на ньому. Але чи вдасться їм?

Он маленький крабик. Виповз із хати й помандрував швидко під поміст; там темно й вогко. Він смішно двигав свій живіт – спину на кутих ніжках. Усе завбільшки зернятка лісково-го горішка. І в ньому життя, усі інстинкти, закони, розум. Вони наказують йому шукати захисту. Але ж чи збережеться він? Може в ночі, кермуючись якимось непомильним інстинктом, він віднайде море. Але на дорозі до нього стільки небезпек чекає його. Від птахів та інших тварин. А потім у воді безборонного – хата залишилася далеко поза ним, на суходолі. У воді немає пощади. Чи ж потрапить він побудувати нову хату, чи вспіє, поки хтось проковтне його?

Декілька залишилося в хаті. Але припекло їх сонце й вони стали вилазити. Були чорні й багатоногі. Але не покидали хати. В ній зберігали важливі частини тіла. Тільки ногами порушували й мотали, стараючись повернути раковину отвором униз. І піти з нею. Декому справді вдалося. Але далеко не зайшли, не-привичні до суші. Ще жили, як дрібні рудаві мурашки напали на них. Ще боронилися, обганяючись ногами. Увечорі мурашки пирували на них, а на рано залишилась порожня раковина й біля неї грудка чорної сухої хітини, непридатної для мурашок.

Два, що жили в вежечках, виставили роговату, білу ногу, просліджуючи нею світ.

До неї підбігли мурашки й нога швидко схovalася, рогова стопа забарикувала отвір. Раз на завжди. Вони дуже швидко вирішили свою долю, наче б зразу зрозуміли, що покинути дім – батьківщину, значить – згинути! Вони не втікали й не боронилися за мурами свого житла. З резигнацією, з якимось само-розумілим героїзмом вони прийняли смерть.

Вони поповнили самогубство.

Хто з них і як потрапив би був зберегти життя, оцю іскорку прецінної ваги?

Неоподалік же океан. У його шафірову гладь западає золо-

та помаранча сонця. Брижі біжать назустріч берегам і запалюються неонові іскорки вечора.

Клаптик землі колихається на хвилях океану. Життя і смерть дав він їй.

* * *

Чи не нагадують вони нас, людей під час війни – розвалу? Тих, що втекли зразу ж і згинули в дорозі. І тих, що переселились у чужі землі на Захід чи на Схід. Одні й другі захищаючи життя. Декому вдалося.

І тих, що з резигнацією самогубців залишилися вдома. Часом приходять про них вістки. Майже нікого немає вже вдома. Зникли, згинули, або ще животіють у непроглядному просторі азійських степів.

Кому з них удається зберегти життя, оцю таємну іскру й продовжити рід і дати життя тим, що родяться і постають і, пристосувавшись до нових обставин життя, дадуть початок новим формам і гатункам?

Океан життя і його бурхливі хвилі лягають на пісок берегів і смуги суходолу. Як усьому живому, і людям дають вони початок.

ПРОТИ ТЕЧІЇ

Ніч місячна, пишна!

Клаптик землі на хвилях океану, пальми ледве помітно мають листям, цикади гомонять срібно, зрідка. Таки тиша...

Місяць мандрує по небі й запалює неонові іскорки на хвилях, що легенькими прибоями набігають на береги. Небо ясне й на ньому тільки небагато зір.

Теплий подих від моря.

У таку ніч у дельті ріки, що виливається в океан, засріблились лавиці риб. Бік до боку, великі живі срібні шари виринають з моря, що звужується в гирло, клекотить у ньому й бушує. Це лососі. Вистрибують один понад одного, перестрибують понад лавиці, поспішаючи, стараються випередити інших. Від них вода наче загусла й ожила. У ній жили досі. Аж настав час мандрівки. Вгору ріki.

Ще місяць плив по небі й тиша ночі молилася на хвилях океану. Але земля, повинуючись відвічному законові вселенної, стала входити в дорогу, що з неї кидала тінь на місяць. Він ще лив срібне сяйво, як з боку на нього стала заходити густа тінь. Спочатку ще з-поза неї червоніло світло, що місяць дістає від землі, Але його серп вужчав і вужчав, аж поки не залишився срібним окрайцем над тінню.

Земляувійшла в екліпсу й затемнила місяць.

У таку пору лососі розпочали свою мандрівку проти течії.

* * *

Він і Вона, — хто дав би назву рибам, що мільйонами виринули з топіллів океану й пливли поруч. Чи сцілювало їх кохання? Чи знають риби його гарячу пристрасть? Вони всеціло піддаються законам природи, їхньому непогнутому наказові розмножування. Навіть під час терла вони не знають любовних дій.

А може? Не все знаємо про тварин, що разом з нами залелюють землю.

Великою лавицею бралисі лососі вгору ріки. Покинули солоні морські води й пливли назустріч солодкій воді річки. Вони поспішали. Від моря, що вигодувало їх і зростило до струмків у горах, де мали закінчити своє життя. Чого ж поспішати назустріч загибеллі?!

Незбагнений наказ гнав їх у глиб суходолу.

Вони пливли спина об спину, бік до боку. Швидко річка стала звужуватись і здалеку вже долітав шум водоспаду. Срібні піни падали на кам'яні пороги й гналисі униз, наче ошалілі стада примарних тварин. Їх теж гнав нестримний наказ. Падали з порогів і крутилися й шуміли в зеленому плесі. В ньому опинилися лососі мандрівники. Ні слух ні зір не повідомляв їх про близькість водоспаду, лиш рух води, її швидкий біг в противному напрямі. Вони стрибали, намагаючись перестрибнути понад буруні води водоспаду. Підбивались вони, кидались угору й срібним луком падали на біле руно, що клубилось і грізно ревло, женучись по гранітних стінах, визублених і найжених порогами й гострими шпицями. Кидались на них і, відбившись, падали знову в плесо. І знову підбивалися і стрибали тепер уже вище, тепер уже видатніше. Досвід повчив їх, що попередній стрибок був за слабий, щоб перекинути їх понад водоспад. Тож, зібравши сили, стрибали кріпкіше. Аж поки не вдалося їм підбитись так, що водоспади найшлися поза ними. Пливли далі проти течії, витинаючи пружні тіла й загрібаючи воду плавцями. Перед ними були ще сотні тисячів кілометрів, миль виснажливої мандрівки. І пороги й пороги, скелі й виступи. Перед ними великий змаг, неймовірний труд. Багато їх гинуло в дорозі. Розбивалися об кам'яні пороги й вода викидала їхні мертві тіла на береги.

У цій мандрівці лососі не приймали харчів. Вони й не чули голоду. Чули тільки дозрівання мільйонів зародкових клітин. Їх не зріння визволювало велетенську енергію і гін до мандрівки. Над ними летіли стада птахів, що як лососі бралися просторами. Летіли на північ, до країни де народилися і де тепер дадуть життя новим поколінням. Вони теж не знали шляхів і меж своєї

мандрівки. Їх гнав великий гін і він ніс їх понад просторами, понад суходолом і водами. Велика туга за колискою, в якій прийшли на світ і зросли. Люди вивчають їхній лет і його закони й думають, що кермують ними електромагнетні чи радарові хвилі. Але туга, любов не з цих енергій?

Ріка шуміла й гналася вниз. На її берегах міста й поля, людські житла. Туди річка викидала виснажених, що вихудли на шкелети. Люди й не ловлять у ту пору лососів, бо вони худі й несмачні, тільки птаство, що приставало на ніч над берегами клює і об'їдає тих, що вже не змогли плисти далі. Їхні шкелети біліють на берегах.

Пливуть і пливуть і стрибають і смерть гонить і кличе їх. І життя, що тліє в іхніх надрах. І непереперти, непереможним голосом кличе воно непоборним законом.

Він – лосось давно вже зник з-поміж них. Убив його стрибок понад буруни. Він уже не мав сили прострибнути, і його проковтнула течія. Об'їли його там інші риби й шкелет викинула на берег річка. Але вона пливла ще. Бо самки сильніші від самців. Вони, що носять у своїх надрах нове життя.

Гори обабіч, гори там, куди мандрували. З них спливають струмки й збігаються в спільному руслі. Відчували це своїми тендітними нервами. Вони сповіщали, що кінець мандрівки близько.

* * *

Місяць стояв у повні. В його сяйві сріблилися сніги на верхів'ях і величавіли різані узбіччя гірських масивів. Прудкі потоки збігали в низ від льодовиків і снігових піль, з'єднувались у струмки, що журкотіли по рінні. Стрибали понад кам'яними брилами й кидали каскади у зелені, прозорі плеса. В одному з плес Вона опинилася. Вихуділа й винищена далекою мандрівкою, але повна ікри.

Місяць плив по небі й кидав глибокі тіні в провалля. В потоці у його плесах плавали лососі. Байдуже на далеку, нищівну мандрівку, їх все ж таки добилося багато до своєї батьківщини. Але мільйони їх покинули перед місяцями чи й роками глибини океану. Саргаське Море де розмірні шари підводних рослин тво-

рили ліси, в яких жили безлічі тварин. Ті, що видержали й перебули мандрівку, оце тепер докінчували подружі обряди. Вони плавали — кружляли, доторкали один одного боками й відчувши близькість таких же як вони, вистрибували понад плеса: тепер уже не потребували простибирати каскадами й грізними порогами, були вже вдома. Може від того в них прокидалась велика радість, почування щастя, якщо у риб таке буває. З надміру його вони знову потирали бік до боку й вистрибували понад воду. Падаючи в її плесо вони складали ікру й поливали її насінням. Роками вони готовились до цієї великої і важкої дії. Тепер вона відбувалася. Не пропаде вже рід. Коли малі лососики виляжуться з ікри, підростуть і оминуть усіх небезпек, для них прийде час: вони відбудуть мандрівку вниз водою. Аж одного дня допливуть до моря і пірнуть в його глибинах. Там житимуть чотири роки й океан годуватиме їх і вирощувати.

Одного дня і в них появиться примус мандрувати до покинених перед роками струмків. Як потраплять відшукати батьківщину й як відбути мандрівку не раз тисячі миль у гору? Аж до вузьких струмків, аж до джерел.

Там складуть зародки, дадуть початок новому поколінню і, як Вона, згинуть, виконавши своє завдання. Її скелет, як колись їхній, викине на берег вода й він погноїть землю, що на ній виросте світ рослин.

Туга за океаном, що годує, і нестримний гін до джерел, що родить...

Мені хочеться прирівняти їх до людини, що в одному часі покинула батьківщину. Ціле життя вона тужила до неї і, вкінці боячись, що помре, не побачивши рідної землі, вибралась у далеку дорогу, щоб відшукати старі береги, прадідні житла свого роду. Для того тільки, щоб на них скласти свої кістки.

Так і лососі: покидають води океану, повні харчів і життя і пробиваються до малих струмків, віддалених сотні — тисячі миль. Мандрують о голоді назустріч смерті.

ЗИМОВІ КАЗКИ

I. Леда іде.

Цілий день тяжкі білі хмари ткали снігові шати для землі. Небесні ткачі одягнули її в холодно – теплі пухи, а тоді відлетіли в невідому даль, звинувши свої безконечні мітки.

Вечір гасив денне світло й запалював на вулицях міста ліхтарні.

На Цукровій Бабі прокинувся Мороз. Протер очі пушистими рукавицями, виліз на купину свіжого снігу й запалив діямантовий огонь у кристаликах, що злетіли з облаків на землю. Засвітили й заграли різномальоровим огнем і простелили дорогу зимовим казкам. Мороз – збиточник грався снігом, тріщав під ногами, щипав у руки й обличчя, залазив під комір, торгав за вуха.

Грався сніжинками. Пересипав білими руками вогники, нурявся в сніжних пухах, обкідав себе бриляントовими бризками, обтрушував їх і розсівав у тихому повітрі самоцвітні зірки.

Леда – бронзовий ямник підстрибнула, завертілася і з радісним побрішкуванням кинулася в купину снігу. Качалася на спині, рила головою в пухах, підкидала їх збиточно в гору. Повним ротиком їла смачний, запашний сніг. Посипана іскряним налиством вона бігала, стрибала, божеволіла від собачих, невгамовних радощів.

Леда! Леда – кличе маленька Іпі, Ледина приятелька й пані. Іпі: малий ведмедик у синьому, в білій шапочці й з білими лапочками. Біжить, кличе:

– Леда, Леда!

Бумс! Паде на сніг і заливається радісним, дитячим сміхом. Прибігає Леда, засніженими лапками доторкає Іпіних плешей, теплим язиком лиже щічки, розчервонілі від морозу. Іпі підводиться, Леда втікає, сміються її веселі чорні очі. Зловила!

обидві качаються в снігу, Ілі лає собачку смішним, дитячим голоском.

Мама під'їздить із саночками. Ілі бере Леду на руки й тяжкодвигає до санок. Сміються вуглики Лединих очей і хвостик вертиться на радошах. Ілі сідає на саночки, бере Леду на коліна, мама тягне. Їдуть на високу Цукрову Бабу.

В зимовому сні дерева. Мороз окутує їх в іскристе намисто, пухкі тюлі й смуги гази. Ліхтарні окутуються в балеві сукні дерев.

Уже на горі.

— Мамо, тепер Ілі сама!

Вовтузиться на саночках. На колінах поперек Леда. Під пахвою в Ілі бронзова голова, на ній очка як два вуглики. Жовтявий хвостик повисає, Леда виляє ним на радошах. Ілі балакає до неї своєю дитячою мовою. Леда розуміє її дуже добре. Як добре санкуватися! Леда любить їхати.

Ілі любить теж. Білою рукавичкою держить шнурок від санок, синім пледиком пригортає до себе собачку.

З Цукрової Баби їдуть саночки. Під ними скрипить сніг. Малесенькими свічечками мерехкотять сніжинки, що злегка снуються з вечірнього неба.

Зимову казку розказують дерева, танцюючи довкола саночок, що мчаться з Цукрової Баби.

II. Той баҳор!

Гладка, срібно — сталева тафля льоду. Чудесно рівна, радісно — простора.

Провесняне сонце грається на ньому іскринами, бриляントові вогники стрибають по льдовій гладі. Далеко поза домами міста дрімає весна. До теплого вже, лютового сонця розпліщає очі. Усміхається до холодної блакиті.

Один рух ногою, малесенький рух совгами. Уже немає землі, ні себе. Тільки іскряний лет понад вогниками й провесняною блакиттю. Дві школярки пливуть назустріч зимовій казці. У синіх светериках, побралися за руки. Від морозу зашарілі личка,

сміються молоді очі. Бадьюрими скосами накреслюють круглі луки льодових узорів.

Під звуки музики дві танечниці виводять штудерні фігури на льоду. Вони летять, вони майже не доторкаються землі! Їхні совги танцюють пісні й музику, вони ж самі втрачають вагу й їхнє тіло визволюється в ритм.

Хлопці в погонах за кружком. Утікає по льдовому полі. Підганяють його крутими цілками. Сміх, крик, погоня!

Маленьке дівчатко, морелевий ведмедик. Підстрибує бадьюро, наче малий горобчик, підбивається одною ніжкою. На другій під'їде трішки. Тепла цятка на срібному екрані. Бігає, паде, піднімається, їде по льдовій гладі. А може то гномик, що виліз із нірки, прокинувся від соняшного тепла? Морелевими рукавичками ловить іскорки.

Хлопець – такий великий! Гранатові штани, жовтий светерок.

Під'їздить до морелевого гномика й – показує язик! Дівчатко погрожує пальчиком: – ти нецемний, ти!

Штовхнув і втік. Морелевий гномик сидить на льоду й хлипає. Дитячим плачем без сліз і без великого горя.

– Дай ручку, я поможу тобі встати!

Встає.

– Не плач, маєш бубу?

– Hiiii – хлипає – той бахор... той бахор... трунув!

Той бахор! Сміються іскряні вогни, чіпляються дівчаткових совгів, біжать у погонах за бахором. Він зник у суматосі хлопців і кийків.

Грімкі тони боєвого маршу наздогін бахорові. Допадають, торгають за вуха.

Гого, го! Го, го! І сніжинки летять на підмогу морелевому гномикові. Вони діти потужних сніговій. Глянь лиш – як задмутъ, як загудуть!

Морелеве дівчатко підстрибує на сталевому плесі. На шапочці хитається рожева кулька. Морелева цятка розплівається серед льодових іскорок і соняшної позолоті.

ЯК У РАЮ

В низу плюскотіла річка й дрібними хвильками лоскотала рінь. Вона вигрівалася в сонці. Узбіччям пагорба збігав гай простягаючи гілля до водяної проходолі.

Зірку кортіло купатися. Вона збігла зарінком, покинула на ньому рушник і вже її золотозасмаглі ніжки любовно обіймала хвиля. Злегка дрижачи від зустрічі з холодним живлом, вона занурила руки й набираючи в жмені води поливала спину й груди. Вода збігала по теплому тілі й Зірка сміялася дрібним смішком насолоди. Йшла назустріч течії і пірнула в її струм. Уже її злегка засмаглі руки розгортали воду й розсипали бризки по лагідному плесі.

Викупавшись гарненько, Зірка захопила рушника й витираючи ним тіло, подалася стежечкою через гай. Неоподалік серед дерев дімок і петунії і далі.

Ніде нікого.

Простелила на галевинці ряденце й лягла на ньому. Соняшне тепло обдало її, ясні кучері, замочені під час купелю, пестив і сушив теплий, літній вітер.

Солодкі лінощі літнього похмілля.

Зірка дрімала, шум дерев заколихував її.

Час від часу вона просиналася та поверталася на бік чи спину. Її тіло було наче мореля, що ледве зарожевіла від сонця. З боку поруч ряденця лежав одяг — ніде нікого.

Проснувшись, помітила здоровий ціпок, що стремів у її ніг.

Зпросоння думала:

— Дивне. Цього кийка тут не було, коли я розстелювала ряденце...

Дрімала, поклавши обличчя на руки.

— Ці знаки від купальника погані. Добре, що нікого ніде

немає, і я можу опалюватись і осягнути всюди той сам кольор.

Була як Ева в раї. Її досконалі форми пестило сонце.

— Дивне, відкіля взявся тут цей ціпок?...

І знову здрімала, розкинувши рамена. Висушеними кучерями грався вітер. Щось холодне доторкнуло її ніг. Прокинулась зовсім і сіла. Поперек її ніг поваж вуж. Великий і здоровий темнолуский з двома жовтими смугами по боках. Він не поспішав. Тільки ж пролізши він звинувся в кільце у Зірчинах стіп, піднісся на хвості й став танцювати свій, вужевий танець. Хитав головою, вигинав її поза спину, повертає у один і другий бік. У його розкритій пащі стремів помаранчевий, роздвоений язик.

Вуж танцював і вигинався у стіп жінки.

Вона ж скаменіла з переляку й сидячи непорушно гляділа йому в очі. Сині очі жінки й сяючі очі вужа якусь хвилину поринали одні в одних. Жінка зовсім проснулася і підірвалася з полотенця, побігла в хату.

Вуж ще далі танцював і звивався поблизу місця де досі лежала жінка.

3 КАЗКИ

Корабель стояв на якорі при в'їзді в простору пристань. Берген. Там на півночі, де вдень і вночі панує сон. Блідий фіолет заливає океан і скелі, що виринають з нього. На овиді лежить холодне блідорожеве сонце. Воно не заходить, оце Північне сонце. Досягне крайовиду, ляже над океан і знову стане підноситися. Срібне веретено пряде фіолет світла й оливко океану.

Ще стукотять машини, ще мішають воду в пристаневих доках. Де-не-де люди: повільні й спокійні моряки, люди Півночі. У їхніх блакитних очах відбивається топіль океану й фіолет Міднатсоль, що не заходить.

Туристи покидали корабель. Дерев'яною кладкою збігали з покладу й розглядали пристань. Здовж великих складів, від них гострий пах риби. Тієї, що живе в Льодовому Океані й має пронизливий смак морської води й водоростів, та дрібної живини: раків і раків і скойок.

Поруч склади південних овочів: беззмінно паюші помаранч, динь і винограду та бананів, що зріють у великих дозрівальнях і стелять свої паюші по тій частині пристані. Пахнуть Півднем і сонцем.

Субота. В містітиша й пустка. Доми здебільша повідчинювані, але людей немає. Всі вони вимандрували в гори, що стремлять над фіордами. З них зістрибують сріблисті водоспади й пінними каскадами падуть по граніті стін назустріч гладі фіордів. У місті крамниці повідчинювані. В них спокійні продавці й такий же фіолет як на океані.

Купуєте, очевидно, дрібниці й пам'ятки для рідних і приятелів. Райдужні великі мушлі, що в них шумить — дзвонить тиша. Їх привезли сюди з теплих берегів південних морів і виробили з них різні іграшки. Там термометри й барометри, знадіб'я до їхніх і для прикраси стола. Але ви знаєте їх добре з Даль-

матії та італійських пляжів. Вам цікаво бачити щось спражнє, північне. Прошу, е! Кошара з маленькими вівцями, псами й пастухами. Є човни різні й багато їх, є рибальське приладдя. Є різні роди сиру й овочеві консерви з ягід, що родяться там по горах. Є пишні хутра з лисів, годованих на фармах і з фок та тюленів, що виводяться на скелях і закоханими очима дивляться в даль океану й тишу Півночі.

Марко купив для дружини фочку. Маленьку фочку.

Корабель відчалює. Шруби мелять воду на пінкий крем. Блимають маяки й стелять дорогу в простір. Норвег – пілот веде сміливо судно. Він знає дорогу поміж фьордами й скелями, що виринають з топіллів і поринають у них. Он твердиня, он мертвє місто. Гетьман – велетень виринає з безодні океану, стада морських потворів виринули й потонули в безмежжях.

Стукотять машини на Північ, на Північ. Туди, де не заходить сонце, тільки лягає над океан, Міднатсоль. О півночі лежить бліде й наче б мертвє, воно, що залишило тепло й сяйво далеко, далеко на Півдні. Не гомонять подорожні. Вони не поважаться порушувати тишу Півночі. Лежать на лежанках, позакутувані в коци й з тugoю глядять на сонце, що не заходить і на фіолет Льодового Океану.

Марко йшов до праці. Йшли й інші, переважно чоловіки. По сірих вулицях вітер мотав паперами, підносив клубки сміття, потовкався між домами, ломотів на швидку вивішеними червоними прапорами. Обличчя людей були такі ж сірі як вулиці, що лежали під колесами історії, недавнього минулого. Ними щойно проїхали вози, що відвезли людей на Схід. Різних і багатьох, винних і невинних перед новим, червоним режимом. Люди щулились і в німій тривозі проходили вулицями Львова, що зачинав новий жмут історії, досі небаченої і нечуваної.

Поруч з Марком йшов добре одягнений старший пан. Обидва вони не поспішали. Во ніхто не поспішав у ту пору. Старший пан заговорив:

– Дивне, як інакше виглядає місто. Вистане одна ніч, така ніч...

Марко поглянув на нього без зацікавлення. Придерживав поли плаща, що його роздував осінній вітер.

— Моїх господарів взяли в ночі. Бо були „буржуї”. А мене прогнали з хати. Бо панський наймит, лакей. Так, ото йду вулицею і не знаю куди й за чим? Ціле життя я чесно працював і мав дах над головою...

Він теж — думав Марко. Старший пан здергався і сягнув до кишень.

— Може вам видасться смішне: це єдине, що я захопив з моого житла. На руці в нього черепаха. Завбільшки в малу долоню.

— Візьміть його, прошу. Він без хати як і я. То хай іде між людей. Коли мій господар потребував мене, злегка надавлював на його хвостик і дзвінок роздавався та приклікав мене.

Пан поцілував черепашку в головку й вручив її Маркові.

Марко дав старшому панові кілька карбованців — напевно потребуватиме. І черепаха лягла у нього в течці й Марко подумав: смішне, справді — і забув.

А вітер кріпкий, вітер із сходу крутив круговоротами по вулиці й Марко ввійшов до будинку, де працював.

Пригадав собі щойно в хаті, коли клав течку й в ній щось загомоніло металево й дзвінко. Черепаху він дав дружині. Навіть така дрібниця, навіть річ діставала тепер іншу історію.

* * *

Фочка й черепашка зажили разом. Їхнім житлом був кусок мармуру під дзеркалом. Одягаючись, Квітка поглядала на двох приятелів, що щільно тулилися один до одного. Фочка була завбільшки пальця, витесана з дерева і його майстерно покрили кожушком. Справжнім кожушком таким темно сірим, смугастим, шорстко щітинним. З чорних кораликів були очка, короткий вона мала хвостик. Під очками дрібочка порожнього місця. Так наче б тудою стікали слізози. Продовж років вони скапували й розмивали шерсть. За чим плакала фочка, що колись „жила” під сонцем, що не заходить? Поруч неї жила черепашка.

Як на свою величину була вона тяжка. Майстерно вироблена з бронзу, вирізьблені луски щита. Ніжки мала рухливі й та-

кий же хвостик. Коли його доторкнути, роздавався гомін дзвіночка.

Так двоє друзів сиділи під дзеркалом і споглядали на Квітчині будні. Як одягалася, йдучи до праці, як зачісувалася вранці й ввечорі. Нераз вона говорила до них, розказуючи якісь подробиці з дня і життя.

Потім приходили дні й місяці й роки й фочека, що колись жила на Півночі й черепашка, що її купив пан у арабського продавця в Марокко і його слуга слухав його дзвіночка продовж років — ніколи не розставалися. Вони зміняли місце свого посту, вони вкінці вимандрували, покинувши край, де жила Квітка. Разом тулилися одне до одного горнені в бібулку й сховані в картоновій коробці. Як тільки скриню, що в ній була ця коробочка переносили, в ній злегка гомонів дзвіночок.

На Новій землі, в Америці вони не потребували боротися за існування, за нове життя. Їх випакували, як і кожну річ, і вони найшли собі приміщення на коробці радія. Майже чорна фочека, з заплаканими очками й черепашка з бронзі, що дзвонила, коли було доторкнутися її хвостика.

Але, де б вони не були, вони завжди були в парі, вони ніколи не розставалися. Навіть, коли змінили простір, на якому народилися і жили. Навіть, коли вже не стало їхніх хазяїв. Оця фочека зі справжнього чорнявого кожушка, що плакала за холодним простором Півночі й черепашка, що своїм дзвіночком нагадувала гарячі країни кольоритного Півдня.

ПІШЛИ РАЗОМ

Бурочка, киця старого пана мала дуже впорядковане життя. Противно як інші киці, вона не шлялася і не моталася, куди б хотіла, лиш найчастіше держалася панової ноги. Вранці він випускав її з хати й вона йшла на свою прогулянку. Дімок у них був малий і скромний, одноповерховий із сірим ґанком. І нікого не мав старий пан тільки одну кицю, Бурочку. Після ранкових прогулянок вона верталася до хати й засипала на своїй м'якій подушечці. Старий пан готовив їжу й вони обидвое обідали. В тому часі Бурочка сиділа край стола й ніжно, м'якою лапкою посягала по харчі. Вони лежали на тарілці, куди пан приготовив їх. Він, як і киця вели самітне й миле життя.

Вечером киця ще раз виходила на прогулянку й вертаючись, повідомляла господаря ніжним „Mr!” про свій прихід. Пускав її в хату й обидвое вони були щасливі, що нашлися у хаті й могли збиратися до сну. Таке було Буроччине життя. Винятково тільки вона забиралася в ночі, як то киці мають у звичаю, шукаючи котячого товариства. Тоді в відповідній порі вона все ж таки приходила до хати, сідала на ґанку й дожидалась. Господар відчинював одні й другі двері, при чому зовнішні, сіткові двері обмежували киці доступ до хати. Біля них у куточку була подушечка й на ній киця дрімала. Коли господар припізнювався, вона кидалася на сітку, дряпалася її кігтиками й голосно нявкала. В день чи в ночі так вона просилася до хати.

Таке було Буроччине життя. Від років нічого в ньому не змінювалося так, як і не змінювалося в господаревому житті. Так і жили разом і розуміли одне одного, як не можна краще.

Часто вони й ходили разом на прогулянку до садку. Старий пан ходив поміж деревцями та розглядав їх. Часто й чистив їх від хробачні, при чому приговорював до киці:

— Бачиш, Бурочко, ті опришки, черв'яки, погризли наші я-

блучка, самі діри зосталися. Не матимемо узвару в зимі. Ти, вправді його не єси, але твій господар любить і яблучка й узвар. Бачиш, навіть не помагає скроплювання отрутою і то не один раз. І що тут порадити?

Він і справді обговорював справу з старим приятелем, садівником. Казав, що не вистачає скроплювання раз ані два, але кільканадцять разів з ранньої весни аж до пізнього літа. Хто завдавав би собі стільки труду, коли купити яблучка так легко й дешево.

Чи киця розуміла щось з того – невідомо. Якби не було, вона радо видряпувалася на деревцятка й нераз ловила на них жуків та іншу погань. Так хоч трохи помагала своєму господареві. І так жили вони разом у садку й в хаті.

Бурочка ж і справді була сіро – бура, пухната й очі в неї були зелені. І розумна була та ловка. Тож господар любив свою кицю. Єдину свою приятельку.

* * *

Ще поки щось сталося, Бурочка знала. З пивниці пробивався крізь підлогу дим. Його не було багато, але вразливий нюх киці вловлював гризький дим. Вона занепокоїлася, зістрибнула зі своєї подушечки й стала ходити по кімнаті й нюшити.

Була ніч і старий пан спав. Йому нездоровилося і сон відбіг від нього. Тож прийняв насонний лік і запав у глибокий сон. Але кицячувала й непокоїлася. Дим ставав щораз густіший і їдкіший. Бурочка стала няячіти, шерсть у неї з'їжилася, вона стала бігати по хаті, вистрибувати на стільці й на вікно. Але густа сітка щільно закривала його. Киця стрибнула на ліжко та няякотіла голосно.

Дим змагався і густішав, киця дряпалася господареві груди та місила їх розплучливо. Вона кричала й плакала, штовхала господаря лобиком й кричала просто йому до вуха. Та він з глибокого просоння тільки пригорнув кицю і щось сказав. Щось зовсім незрозуміле. Бурочка визволилася з його стиску й стала ще голосніше няячати та добиватися до дверей і, вистрибнувши на вікно, дерти сітку.

Між тим дим густішав і з-під підлоги вистрибнуло полум'я.

Його червоні язики стали лизати й пожирати дошки та лізти по стіні. Вкінці добилися до вікон і дим разом з полум'ям вибухнув крізь вікно. А киця нявчіла й заводила. Не було виходу. Вона вистрибнула на ліжко та притулилася до господаревого боку.

Так і найшли їх пожежники, що наспіli, щоб гасити пожар. Обидвое: господар і його киця задушилися від тяжкого диму, пригорнені один до одного. Разом пішли в грізну мандрівку, з якої немає відвороту.

ГІСТЬ З ДАЛЕКА

Їм повезло.

Була розсипка. Большевицька армія відступала. Спершу із Західної України, опісля з Правобережжя. І вже тоді Микола зінав, що далеко з ними не піде. Завжди казав до друзів: як довго Україна, так довго моя дорога. Не кожний розумів, у чому справа й чим та як Микола міряє дорогу. Але він зінав дуже добре. Що далі на Схід, то дорога його ставала коротша. Його й тих чоловіків, що їх большевики забрали з України. І ніби готовили до військової служби. Але їхні ряди рідшали, невідомо, чи западалися в безвісті, чи роз'їдав їх простір далекого степу, чи винищувало їх людське божевілля. А, може як Микола, і вони відпадали одинцем й губилися в полях, що яскравіли відсвітом заграв і полум'яніли жахом пожарищ. Може десь розсівалися серед людей таких, як вони самі — українців.

І Микола думав: Вони такі як я. Їх також гонять з жителем і вбивають на бездоріжжях. Але я не дозволю себе гнати як німи-ну й вбивати як тварину. Моя дорога швидко покінчиться. Там на овиді кінчиться широкий український степ. Там і кінець моїй мандрівці.

І пропав серед суматохи. Загубився десь у сутінках неозорих степів і пропав у балці зарослій степовою травою. І розпочав свій відворот. Йшов поночі, спав у лісі, прилучувався до різних людей і думав:

— На Захід! Там за степами, за ріками моя батьківщина. Там уже немає большевиків.

Йому ввижалася привітна, простора хата біля Городка, там за Львовом. Хвилювали лани пшениці, цвіла молоком гречка й сріблився став. І шумів ліс. Ніхто там не потрапив ще палити й нищити до тла як тут в Україні. Там був ще край, що розмірно мало зазнав війни. Там був дім. І до нього йшов Микола.

Скрадався і йшов, інколи помагав людям працювати в полі, збирати достаток, або вантажитися і мандрувати кудись. Придбав трохи харчів, кидав хазяїв і брався на Захід.

Туди, де білі хати під черепицею і достаток в коморах. Там була жінка й були сини, що виросли як молоді дубчаки й виглядали батька. Деесь він пропав у безмежжях степів. Тож господарили й поночі заскакували в партизанку. Микола поспішав: він зізнав, що лихо не спить. Йшов і їхав, як удалося і брався на Захід.

* * *

Тижні, може й місяці. Уже й німці зазнали страхітв відступу та жаху втечі. В ночі Микола перебрив Збруч, як годилося став навколошки на березі, поцілував землю, поклав на собі знак хреста, й мовив молитву.

То була Батьківщина.

Огрядні села над Збручем. По тій стороні вони ще не зазнали лиха колективізації і тепер їх минула ще воєнна негода. Вона ще тільки жевріла загравами на Сході. Микола не боявся вже тепер підходити до людей. Вони думали як він; від них він довідувався новин і їм розказував, як вертався до хати. Вони не боялися його. Але – вони боялися хворіб, боялися заразні й насікомих. Їх розносили люди, що поверталися з боєвищ, що втікали із скривавленої України. Тож, здебільша не пускали їх в хату. Не пустили й Миколу. Подали йому хліба, чи кусок сала, але хату щільно закрили.

Тож ішов далі, так довго, поки не знемігся і ніч не захопила його в дорозі. Кілька дерев, буйні кущі й хрести. То цвінтар. Зорі висипалися на небо, ріжок місяця показався серед них. Микола зайшов на цвінтар і примостиувся між гробами. Поклав торбу під голову, накинув на себе плахту, ще зміг перехреститися до місяця і вже запав у сон. Земля мати притулила його, хоч у цьому місці вона звична принимати до свого лона мертвих. А, оце пригортала живого, що йшов з далекої мандрівки. З небесних висот сипались іскряні зорі – срібний серп місяця жав небесні лани.

Прокинувся з глибокого сну. Проминула втома, затерпло

плече, що на ньому спав. Під нічним вітром шуміли дерева. Щось підійшло до живого, сонного. Обнюхувало. Підійшовши до людини, заскавучіло дрібно. Пес притулився до людини, що повернулася на другий бік і спросоння пригорнула його до себе. Може нагадав собі дитину, як тулилася до нього. А може згадав свого пса – сторожа, що помагав йому поночі пасти коні.

Благословилося на світ і Микола прокинувся. Біля нього сидів великий яснобронзовий пес. Довга шерсть шовковими косями повисала йому здовж черева і з лап. То не був газдівський пес. Людина пригорнула його до себе й в його карих очах заясніло сяйво собачої привітності.

– Відкіля ти й хто ти такий – питав мандрівник. Ти ж не сільський пес. Невже втратив господаря? Може ти заблудив, чи хтось прогнав тебе?

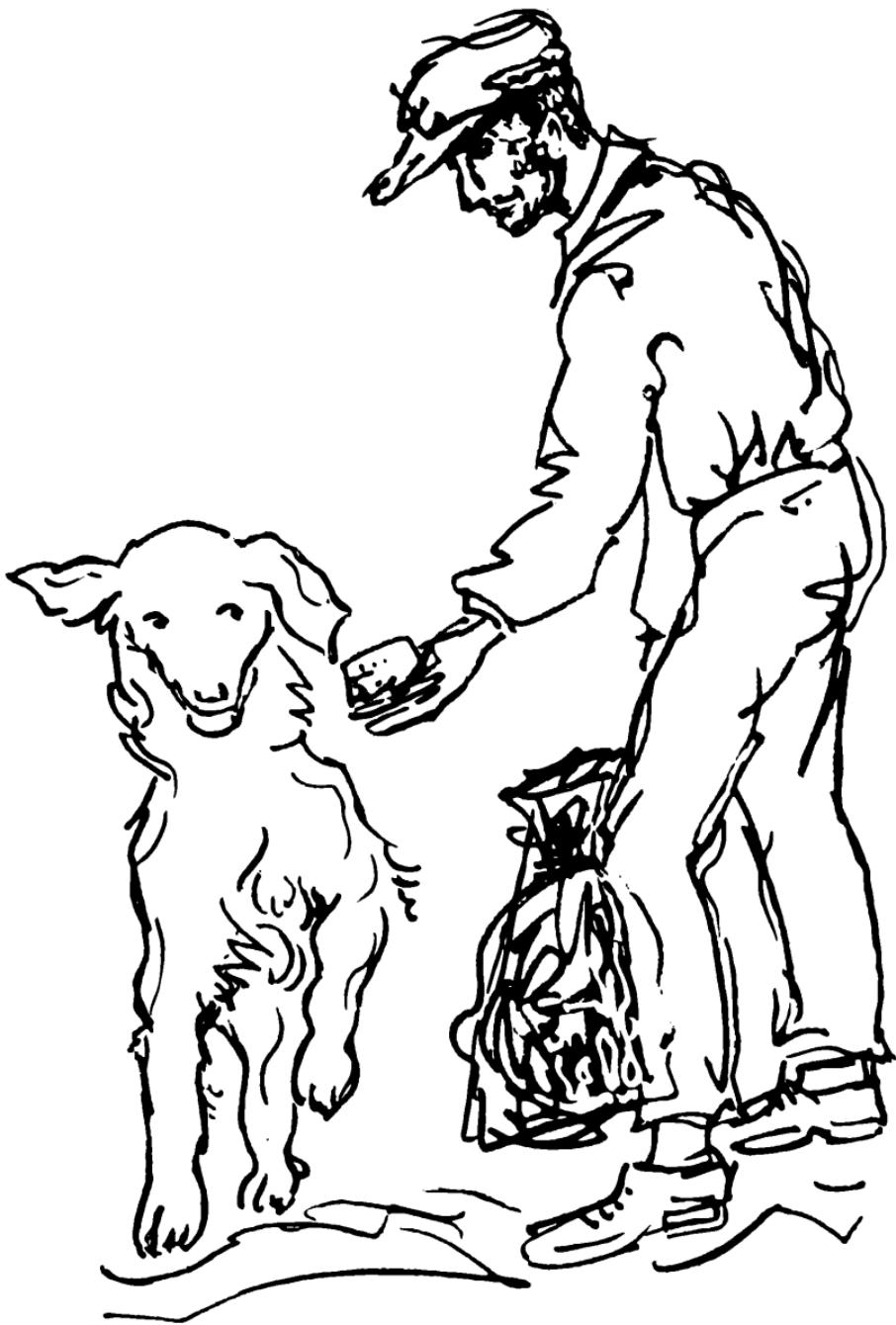
Добув з торби хліб та кусок сала та поділився з приблудою. Їв жадібно, мабуть давно вже не їв нічого. Не такий то пес. шоб умів придбати собі харчів. Пан годував його своїми добрими руками.

В день Микола попростував до села, що білими дімками розсялося здовж дороги. Там люди вже господарили. Скрипіли ворота, відзвивалася худоба, брехали пси. Гомоніло домашнє птаство. І там довідався Микола, відкіля той пес, що держався його ноги:

У сусідньому селі є лісничівка. В огryдному будинку жив лісничий. Він не мав нікого тільки пса. Пес не відступав свого господаря і ніколи ніхто не бачив одного без одного. Недавно лісничий помер. За його труною йшов великий яснобронзовий пес. Занедбаними клаптями висіла в нього по боках шерсть. Він змарнів і занедбався під час панової хвороби – нікому було додглядати його. І не відступав від господаревого ліжка. Недавно пан помер і пес відпровадив його домовину на кладовище. І більше люди не бачили його.

Він жив – доживав біля господаревої могили. Здичів і висох на кістяк – той недавно ще гарний, гладкий пес. Не підходив до людей.

Оце людина підійшла до нього. Нагодувала й попестила йо-

го, погладила його змервлену шерсть, привітно глянула йому в очі. Мабуть того трохи тепла, що йому дала людина, оживило його. Бровко — так став називати Микола — покинув могилу, де лежав його мертвий господар і подався в мандрівку з кимось, що присвоїв собі його.

Його тепер ніхто не захотів, пса, що вийшов з кладовища. Тож ішов ногу в ногу з людиною, що сталася тепер його господарем. Так покинули село й пустилися в дальшу дорогу: людина, що бралася до хати й пес, що не знав нічого про нового господаря і його хату. Порепаними ногами верстав шлях людини...

Одного дня покінчили мандрівку. Микола розглядав знайомий шлях, зустрічав знайомих людей і пізнавав знайомі хати. Люди дивувались його мандрівці й розпитували: коли, коли ж повернуться їхні сини й батьки відтіля, куди пігнали їх більшевики. І розказували хто повернувся, кого не стало й які події в селі. І про нові, німецькі насильства. Люди з цікавістю приглядалися псові. Не був то простий господарський пес, тільки великий ловецький сетер, що оце прийшов з людиною, втративши свого господаря.

Бровко зажив на новому господарстві. Прив'язався до людей, але найбільше зжився з новим господарем. Не дружив з двома господарськими псами, що обганяли обійстя. Від них він справді різнився своєю поставою. Був великий, наче мале теля і його ясна шерсть лисніла пишною гривою, повисаючи здовж карку й лап. Господар сам доглядав свого пса, що прийшов з ним з далекої мандрівки. Построїв для нього буду; біля неї він лежав уденъ поклавши голову на лапи. Біля неї і вартував поночі. Не гавкав, тільки нагло кидався на чужого. Його боялися люди й собаки.

Бровко навчився розуміти життя лісу й людей, що приходили з нього. На них він ніколи не брехав. Бо з ними приходили хлопці й Бровко знов зізнав їх. Коли були в хаті, він чуйно вартував. Він обходив господарство і прислухався до нічних дій. Інколи кидав дрібні, ледве вловливі гавчки, такі, як тоді, коли зустрічав господаревого сина Степана, що приходив поночі з лісу, щоб змінити білизну та набрати харчів. Здалеку пес вловлював його

кроки, підбігав до нього й лащився. Вони йшли до хати, але Бровко залишався і стежив. Степан був спокійний: доки Бровко стежить, ніхто не міг наблизитися до хати.

Згодом, коли Степан покидав хату, Бровко йшов з ним. Йшов так довго, доки він не поклепав його по голові й не сказав: до хати! Йди до хати! Пес залишався і скавучав стиха, дуже стиха. І повертається аж тоді, коли людина зникнула в сутінках ночі.

* * *

Війна й хаос. Відступ і партизанка.

Степан прощався з батьками. Прийшов наказ перекинутись у велики яворівські ліси. Зі Степаном ішов Кость, молодший брат. Він зразу просився, але не пускали. Хоч батько знов, що піде. З трьох синів два підуть у ліс, а третій, Іван, хай залишається. Оце прийшов час і обидва сини збиралися на війну. Від початку воєнних дій вони співдіяли з партизанкою, що збиралася у недалекому лісі. Та прийшов час покидати батьків і подаватися вглиб лісів, відкіля вже не так близько до дому.

Мати готовила одяг, гроші, харчі. Батько обговорював господарські справи. Жорстокий це час і невідомо, хто переживе його. Чи повернуться сини – господарі й далі господаритимуть, чи може чужі винищать батьків, спалять хату. Говорив так, якби писав заповіт. Але сини збиралися.

Біля хати вартував Бровко. Час від часу відвідався тихими дрібними гавчками. Хлопці знали, що пора їм. І відходили тихо, наче примари. Ніч швидко проковтнула хату й обійста. Без скриплення відчинили й зачинили ворота й хлопці подалися поза городами, полями. З ними йшов Бровко. Як завжди він супроводив їх аж під ліс. Пропадали серед жита, що хвилювало злегка під нічним вітром. І знову виринали серед піль, що бігли обабіч польової стежки. Були вже недалеко ліса, як озвався разок пострілів. Бігли, лягали й підносилися. Пістолі на приціл, ручні гранати... бігом... бігом!

З ліса відізвалися постріли. Там захист, туди бігли, хиляючись дві людські постаті. За ними погоня, за ними відділок вояків.

Добігали, націлювались, намірювались. Поки щераз вистрі-

лили, на них кинувся пес. Великий, міцний пес, рвав людей зі скаженим гарчанням. Він боронив відступу. Хлопці добігли до ліса. З нього посипались стріли.

* * *

Вранці пішов Микола оглянути нічне боєвище. Стовчене збіжжя. І кров. Чия кров полила землю, що родила й захищала?

Ще кілька кроків снувалася смуга запеклої крові. І густою смugoю заціпеніла серед трав. Пес лежав у ній, прошитий кількома кулями.

Бровка віднесли до хати, а сліди нічних дій викосив та загладив Микола.

Бровка поховали під вишнею в садку. Ніхто не знати навіть, де спочивав хоробрий вояк, що впав у партизанському бою. Невже вартує він поночі й наслухує, чи не йдуть хазяйські сини?

Але вони не йшли. Вони не прийшли ані тепер, ані згодом, як уже сніг присипав могилку пса, що впав у їхній обороні.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Збірка оповідань „Люди і тварини” дечим нагадує попередні твори Софії Парфанович, уже повоєнні, нав'язує до її улюбленої тематики, а дечим зовсім різниеться від попередніх творів. Ця збірка вцілому присвячена тваринному світові та його взаєминам із людиною, а найбільше схожа на попередній твір авторки „У лісничівці”. Бо як у цій збірці, так і в нашій авторка виводить перед читача домашні, польові й лісові тварини, а також птахи, комахи, жуки, плазуни, і навіть рослини. Оцей світ тварин живе з людиною, чи то в близькому контакті, в приязні, чи то байдужий або й ворожий до людини. Авторка ще більше ніж у попередніх творах аналізує „психіку” тварин, їхній „спосіб думання”, або інстинкт.

У вступному слові до цієї збірки оповідань Софія Парфанович висловлює, чому говорить про тварин. Це її знайомі, друзі й навіть „опікуни” з дитячих років у рідному краю, чи то в великому місті, чи в бойківському селі, че згодом її знайомі на перехресних дорогах нашої скитальщини в західній Європі, вкінці на континенті Нового Світу чи то в чарівній Діброві, чи в Національному Парку, чи на Флориді. Ці тварини співживуть з людиною, служать їй, допомагають, або шкодять. Всі вони заслуговують на гуманне трактування людиною, бо вони ніколи не шкодять їй, а навпаки віддають їй, допомагають їй. Коли ж нападають на людину, то наказує їм це інстинкт самозбереження, самооборони, або відплата за негуманність людини. Авторка розуміє їх, співчуває з ними – безпомічними, безборонними, покривдженими, чи тільки погордженими людиною. Як лікарка Софія Парфанович, що лікує людину, стільки співчуття й вирозуміння має і для тварини і готова

допомагати їй і боронити її. Вона розуміє її поведінку, жаліє нещасну кицю чи голубку і не похвалює поведінки кіткі, що покинула своїх малят. Вона пробачає скунсові, що бороняться способом, прикрим наслідками для людини чи пса, або городовій блощиці, що інстинктивно борониться перед людиною в подібний спосіб.

Всі домашні тварини живуть у взаєминах з людиною, співідіють з нею, з людьми добрими і благородними. Деколи мусить жити серед злих людей, терпіти їхні знушення, а навіть жорстокості. Таким людям авторка не вибачає. Авторка відкриває також тайники життя в природі, боротьбу тварин за існування. Крім того по-мистецькому з любов'ю креслить картини природи і в рідному краю і тут у прибраній нашій батьківщині.

В цікавих, часто коротких оповіданнях або нарисах про життя тваринного світу авторка розважає читача, вказує йому цікаве життя в природі, повчає й засікавлює молодих і старших. Вона переплутує свої оповідання спогадами й переживаннями в рідному краю, будить нашу тугу за ним, спрямовує туди наші думки і будить бажання повернутися в рідні пороги. Збірка Софії Парфанович і тим цінна, що в ній опрацьована тематика, знана в світовій літературі, знана, може трохи менше, і в нашій літературі.

ВАСИЛЬ ЛЕВ

ЛІТЕРАТУРНА БІОГРАФІЯ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ

Коли друк цієї книжки був уже на викінченні, Авторка, що дуже бажала чим скоріше побачити готову книжку, неожидано закінчила свій життєвий шлях, не вспівши навіть викінчити двох додатково заповіджених оповідань. Замкнулася книга творчого життя – лікарки і письменниці, що все життя присвятила фаховій опіці над людським життям, продовженням його, і здоров'ям людини. Крім професійної праці в цій ділянці д-р Софія Парфанович працювала пером, поміщуючи в різних українських і чужомовних фахових і популярних журналах статті на теми гігієни людини, передусім жінки, умовин здоровного життя, не нищено-го алькоголем та різними наркотиками. Вона з ентузіастичним запалом пропагувала дуже популярну в Галичині між двома війнами відродженецьку протиалькогольну й протитютюнову ідею. Вісім років була теж редакторкою журналу „Відродження”.

Софія Парфанович, обдарована письменницьким талантом, виступила на літературне поле з збіркою оповідань та нарисів „Ціна життя”, присвяченою медичній тематиці, опрацьованій по-модерному, на думку деяких тодішніх літературних критиків, із сміливим зображенням картин розвитку людського організму. Після закінчення другої світової війни авторка продовжувала літературну працю з новою вже тематикою, хоч до медичної поверталася тут і там у різних творах. Будучи на еміграції в Німеччині, вона присвятила збірку оповідань „Загоріла половина”, життю бойківських верховинців серед нових обставин між двома війнами під польською займанчиною. З туги за рідним краєм описує авторка в інших творах події з рідного міста і з села, часи другої світової війни, большевицької окупації Галичини, арешти, вивози, переслідування, національний і соціальний гніт і цинічну забріханість большевицьких можновладців, тощо. Описує також у наступних збірках оповідань дії нашого великого

ісходу в західну Європу з важкими життєвими перипетіями, страхом перед насильним вивозом на „родіну”, надією щасливо-го повороту на рідні вільні землі, непевність майбутнього і задоволення з сучасності. Згодом виїзд у заокеанські країни, обставини нового життя, пристосування до іншого життєвого стилю способу. Зарадність, працьовитість, притаманний українцям оптимізм, опір злидням, завзяття й послідовність у здобуванні кращих життєвих умовин стали тематикою оповідань про шматок української землі коло Дітройту, названий Дібровою та про інші скupчення наших поселенців на нових землях, зустріч з тушею населенням і співжиття з ним. Ці описи будуть спогади про рідний край, тугу за ним, дають євшан – зілля для молодого покоління, хоч що трошки або й зовсім не знає рідної землі.

Попри цю тематику Софія Парфанович залюбки описує життя тварин, домашніх і лісових, птахів, комах, і навіть повзунів – гадів. В низьці збірок, присвячених цій не багато опрацьованій в нашему письменстві, авторка оточує їх любов'ю як і людей. Вона ентузіястка життя, лікарка, якій дорогое не тільки життя людини, але й тварини. Її присвячує відповідне місце поруч людини. Авторка вивчає „психіку” – інстинкт тварини, вказує на способи її життя і призвичаення, а то й прив'язання до людини. Собаки, коти, голуби – це особисті приятелі письменниці, з якими вона дружила від дитинства. Зацікавлена твариною, що має в собі щось людського, авторка вклала також „душу” в мотор-авто, сьогодні невідлучну частину нашого побуту, головно в Новому Світі.

Софія Парфанович описує людину, тварину, а навіть авто з реалізмом, з деякою дозою сантименту, на тлі дійового життя. Всі моменти чи дії в житті персонажів її творів, (людина, тварина, чи машина) реальні без придуманої фантазії. Представлені вони по-мистецькому і з настроєвими описами природи чи людської психіки в стилі новель Михайла Коцюбинського.

Літературна творчість жде пера дослідника – літературознавця.

Василь ЛЕВ

ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ (Збірки).

1. ЦІНА ЖИТТЯ. Нариси й оповідання. Львів, 1936.
2. ЗАГОРІЛА ПОЛОНИНА. Бойківські оповідання. Авгбург, 1948. Накладом Р. Волчука. 87 стор. Стор. 3–4 : Ярослав Рудницький: „Там, де живуть бойки...” Стор. 86–87 : Пояснення.
3. ІНШІ ДНІ. Новелі й нариси. Авгсбург, 1948. Видано в порозумінні з Видавничою Комісією МУР. Обкладинка Якова Гніздовського. Накладом Р. Волчука. 143 стор. Стор. 139–143 : Гр. Шевчук: „Третя збірка оповідань” Софії Парфанович.
4. У КИЄВІ в 1940 році. Авгсбург, 1950. Накладом авторки. 69 стор. Стор. 3: Передмова авторки. Бремен – Грон, листопад 1949 року.
5. У ЛІСНИЧІВЦІ. Оповідання. Буенос-Айрес, 1954. Видавництво Миколи Денисюка. 180 стор. Стор. 3: Передмова. Видання друге фотодруком. Дітройт, 1966. Накладом авторки. Рисунки Б. Крюкова, обкладинка Р. Дацка. 183 стор. Стор. I: Юрій Тис: „Передмова до другого видання”.
6. ЛЮБЛЮ ДІБРОВУ. Нариси й оповідання. Чікаро, 1963. Накладом авторки. 198 стор.
7. ВІРНИЙ ПРИЯТЕЛЬ. Оповідання з життя домашнього кота. Чікаро, 1963. Видавництво Миколи Денисюка. 207 стор. З портретом авторки й рисунками Оксани Мошинської.
8. НА СХРЕЩЕНИХ ДОРОГАХ. Повість. Чікаро, 1963. Накладом авторки. Мистецьке оформлення обкладинки В. Грицая. 417 стор. /+2 непаг./ Ілюстр. Стор. 7–15: Володимир Несторович „Творча сильвета авторки”.
9. ЧАРІВНА ДІБРОВА. Оповідання і нариси. Чікаро, 1964. Накладом авторки. 204 стор. Стор. 5–6: Іван Овечко: „Замість передмови”.

10. ТАКИЙ ВІН БУВ. Історія одного пса. Повість для молоді, написана літературною нагородою СФУЖО в 1961 р. Джерзі Сінгер. В – во „Свобода”. 198 стор. Стор. 7-10: В. Давиденко: Передмова. Мистецьке оформлення Ніни Мудрик – Мриц.
11. КАРУСЬ І МИ. Автобіографія. Чікаґо, 1966. Накладом авторки. Мистецьке оформлення обкладинки Оксани Мошинської. Ілюстрації Христі Головчак. 324 стор. Стор. 5–7: Роман Завадович: „Замість передмови”.
12. ЛЮДИ І ТВАРИНИ. Нариси й оповідання. Нью-Йорк, 1969. Накладом авторки. 244 стор. Ілюстрації Оксани Мошинської. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, серія: „Українська Літературна Бібліотека”, том 11. Стор. 237-242: Василь Лев: Кінцеве слово. Літературні твори Софії Парфанович (Збірки). Видавництво Петра Ямняка, Кліфтон, Н. Дж.

Василь ЛЕВ

ЗМІСТ

ВСТУП: Чому про звірів?	7
Сюйка: Ясний спогад дитинства.....	9
Перші кроки	18
Неоднакові	22
Приятель	27
Він говорить	31
Такий у нього характер	37
Над озером	40
У світі черепах	44
Ведмежа застава	50
На страху скінчилось	53
Прошавай, мамо!	58
Смердюх у бочці	61
Бобцева пригода	64
Чому Василь покинув службу	67
У неволі	72
В обороні житла	75
Гуси відлітають	79
Пташина пімста	84
Над вулицями соняшники	87
Коти пана професора	90
Пікош, картина, і лебеді	106
Кінь каже	111
Чіко, кийок і я	121
Дві колоди	128
Голубка	133
Оркестра на Рокеті	147
Невелика історія малого звірка	150
Каштани падають	154
Його очі	158

Спадкоємець	161
Хитрун	165
Чого навчила доньку Стара Блошиця	167
Фазани	169
Рудькові справи	173
„Давн”	177
Мій підкомірник	181
Самітня грушечка	185
Бідна киценька	188
Ткачеві пригоди	194
Великі мандрівники	199
Збереження життя	208
Проти течії	212
Зимові казки	216
Як у раю	219
З казки	221
Пішли разом	226
Гість здалека.....	230
КІНЦЕВЕ СЛОВО	237
ЛІТЕРАТУРНА БІОГРАФІЯ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ	239
ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ.(Збірки).	241
ЗМІСТ.....	243-244